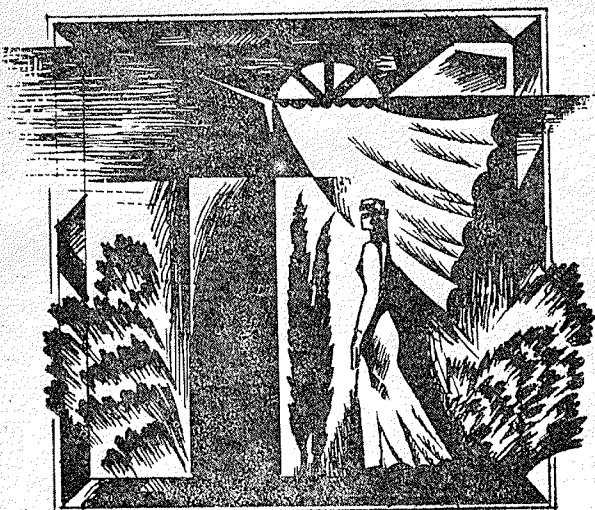

А ҺМӘДӘ КӘПО
БАҘҘӘРИ

АҢМӘДЕ КӘПО

БАҠӘРИ

НӘШҖРИЯТА АЗӘРБАЙҠАНЕЙӘ ДӘҠЛӘТЕ

Баку — 1990

Редактор Шамиле Сәлим ӘСКӘРӘВ
Шәүрдар Нөсәйн К'ӨРДОГЛИ

Аһ'мәде Н'әпо

Ә 92 Бавәри. Баку: Азәрнәшър. 1990, 116р'у

Ньвисқаре к'орд Аһ'мәде Н'әпо повеста хвәтә „Бавәри“да р'ийа п'арәкә гәле к'орд бь дьләки шәватва нът'ьрандийә. Чавә ә'йанә, нәйәкбуна гәле к'орд буйә бәлтәки р'әшхәмьландьна ди́рока ве. Әв йәк у оса жи пьрсен ә'м'рә майин повестела щики бәрбьч'әв дьгьрын.

Мерхасе повесте һ'әмли һ'ьло у һ'әзарә ханьмын. Әвәна шәр'к'арие дькьн, вәки ләстә чәнди-чәнд ә'шир у қәбилен к'орда быгьһинә һәв. Ве пьрсәда нигара һ'әзарә ханьме жь йа һ'ьло пашда намина. Жь бәр ко, ә'мырда жьна к'орд дә'ватлада сәрговәндә, ши́нада дьлокбежә, р'ожен ог'ьрмен гьран мерхасара мәрхасә, п'ыштованә, дь малда шә-вьрдарә, де, хушқа һ'ьзкьриә.

Әм бавәрын, вәки повест у сәрһатисен п'ьрт'укеда нәшър буйи, ве бь һ'әваси бенә хвәндьне.

Ә 4702350100—75 —91
М—651—90

С(Аз)2

© Азәрнәшър, 1990.

БАҒЭРИ

Сӧлһ'эдин жь автобусе пѣйабуне р'о һьлатбу, та-
ва баһаре ну дьзэрьқанд.

Әу р'ийа п'ашальхе дэрк'эт у бәре хвә да гӧнде
вани ч'ийа. Зьнар у кәвьре ч'ийа мина мори-мьр-
щана пѣй һәв һатьбунә р'езкьрьне. Мәрийа тедәрнә-
дхьст, вәки нав ван кәвьр, зьнарен кӧ бы сал-зәма-
на сәри к'отанә сәре һәв, дьқәшмә р'е у дьрб һәвын.
Т'әбийәт чьқаси сәрт нәхше хвә дьһунә, ле мәри ди-
са дьвә мәқәс, сәрт'аше we.

Р'екә фьрә нава зьнар у зәрәр'а дәрбаз дьбу. Чь
қаси мәри һәвраз дьбу, аьқас авен кани у бәләкйа-
дькьрә хӧшә-хӧш дьк'ьшьйа.

Ль ван ч'ийа тәрәшъл гәләки кембун. Р'әвшә ван
дәран хәзал, бьзьне к'уви, қариткьн. Какә-какә қа-
ритк, витә-вита ч'ьвикед нав бы нав мина мьқамәки
һәри дәлал дьле мәрьв т'ьжи һ'ӧб-һ'ьзкьрьн дькьр,
р'ӧһ'е мерьв ну дькьр.

Щарна бьзьне к'уви мина қәнт'әред дәва пѣй һәв
р'ез дьбун. Вай валика шьрқиник бәр гӧһе ван дь-
к'эт, т'әке пеши эме дәқәке дьсәкьни, бьзьн жи пер'а,
гӧһе хвә бәл дькьрьн. Һәма кӧ т'әкә гӧһе хвә һәв-
дхьст, әре қәзйа һәйә, бьзьна жь ви зьнари банз-
дьданә зәрәкә дьн, йане жи ве нәвалә дәрбази нәва-
ла майин дьбун.

Мәри щарна сәр кьрьна т'әбийәте мәт'әл дьминә.
Чьқаси тӧ һәвраз дьбуйи, әьқаси дәрдьк'әти р'ас-
те. Һәма ль we р'аста нава сура ч'ийада гӧнде Сӧл-
һ'эдин вана щивар бьбу.

Т'ьме, һ'әрчар р'озгаре сәле, ль ван дәра тә т'ьре
щьнәтә. Һәр р'озгарәкә сәле р'әвшәкә we һәйә, ле
баһар р'ӧһ'дарийә. Баһар һатьне кӧлилка сәре хвә
жь бын бәрфе дәрхьстьне, мина кәч'а кәзи к'ав буне,

ви чахи кэрие колхоз у совхозе жь дэште дьһатһнэ
вьра, һьнэки дьман, паше һьлдък'ьшийанэ жоре.
Ван гава какэ-кака шьвана, дэнге былүра ван,к'алэ-
к'ала бэрха у мийа, мькиниа бьзын у кара дьбу ээн-
гыле ван ч'ийа у гөһе мерьвда Һса ширьн дьһатэ бь-
һистьне, тэ т'ьре тō зар'и, дайик тэр'а лори-лори
дыбежэ, вэки тō тек'эви хэва һьнгоре.

Сөлһ'эдин һьнэки ог'ьра хвэ щэ'данд, бинэке
хвэш һатэ ви, һэма ве дэре жь бэр п'ие ви қариткэк
кьрэ п'ьрин фьр'и у эви пэй ве мезэкьр у һедика
сэр кэвьрэки р'уньшт, жь бэр кō қэwmандьнэке бир-
нэкьри к'этэ бире.

„Бэри шер' эw баве хвэва һатьбунэ ван дэра бона
кэвьра мэткьн у бьвын ханики дайнин. Ве дэре Сөл-
һ'эдин р'асти һелунэке һат, ч'ьвикэк же фьр'и. Баве
ви ль ч'ьвика фьр'и у һелуне ньһер'и, гот:

—Эва һелуна ч'ьвика қариткейэ. Дэсте хвэ мәдэ
һелуна ве. Эвана ч'ьвикнэ э'щевьн.

Бав у кōр' к'елэка һэв сэр кэвьрэки р'уньштын
у эви гот:

—Лаво, эзе тэр'а буйэрэке бежым у тō т'ощар жь
бира хвэ дэрнэхэ у паше эвлэде хвэр'а шьровэкэ.
Баве мьн, калыке тэ һьло, һьм жи неч'ирванэки э'йан
бу. Эw шар-шара дьчу неч'ире у т'ьме бь неч'ир вэ-
дыгэрийа. Ле р'ожэке эw дэст вала вэгэри. Гьшк
э'щемайи ман. Эви мә хортар'а гот:

—Дэлално, бьзаньбын у жь бира хвэ дэрнэхьн.
Ле ч'ийае К'өрдөстане дō щōрэ қаритк һэнэ. Йэк ль
жере, п'еше ч'ийа, шарна ль дэшта, йа дьне ль жо-
ре, ль бьльндшийа дьдэбьрэ. Неч'ирван һеса дька-
рэ неч'ира қаритка жере, дэбьри бькэ. Ле неч'ира
қаритка ль бьльндшийа гэлэки зорэ. Лэбе, иро мьн
қариткэкэ ль бьльндшийа майи бьриндар кьр. Эва
бьриндар буне шунда жь сэр ви зьнари банздыда сэр
зьнаре дьне, жь ви кэвьри дэрбази кэвьрэки майин
дыбу. Хвина ве дьлоп-дьлоп пэй ве дьма. Мьн жи
да пэй ве. Эве һ'эму тышт бир кьрьбу, тэ қэй дьгот,
эw нәһатийэ бьриндаркьрине, ле һэр дьщэ'данд бь-
льндбэ. Мьнр'а гэлэки дьжвар бу, шарэке, дōда һьн-
дьк мабу эз жорда бемэ харе.

Лавно, р'ьнд бьзаньбын, дахваза мьн қаритк ни-
бу. Мэрэме мьн эw бу, к'а бьнем эв р'өһ'бэра вэкэ
к'өлмэке к'ода дьщ'э'динэ? Чийэ р'ийа э'мьре ве?

Қаритке диса лэзанд. Эw гьһиштэ зьнарэки һэри

быльд, шарэке вэгэри дор'-бэре хвэ ньһер'и, тэ қэй дыгот, хатыре хвэ жь донһа р'онкайи дьхвазэ. Эва се шара жь э'рде быльд бу у һэр шаре синге хвэйи быч'ук зэре хьст у һедика сэре хвэ дани сэр кэвьэрэки у ч'эве хвэ гьртын.

Бьра баве навбьрин да буйёра хвэ. Вэгэри дэсте хвэ да сэр пиле к'өр' у гот:

—Дьбен вэки, дэма қаритк синге хвэ ль зэре дьхэ у дьле хвэда дьбежэ. „Ах, вах, эз гьһиштмэ мьразе хвэ. Мьрына бь мьраз, жь жийина бындстэ сэд сали р'ынтьрэ“.

Пэй ван гьлийар'а бав бэрбьри көр' бу:

—Лаво, зани хастын у мьразе қаритке чь буйё? Эве ашқас хвин бой чь р'етийэ? Т'эне бона вэлат. Вэлате ве зьнаре ч'ейи һэри быльд буйё'.

Нышкева тэ т'ьре дэнге баве т'эсэлэ бу: „Бэсэ, лаво, р'абэ р'ийа хвэ быщэ'динэ“. Эв р'абу у бь һ'ьсрэти дор-бэре хвэ ньһ'ер'и. Һэр тышт, һэр тышт, чь кө ви ве дэме дит, бона ви пьр ширьн бу, чэнд шара жь кэзэва дьл бина хвэ к'ьшанд, тэ қэй дыгот, һэва дақдорганди эв чэнди-чэнд сала хорт кьр. Шабуна ч'э'ве ви т'ьжи һесьр бун, тэ һэвзаньбу, бьринед хэрибие, бьринед р'ожа р'эш дэрэвэдьвьн, р'эһ'эт дьвьн, к'эсэра к'ьшанди дьлда дьвэ р'уне һ'эланди.

Эви шьнеле хвэйи гэвьр дэрхьст, авитэ сэр мьле хвэ у да гава. Эп'ещэки чу, ле нышкева к'этэ бире, вэки пешие ч'эм һэйэ у т'ьме баһаре ава ви гөр дьвэ, р'е надэ вэки р'еви р'эһ'эт дэрбазвэ. Эре, эв готи хвэ п'ехаскэ. Ле бьрина п'ие р'асте һе п'ак нэбубу. Нэ ав лек'эвэ, дьдэшьмэ һэва һьлдэ. Паше вэрмэке р'эһ'этбуне нэдэ ви у эв бь ван мьталава гьһиштэ ч'ем. Шабуна вэпъшьри... „Лэбе, лэбе... иди п'ьрэ чекьрьнэ“-эви хвэ-хвэр'а гот у сэр п'ь-рер'а дэрбазе ви али бу. Ль ви али эв сэкьни, хар бу стунед п'ьре ньһер'и. Хөшэ-хөша ава ч'ем бу жорда дьһат, ль стунед п'ьрейэ семент дьк'эт у қаст қэрэзи, тэ қэй дыгот, чава тэ тыштэки бь шур теки дөщийа, а өса дьбу, к'эф дьда, дор һэв дьзвььр'и, ле һ'эсаб йэк бу шэв у р'о лэмэ-лэма ви бу дьк'ьшйа.

Эв жь п'ьре дурк'эт, бистэке чу, ле жь р'е дагэ-р'ийа сэр канийа „Тьрш“. Аве ве жь нава дө кэвьра дькьрэ былдэ-былд дэрдьк'эт, чэнд гава дьк'ьшйа, дьса мьне дьбу.

Сӧлһ'эдин незики кание бу, ч'э'в сьпнге ну дӱрк'эти к'эт у қәвдәк бәрәв кър, чу сәр кание, дәве хвә кърә ава we т'ер вәхвар, пышта хвә р'аст кър у кърә ахин, р'унышт. Р'унышт, сьпнге дәсте хвә хвар у хвә-хвәр'а гот:

„Ах, дыбен бавәрбун т'ӧ щара мерьв ниве р'е на-
һелә, чоке мерьв нашкенә у т'ьме р'ӧһ' дьдә бәр
р'ӧһ'е мерьв, вәки әв бьжи... Р'астә, йане на, нь-
заньм, ле бавәри нә р'астийә, әв т'ьштәки майинә.
А, иро бавәрийа мьнә сала, йа кӧ р'ӧһ' бәр дьле
мын да дьһани, йа кӧ р'ӧже гьран мынр'а дьбу пышт,
бу р'асти. Ах, р'асти, тӧ чьқаси ширьни. К'е ба-
вар дькър пәй һақас салар'а, пәй әвқас эзийәти-
р'а, пәй әвқас дьжварийар'а эзе диса со, кәт, тьршо,
пунг, педаск, мәндьк, мәрәжо, гьнемьне, сьлмаск,
гульк, р'әскер'уви, гоштәбәрхька ви әрде һ'ьзкь-
ри бьқәсьдым. Нә ль вьра гьһиштьмә мьразе хвә.
Нә қәwmандьнед нәбиркьри ль ве дәре, дьле мында
һатьнә һунане у ньһа, вәхта диса ч'ә'ве мын ван дә-
ра дьк'әвә дьбьмә хорт әз һәй заньм әв кәвьр-зьнар,
әв кӧлилк, әв п'ьнщар' у р'ьһ'ан, авед кани у ч'әма
дьвьнә мөлһ'әм у бьрине мьнә қәнщнәбуи дьк'ә-
шинин. Э, чь бьжьм, дәвр, вәдә у һ'ӧкӧме зәмин
че бежи тинә сәре мерьв“.

Сӧлһ'эдин һьнәки жи р'унышт, р'абу диса дәве
хвә кърә аве, т'ер вәхвар у да сәр р'е. Р'ева бақә
кӧлилке р'әнг-р'әнги бәравкър, һьм дор-бәре хвә
дьньһер'и, һьм кӧлилке дәсте хвә биндькър, һьм
мина зар'а хардьбу жь әрде кәвьр һьлдьда кәвки
давит...

Әви һе дурва дит, вәки вайә кәри пәзе қәрқаш
ль бәр'ӧже пешбәри гӧнд дьч'ерә. Чьқаси әв незики
гӧнд дьбу, авқаси дәнге былүра шьвин зиз дьһатә
бьһиштьне. Чок ль Сӧлһ'эдин р'әқьси, дьл т'ьжи бу,
һесьре шабуне р'е нәданә һәв, сәр р'уе қәрмьч'ида
һатьн.

Ахьр, чәнди-чәнд салбун, нә дәнге дәф-дә'wата,
нә дәнге былүра шьвана гӧһе вида нәһатьбу. Нә ви-
р'а дьготьн „гӧла говәнде“. Нә гава ви дәст дькьрә
пәләгӧһа хвә дьстьра, мәри дьбу һ'әйр-һ'ьжмәк'аре
дәнге ви. Ле дә тӧ вәрә әва чәнд сал бу ви щарәке
жи бь дьл нәстьра бу, вәхте әв кәла фашистада-
гьрти бу, шәва бәр хвәда дькьрә гьнгә-гьнг, йане жи
сәр пыште . әдъләзийа, хвә-хвәр' к'ьлам, ч'ироке

щмэ'та хвэ қьсэдькыр у ванр'а дьк'этэ хэва ширьн
у бь ван р'адьбу. Гава сэрһ'энге фашист эв дьда бэр
қамчийа, йане бэр п'ьһ'ина, ви бьн левада к'ыламе
мэрхаса, к'ыламе сийара дьгот. Щарэке, вэхта
щьзарэти дьданэ ви, эви бьн левада к'ылам стьра.

—К'өрд.-сэрһ'энг жь ви пьрси,-тө чь бьн левада дьки
мыр'эмьр?

—На хер,-эви гот,-эз накьмэ мыр'эмьр', вэхта
к'өрд дьк'эвнэ дьжварие к'ыламе сийара дьстьрен.

Сэрһ'энг һ'өкөми сэр ви кыр, вэки эв к'ыламэке
бьстьре. Бэле, эви бь шэват, бь к'ин к'ыламэк гот.
Р'аст бу, сэрһ'энг фэ'м нэдькыр эв чь дьбежэ, ле тэ
қэй дьгот к'ыламе һ'өкөми сэр дьле вийи кэвьр
кьрьбу у дэст жь ви вэ'ишанд.

Ньна, вэ'де дэнге былуре гөһе вида хат, тэ қэй
дьгот э'рд һ'эжийа, канийа һ'эвт салайэ мыч'ьқи
былқин к'эте, а өса былқин к'этэ дьле ви, эв хатэ
шане. Хвэст р'уне, дэст текэ пэлэгөһа хвэ, өса бьс-
тьре, өса бьстьре, вэки гөнд гьшк гөһ бьдэ ви. Ле
эви да гава, лэзанд. Р'энге ви мина р'энге хорте
һ'эйждөһ-ноздөһ сали бу, чэлэнт-чэлэнт пешда чу.

Эв гьһиштэ гөнд, тэ қэй дьгот гөндда к'эсэк т'ө-
нэ. Эви дор-бэре хвэ ньһер'и, нэвала „Р'уви“ мина
нэйнькэке хатэ к'эвше. Ль вьр эп'ещэ жьн у мер
дхэбьтин. Эви кьрэ ахин. Р'оже бөһөри мина шь-
ритэке хат бэр ч'эвар'а дэрбаз бун. Ньқты дьле ви,
вэки һэвэ-т'өнэвэ ньна Авгэрдэн ль we нэвале к'ар-
дькэ, хвэст бэре хвэ бьдэ нэвале, ле зу шыкбэр бу.
К'елэка гөндр'а лэзанд, вэки т'ө к'эс ви нэвинэ у
бь хвэ мьзгине бьдэ дайике у һ'эзкьрийа хвэ. Эв
гьһиштэ р'эх мала хвэ, һьнэки сэкьни, диса да гава,
гьһиштэ һ'эвша мале. Жь вьр жи дэрбаз бу, бэр
т'эвле, дэнге гьри к'этэ гөһе ви, эв беһ'эмди хвэ,
сэкьни. Бистэке сэкьни, паше т'ақэт да хвэ, чэнд
гава пешда хат, бэр п'энщэра оде сэкьни. П'энщэрэ
вэьри бу. Эви сэре хвэ һедика дьреж кьрэ һөндөр'
ньһер'и. Эви де нас кьр. Де һьнэк к'ынщ данибунэ
бэр хвэ, сэрда дьгэр'анд, к'ыламен шине дьгот:

Ле фэлэке, ле фэлэке,
Сэр қэлаг'е, бэр к'өлэке,
Исал чэнд салэ ч'э'ве мын р'е майэ
Тэ дьле мын п'эр'ьтанд бь шарэке.

Сөлһ'эдин шарэкэ дьн ньһер'и. Дит де былузэки гәврбуйи бәр синге хwәва кьрьйә, һесьра сәрда дьбаринә. Эви былuze хwә наскьр, мина зар'а кьрэ искины, пашда вәк'ьшийа. „Ах, дайике щан, дае, тō мьн мьри һ'әсаб дьки. Ах, әв чава дькә хьзә-хьз, чава мина к'ьзка сәр селе хwәда дышәштә, дьһ'әлә“. Эви әв гьлийана дьле хwәда гот у р'ьщафәк жь сери һ'әтани п'ийа һате. Ч'ә'ве ви р'әшәвәһатьн, дōнйа бәр ч'ә'ва бу мьж-думан. Ч'ә'ве хwә гьртьн, дәсте хwә бьльндкьрьн, һат кō бьқир'ә, һәварие де дахә, мьзгине бьдә дайике, ле чьқаси кьр, нәкьр дәнг же дәрнәк'әт. Һәма ве гаве дәнге п'ие мәрийа ль ви т'әсәлә бу, эви ч'ә'ве хwә вәкьр, веда кōр'ькки һәвт-һ'әйшт сали дьһат, кō һәр'ә мал. Әв ч'ә'в Сөлһ'эдин к'әтьне сәкьни, левед хwәйә к'аг'әти шун, паше дәрбази һōндөр' бу.

Кōр'ьк һьнәки бәр шемике сәкьни, паше гот:

—Пирке, мерькәк пешбәри оде сәкьнийә, тō қәй дьбежи п'арсәкә.

—Чакьм, лаowo, пирьке ч'ә'ве хwә пақьш кьр, гот, т'әйштеда нан һәйә, бьвә дō нане тәндуре бьде.

Кōр'ьк бәрбь т'әйште чу, дō нан һьлда, дәрк'әтә дәрва у нан р'абәри мерьк кьр. Ле тә қәй дьгот жь гәпкьрьна кōр'е ви у дайке Сөлһ'эдин буйә һәйкәләки, қә жь щие хwә нәдьялви, Хьзан сәре хwә бьльнд кьр, ль ви ньһер'и, дәсте ви р'әхда к'әтьн. Р'ән-ге мерьк спич'олки бу, ч'ә'ве ви т'ьжи һесьр бун у дō һесир мина дō зьнаре жь ч'ийәе бьльнд һ'әжпек'әти, һолбун һатьнә ә'рде. Гава ве дәме лoқман, йане р'әмьлдар һәбуйа we те дәрхьстана, вәки хвина баве у хвина әвләд, мина ч'әме баһарейи гōр' ләқәм дьдә, тен, кō сәр һәвр'а дәрбазьн. Кōр'ьк к'әлогьри бу, лев ле һәжийан у вәгәр'и мал.

—Пирке, әв мерька қәт нә ноли п'арсәкә, мьн нан да ви, ле һьлнәда.

Пирьке к'ьнще шине диса мина һәршар нава дәс-мала р'әшда гьреда, һьлда дани сәр стер' у дәрк'ә-тә дәрва.

Сөлһ'эдин хwә к'ōта бу диwер у тә қәй дьгот әв нә р'ōһ'бәрә. Ви чь бькьра, нә гава әв бь гōлла дōж-мьн һатьбу бьриндаркьне дохтьр бәр ч'ә'ве ви, печ'ийа дәсте ви жекьр, әв әwқаси бәр хwә нәк'әт, дьле ви жи әwқаси нә әшийа.

Де у әвләд мина дө хәрибе нәнас һәв дьньһер'ин
у ньшкева Сөлһ'әдин қур'ийа. Ӗса қурийа баһәр
быкә дәнге ви жь ви сәри гөнд, чу ви сәре гөнд.

— Дае!...

Де у әвләд дәст стөе һәвр'а бьрын. Эме чәнд
дәқиқада шабун к'әтә гөнд. Бу һәвар, гази: Сөлһ'ә-
дин һат!

Һьнәки шунда әв дәнг гьһиштә нәһала „Р'уви“
Авгәрдән жи ль ььр бу.

* *

*

Әм чәндәк бу ә'ширәте хвә дабу п'еша ч'ийае вани
һ'ьзкьри, ч'ийае вани зийарәти. Һәр сал, һәр ба-
һар у һавин бь һ'әзаран кон ль бәрәка ч'ие дьһатә
вәгьртъне.

Ә'ширәте ль зозана, т'ьме р'ожед хвә бь қәнш,
шайи, дәрбаздькьрын. Вәки обәке дә'ватәк бькьра, чәнд
р'ожа пешда лавьк һәспе к'ьһ'ел сийардьбун, ә'шир
ә'шир дьгәр'ийан у гази мәрьва дькьрын.

Ле вәхте ль обәке дьбу шин, йане қәзиае дәст
дыда, жь обәке бәрсива дьгьһиштә йәкә майин, һә-
вари дадьхьстьнә һәв. Тә һәв дьньһер'и жорда, жерва
сийарьн дьк'ьшьн тен. Чава дьвен, шайи у шина ван
йәк бу. Ле р'уе мәрьве тәләдр'әш, жь р'уе к'әдхәрәд һөн-
дөр' у хвинхвәрен дәрәкә бет'ьфақие мина р'әвед
даран р'иши давит у р'о-бьр'о һ'ал р'ьнд нәдьбу.

Ле сала исальн һ'ал лап нә р'ьнд бу. Сала р'ожед һ'ә-
шьр'-мәшьре бу. Исал дәнге дәф у дә'ватә нәһатъ бу.
Т'әбийәт жи, тә қәй дьгот, һатийә гөһастъне. Һәр'р'о мьж,
думан, шыли у шылоп'ә бу.

Қә кәси һьзан бу, чьма ве дәр баһаре бьра буйа дөж-
мыне бьре. Гәло, чьма ә'ширәк р'адьбә р'уе ә'ширәке,
қәбиләк р'адьбә мьқабыли қәбиләке? Чьма дәсте сар к'ә-
тийә нава мьләта, щьмә'та? Әв мьләт, әв-щьмә'т, ед кә
кал-бавада һәвр'а щиранти, пьсмамти, бьрати, кьрынә.
Қә кәси һьзан бу әв кьрына хьрабә мина нәхвәшийа зәр-
же жь к'ә һатийә, к'әда дьчә? Гәло к'ийә баисе бәдбәхтийа
гәле қәдимийә нан, хве хвари?

Ве сале эла мамка у эла қьрмыска жи сәба орьше, сәба
щи, вар һәв к'әтьбун. Мер жь һәв көштьбун.

Дае деране, Ӗса бьбу, әгәр йәки көр'әвәкьра сәки йә-
ки, дьданә шыва, дьгьһиштънә һәв, мәни һәв дьгьртън.

Р'ое дьчърпанде сэрк'аре эла мамка Ёло жь коне данздәһ стуне дәрк'әт дәрва. Әви бь һ'әсрәти дор-бәре хвә мезәкьр у ахиникә к'ур р'аһышт.

Ёло мерәки сәр мерар'а бу. Р'умәта ви нава һ'әму ә'шира у эла һәбу, вәки эләке хьраби эләке быкьра, һәв һатьнәк һәбуһа, ә'сә дьһатьн Ёло дьбьрын. Әв жи чуне бе гьли-готьн пьрс дьһатә сафикьрыне.

Ле дә тө вәрә ньһа нава қәбила ви у йа қьрмьска һәв к'әтбу. Вана мер жь һәв көштьбун.

Ёло ве бәрбанге диса гәпкьрына хвә у сәрәке зозана һөндөр'е хвәда һьлхьст, дахьст, паше гази көр'е хвә Әсәд кьр у готе:

— Лаво, һәр'ә бежә апед хвә у р'ьспиед эле была бе-нә мал.

Жь әвләда дө кәч'ьк у көр'әки Ёло һәбу. Кәч'ька вийә мазьн чубу мер, Әсәде көр'е ви зәвьщи бу, ле кәч'ька быч'ук П'әришан йа,хама бу.

Вәхте Әсәд чуне әв вәгәр'и кон, готә кәч'ьке:

— Ща көлавәки бьвә дәрва р'ахә.

Кәч'ьке һе көлаве хөрьстани сәр ч'ере «мәхмәри» р'ахь-стьбу бьред Ёло-Бәдо, Дәдо, һ'әсэн у чөнд гьрә-гьре элейә майин веда һатьн. Вана сәлам дан Ёло у чун сәр көлев р'уныштьн. һазьра тедәрхьстьн, вәки пьрсәкә фәрз һейә, Бәдо жь Ёло пьрси:

— Тө чь вәхти жь аране һати?

— Вәлләһ, шәв ниве шәве.

— Чьма чь қәвьми бу?

— Ә, қә нәпьрсә. Ньһа әзе бь һур гьли қал кьм. Ёһнәки шунда һақас мәри һатьн, кө кәч'ьке чу кө-лавәки дьне жи ани, р'ахьст.

Гьрә-гьре эле, қәвьм у пьсам бәрав бун, Ёло жи дәрбази жоре бу, р'унышт.

Ёло ч'ә'ве хвә ль р'уныштиһа гәрәнд у тә қәй дьгот, өса дькә гьшк кәр'вьн у гөһ бьдьнә ви. Гьшка нета ви ф'әмкьрын у кәр'-лал сәкьнин, к'а бьне ве бәрбанге Ёло чьма гази ван кьрийә.

Ёло бь дәнгәки нәрм дәст бь готьна хвә кьр:

— Әз чунә аране, дөһ чумә щәм сэрк'аре зозане. Дә, мә һьнәки вьрда, һьнәки веда һәвалда, паше мьн пьрси:

— Сәрәке зозана, тә вәре „Думане“, дайә эла мә, йане эла қьрмьска?

— Нә р'ожа-р'ож, -әви бь һерс готә мьн, -мьн әв вәр дайә вә.

— Ахыр,-мын готе,-чъма жьнэкэ мина Н'эзарэ ханьме дэрэва дькэ. Әве ве р'оже мэрэв шандьбу пэй мын, вэки әв вар данэ эла вана.

— Н'эзарэ ханым вьр'а дькэ, ай к'өрд, эз чакым, вэки тō бь элэкэ бьч'ук нькари. Нэр'э мын дәстур да тэ эз сонд дьхōм эла тэ жь эла қьрмыска чэнд мәрийа бькōжэ, эзым бэрсивдар, қэ шашийа тыштэки мэк'шинэ.

Дэ, мын сэркаре зозана һақаси бэрһэвда, вэки әви дәст авитэ қьрме, вэки мынхэ. Мын зу энда ви гьрт у қьрмэ же стәнд, р'аст к'өта ә'нийа ви. Дәст у п'е ле н'әжийан у готэ мын:

— Ньло, к'өрд мерын. Мын қьрийэ, тō мэкэ. За-р'онге мын гōнәнэ, бьһелэ эз йа р'аст бежмэ тэ.

Мын қьрма ви кьрэ бэрийа хвэ, гот, дә бежэ бь-нем, чь дьбежи. Әви гот:

— Жоре фэрман данэ мә, вэки әм бь нэр али к'өр-да бэри һэвдын, бь нэв бьдьнэ қьр'е, е мина вэйэ бок'әбэран бьдьнэ һьлдьне, е майин жи текьнэ қуле бэр дәсте хвэ.

Мын т'укьре у готе:

— Нун вьр'ышке дәвләте, р'ьнд бьзаньбын, вэки р'оке зу, йане дэрәнг к'өрде бь фән-феле вэ бь-н'әсын, р'оке гәле фэ'мкэ әв п'ирэ-п'ирти к'е қьрийэ нава ван, әв бьрина к'ур чь бьринэ? Ви гаве ве дәст бьдьнэ дәсте нэв у шьвета зьнара ле к'әти ве жорда бе у ве зишине, р'ьщафе текэ дьле е мина тэ дөр'у. У мын шарэкэ дьне т'у кьре, дерива дэрк'әтым.

Ньһа вэ бьһист әв аг'ан у бәган чь тининэ сәре мә. Ньһа р'ьнд бьзаньбын, вэки к'ийэ дōжмōне гәла. Әвана бой к'ара хвэ дьщә'диньн гәл р'акь-нэ р'уе йэкэ майин.

Ль вьра Ньло хвэ кэр' кьр. Авәк хваст, ав вәха-рьне шунда диса бэрбьри һазьра бу:

— Чава нун заньн щие сәкьни әм қьрмыска нэв ж'әтънэ. Мә'нийа ве йәке жи иди ә'йанэ. Эз т'ера дьбыным, вэки әм сыбе бэрбанге Әсәд у чэнд лавька бьшиньнэ оба қьрмыска, бона нэв һатьне. Была бен әме хвина мере ван жи бьдын у т'эвайи бьфькьрын, дәст бьдьнэ дәсте нэв, дост у дōжмьнед хвэ наскын.

Пэй готьна Ньло, дь нав бэравбуйа ль сэр нэв-һатьне бәһ'әс гәрм бу, ед кō хорт бун дьготын, чъма элэкэ мина эла мөйэ р'әнгин нэр'э һивикьрьне.

Паше бьло мина ч'ийаки гьран жь щие хвэ р'абу у к'елми:

— Хорт у аһьл, дайик у хушкен мьн, занэбуна эз заньм бьрина ма к'урэ, наве we бьрине, наве we кёле-нэйэкбунэ. Эм пэй к'аша ви, пэй к'аша ви дьчн, вэхтэки дьньһер'и к'оч'а ма жь к'оч'ан майэ. Вэхтэки дьбини बारे ма вэлгэр'ийайэ. Эм мерхасе хвэхатие ниньн. Бона बारे хэлге вэлнэ-гэр'э эм һазьрын сэрэ хвэ бьдн, кёлилке хэлге авдьдн, ле кёлилке ма дьч'ьлмьсэ. Бь гьлики,-эм хьзмэта һэвда насэкьнн.

Бьра бьло навбьр'ин да готьна хвэ. Гьшка дэрз кьр, вэки бок'эбэране эле һ'е гьлие хвэ к'ота нэкьрийэ у лэма жи дэнг т'ө к'эси нэһат. бьло жи дэрз кьр, кё эван гьли-готьне ви гэлэки һ'өкөми сэр һазьра кьр у диса вэк'ьли:

— Эм э'шир-э'шир, эл-эл, қөбил-қөбил у мал-мал бунэ. Һэрэк һэспе хвэ аликида дьбэзинэ, р'ек дьбэ һ'эзар дьр'би.

Ве дэме дурва дэнге бьлура шьванэки һат. бьло һьнэки хвэ кэр' кьр, паше гот:

— Қөwm-пьсмамно, чава һун заньн, чэнд-чэнд мьдам, щөре говэнда ма һэнэ.

Ль дэ'вата һэр т'эне мэрики нэзан тек'эвэ говэнде, говэнд дьт'эр'ьбэ, лэзьмэ гьшк һэвр'а, һэвр'а бьр'эдьсэ. Ах, хвэзьла йэкбуна ма мина говэнда ма буйа, говэк бьдэ, гьшка дэст бьда дэсте һэв у говэндеда бьр'эдьсийана!...

Пэй ван гьли-готьнар'а бьло дэст авитэ сьмела хвэйэ п'альк у щие хвэда р'унышт.

Ве шунда чэнд р'ьспиа гэкьрьн, бьлор'а р'а-зибун у һатьнэ сэр we нете, сьбе э'сэ лавькан бь-шиньнэ оба қьрмьска.

* *
*

Дэстэбэрбанг бу. Се сийар жь зома мамка дэрк'э-тн у बारे хвэ данэ варе «Думание», оба қьрмьска.

Дэвэ-дэви обе кьрьне, р'о мина букэкэ хэмьли жь бэр п'эрде дэрдькэт, леле бу шэқ-шэмала хвэ бь-дэ ч'ийа-банийа. Дурва сийара дит, вэки пэзи һе гьһер'еда мэг'элэ.

Сийар гьһиштьнэ т'опьке бьнат'ара обе. Ч'ем

өсә дькьрә хөшә-хөш жорда дьһат, хвәша мәрва пер'а дьһат. Ле ве бәрбанге қә деме хортан гәш нә-
дьбу. Т'ө тышти мә'де ван хваш нәдькьр. Нә р'әв-
ша т'әбийәте, нә һ'ир'ә-һ'ира һәспе бьн ван, нә т'ь-
фьнге бь һаләт. Ле вәхтәки дьне буйа, ньһа ван хор-
тан һәсп дьданә р'ьк'ефа, бь бәза һәспе нишан дьви-
т'ьн. Сийар бь һ'эзар мьталава ч'ем дәрбазбун, һәма
ве дәме се сәйала һәвр'а хвә авитьнә вана, лебун
сийарна жорда бининә харе, ле Сәбрие шьван хвә зу
ванр'а гиһанд.. Әви кәр'әвәкьрә к'әлба вәк'ьши-
йан. Сәбри ль сийара ньһер'и у Әсәд наскьр. Әмәки
шаш бу, хваст бь ләз пашда вәк'ьшә, һәварие дахә.
Ви т'ьре мамка дайә сәр вана. Ле Әсәд нәһишт әв
бьльвтә у пьрс кәрт вири'а қәсә кьр.

— Лаво,-әпе Сәбри гот,-хөде р'уе бавае тә спикә.
Пьрсәкә п'акә, ле...

Әви гьлие хвә нивщи һишт, һьнәки сәкьни к'әтә
мьтала, паше гот:

— Дә, һун хвә бьдьнә ве к'еләка кәрие пез, бь-
ла сә нәенә вә, әз һәр'ьм ве пьрсе бежмә һ'эзарә ха-
ньме.

...Әв дө сал бун мере һ'эзарә ханьме Вәло чубу
р'әһмәте. Пәй мьрьна мерр'а ве сәрк'ари қәбила
хвә дькьр. Әва жьнәкә мерани бу. Жьнәкә бь нав-
намус бу, чава дьбен, р'удьне жьнә, р'адьбә мерә.

Сәбри һатә бәр коне һ'эзарә ханьме у хваст га-
зикә, ле ве дәме һ'әмид дәрк'әтә дәрва. Шьвин пьрс
вири'а гот. Әв мина шерәки бьриндар вәгәр'и кон у
дада т'ьфьнг һьлда, кә дәрә дәрва, һ'эзарә ханьме
готе:

— Лаво, чь буйә, Сәбри чь дьбежә?

Һ'әмид бь р'ьк пьрс готә де у паше сәрда зедә кьр:

— Әзе ве сәһ'әте мәйте ван ә'рде бьһельм, бьла
һьло бьзанбә дөнеда чь һәйә,

Әви һә готьне, де чьрпкьрә сәр хвә, т'ьфьнг жь
дәсте ви гьрт у гот:

— Тө нә кәр'е Вәлойи, тө нөхсои! Мәри мала
хвәда дөжмьне хвә накөжә. Паше бьзанбә, һьло
әв пьрс р'ьжи нәгьртийә, әз жи иди сәр фән-феле
гьрә-гьра вәбумә.

Һ'әмид ль щие хвә бу р'өсас, сәкьни. һ'эзарә
дәрбази бәр стер'бу, дәве фәрмаше вәкьр, дәстәк к'ьн-
ше ну дәрхьст хвәкьр, к'өфийа зер'а гьреда, бьск

бадан, кърэ бэр кылч'ьке, һ'эвтр'энг дор аланд у дэрк'этэ дэрва.

Сэбри һала бэр кон сэкьни бу у гōһ дьда сэр готына кōр' у де. Эве жь Сэбри пьрси:

— Лавькэ к'ōнэ?

— Һьнда кәрие пәзе мьньн.

Һ'эзарэ вэгәр'ийа готэ кōр': !

— Һ'эмид, һәр'э лавькан гази малкэ.

Һ'эмид т'ō гьли нэгот у бэрбь лавькан чу. Сэлам да ван у гот:

— Дийа мьн дьбе, к'эрэмкьнэ мал.

Лавьк веда һатьне, Һ'эзарэ ханьм чэнд гава бэрбь ван чу. Эсэд ньһер'и Һ'эзарэ ханьм дэстэвала бэрбь ван те, эви т'ьфьнг жь стōе хвэ дэрхьст, лула т'ьфьнге бэржер кър, лавька жи өса кърьн. Эвана гьһиштьнэ пешбәри һәв, Һ'эзарэ ханьме сәлам да ван:

— Һун сәр сәра, сәр ч'э'ва һатьнэ, к'эрэмкьнэ кон.

— Ч'э'ве тэ сәр гōлабэ, -Эсэд гот, -мәт'а Һ'эзарэ.

Эвана дәрбази кон бун, р'уныштын, Һ'эзаре пьрси:

— Эсэд, лаво, қә баве тэ чаванэ?

— Шōкōр п'акэ, Һун сәлам дькърьн.

— Вәй э'ленэ-э'лек'ьмэ сәлам.

Паше эва жь кон дэрк'этэ дэрва. Т'әмэ да пәзәке сәржекьн у мәри шандьнэ пәй гьрә-гьре эле. Гьрә-гьр һазьрбуне шунда, Һ'эзарэ ханьме гот:

— Эсэд, лаво, дэ к'эрэмкэ мә'нийа һатьна хвэ бежэ, была мадуле р'унышти быбьһен.

Эсэд пьрс бь һур гьли қьсәкър. Къртин бэр т'ō кәси нәк'әт, т'әне Һ'эзарэ ханьме шар-шарана дьгот

— Бәле, бәле, кōр'ем, өсанэ. | | | |

Пәй готына Эсәдр'а дэстәхан һатэ вәкърьне Һ'эзарэ ханьм к'ельми:

— Лаво, Эсэд, эв нан жь қōране пешдәтърэ, ви наникьм, сьбе әм бь дьләки қ'әнш меване баве тәнэ.

Паше мерани чок к'ōта э'рде у бэрбьр'и гьрә-гьра бу:

— Ло эл, э'шира мьн, вәхтәке кōр'е бәгәки кōштьн. Го, хōлам һат готэ бәг, вәки кōр'е тэ кōштьн. Бәг сәкьни, сәкьни, к'әтэ мьтала у паше жь хōлим пьрси:

Хōламо, к'е кōр'е мьн штийэ? Эви сәр мьн-

р'анэ? Баве ви бь нави-дэнгэ, бь ав -э'бурэ, к'ока ви һэйэ?

Хёлим гот:—Көр'е фьланкөсейэ...

— О, го п'акэ дөжмёне мьн сэр мьнр'анэ, мьн т'ьре эзе һэр'ьм бьвьмэ һэвалэ кёнде мера. Һэр'ьн щьнийазе көр'е мьн бинин.

! Ньһа һун гьшк дьзаньн, эм йэки мина Һьлор'а дөжмёньн. Иро Һьло мерани кьрийэ, көр'е хвэ у эв һардö лавке дэлал шандьнэ мала мэ. Эз дькар'ьм р'абьм вана бөкөжьм, дькар'ьм р'эвак'ьм. Ле вэллэһ, эв гьшк кьрьна чэнд мэр'ьве арушэнэ. Эзе лавька р'эвак'ьм у чава мьн гот, эме сьбе бьвьнэ меване Һьло. Вэ го чь?

Qэ йэки нэгот на.

! Пэй ве гот'ьнер'а, ве р'абу се шуp жь пыш стер' дэрхьст у чава р'эва һэр лавькиp'а йэк дае у гот:
— Эсэд, лаво, пеш мьнва баве хвэ сэламкэ у бе, мэт'а Һ'эзаре дьгот э'фэр'ьм меранийа тэр'а.

* *

*

! Вэхта лавьк обе дэрк'этьне нивро бу. Шьвана иди пэзе дошани һеди-һеди незики обе дькьрьн.

Эсэд у лавьк жь обе дурк'этьне шунда, сэре һэспа бэрдан у һэма сэр һэспа Һ'эрэке гөллэк бадьл-һэва авит'ьн. Жь дэнге гөлла оба мамка һэвк'эт, сэр һэвр'а чун, һат'ьн, ван т'ьре қэзийак һатийэ сэре лавька. Ле гэлэки нэк'ьшанд һэр се сийара бь р'ьк'еф ажот'ьнэ бэр коне Һьло у жь һэспа пэяа бун.

Мэр'ьве обе зува бэрэви бэр коне Һьло бьбун у бесэбьр һивийа ве йэке бун, к'абьне лавьке чь бэрсива биньн?

Чава бьбу, Эсэд öca моньк-моньк пьрс баве у һазьрар'а қьсэкьр. Чава Һьло, öca бьч'ук-мэзьне э'ширэта мамка шабун. Тэ т'ьре дөне р'эвайи Һьло кьрьнэ, бэшэр хваш бу. Гьшк һивийа шешьрдаре мэзьн бун, к'а бьне эве чь бежэ. Һьло бь Һ'эмди хвэ, к'ельми:

— Э'шира мьн, Һ'эзарэ ханьме чэнд сийарава бе, сэр сэра, сэр ч'э'ва. Эме вана се р'ож у се шэва хайик'ьн. Щара э'wлин, бой қэдьре Һ'эзарэ ханьме, щара дөда бьрина мэ бьринэкэ к'урэ. Лазьмэ дэрмане бьрине бе дитьне. Эме р'унен, чава гэл дьбе, к'öма

дайнин, пьрса же бькьн, чьйэ мэ'нийа р'эшхэмьлан-
дына дирока мэ?

Паше спартэ кэч' у буке обе, wэки бэрбанге р'а-
бын бьрьнщ бьжберьн бона п'элаше, готэ һьнэка,
wэки гошт бьк'отьн, бона долма, спартэ кэч'ька
хwэйэ бьч'ук-П'эришане у чэндед дыне wэки зу р'а-
бын һэр'ьн бэлге долма бэравкьн. Т'эмэ да Әсэд,
wэки се қарда бэрбанге сэржекэ, ле қардэке бэр кон
гьредэ, кэ һ'эзарэ ханьм дэре мале жь һ'эспе пэйэ
бу, бэр п'ие we сэржекэ.

Т'эмэ да доһолван у зөрнэвана һазьрбын, меван
һатьне шара ә'wлин мьқаме «Луркэ-луркэ» ледьн.
Һьло һьнэки wэпшьри әв р'езана сарда зедэ кьр:

Луркэ, луркэ, ханьме луркэ,
Мьн һ'эйрана гөлие луркэ.

■ We шөве гэлэк у гэлэк жь шабуна р'анэзан, жь
бэр кэ сыбе диса әве р'асти wан мэрьва бьһатана, ед кэ
дъл-кэзэwекенэ, қәwме һэвьн, дьлшәwьти у welie
һэвьн.

Дэстэ бэрбанге бьч'ук у мэзьнен обе жь хә-
we р'абун. Гьшкэ нава шаиeда бун.. Ле шабуна
п'ие һьло ә'рд нэдьгьрт, ишәв бука wи р'ак'әтбу
жер'а нэвик бьбу. Чаwа дьбен, шай т'әв шаиe бу.
Шьнгә-шьнгә кэч'-букан бу, гьрмә-гьрма хортан бу,
бэр дэсте аһьла к'ардькьрын. Дэ, обә-обәти һазьрайа
мевана дьдитьн. Һьло өса мьжул бу, wәхтәке го-
тьне wэки сийар weда тен, әwи дэст авит к'олозе
хwә р'асткьр, сьмел бадан, бәжьн-бала хwә мезэкьр
у паше пеш сийарава чу.

Незики 30-40 сийари weда дьһатьн, хенщи һ'ә-
зарэ ханьме чэнд к'өлфәте майин жи һәбун.

Һ'эзарэ ханьм мөһ'инэкэ қәмэрэ орг'ә сийар бь-
бу у пешне дьһат. К'өфийа weйә зер'а, бьске weйә
бадайи, р'әwша weйә мерани, мэри һ'эйир һ'ьжмәк'ар
дьһишт. Һ'эзарэ ханьме һьнбәри һьло гәма һәспе
к'ьшанд, сәкини. Һьло дэстәкива гәма мөһ'инийа Һ'ә-
зарэ ханьме гьрт, дэстәки хwә дьрежи we кьр у
зәрийа ә'шире пэйа бу. Сийаре майин пәй wer'а
йәко-йәко пэйа бун. Һьло у Һ'эзарэ ханьм пешбәри
һәв сәкинин. Щамере шамер һатә ә'нийа we, ле әве
р'уе wи р'амуса.

Паше мэрьве һәрдө оба һәв қәсьдин. К'өлфәт

һатһнә дәстр'уе һәв. Мера дәст данә сәр синге хwә, к'еф-һ'але һәв пьрсин. Ёһнәк к'өлфәт шабуна дьгьрийан.

Ах, сәд шар, ах,, Хөзьяла йәки өса һәбуйә, дәр-к'әта сәр ч'ийаки һәри бьлнд у лъ һ'әму гәле к'өрдә бькьра гази:

! «Гәле к'өрд, һун мерхасын, һун меванһ'ьзын, нан-дарьн, һун хөдан намусьн! Ле? Ле пышта wә, we йәке шкенандийә, һун һәв нагьрын, мала wә we йәке шөвтандийә, кә йәк дьбе эз жь қәбила мамкамә, йәк дьбе эз шәлалимә, шәркамә, йәк дьбе эз қәркимә, қьрмискимә, банакимә. Эз чь заньм чьмә, чь ниним? На, wәлләһ на, бьлләһ на, һун гәләки п'ьр' у п'ьрын. Дәст бьдһнә дәсте һәв, пәй һәв нәк'әвын, нәйарен хwә наскьн у азае бьстиньн. Эй к'өрдәд п'ирә-п'иркьри, әв мәсәла [wә ә'фьрандийә бир нәкьн: «Көрме дарә жь дарә һибә, дар нар'ьзә».

Мәрвь гьһиштһнә бәр конә Ёһлойн данздә стуни. Бәр п'ие Ё'әзарә ханьме пәз сәржекьрын. Веда дән-ге дьһол-зөрне һат. Хорт у кәч'ьк к'әгһнә говәнде, әмәки шунда меван жи т'әв ван бун, говәнде говәк да'у дәнге сазбәнда у дәнгбежа зозан һыгавт. Эп'е шәки шунда Ёһло дәсте хwә бьлндкьр, да сәрwaхт-кьрьне, кә ии бәсә, Меван у мәрьве бь р'умәт дәрбази һөндөр'б н, р'уһьштьн. Чәнд кәч'ька һаһанга мьсине аве, т'әйшт у пешгир һьлдан һатһнә кон, wәки әвана дәсте хwә бьшон.

Ё'әзарә ханьм у Ёһло р'әх һәв р'уһьштьн. Бал-ги данә бәр п'але вана. Әвана мина ч'ийәе бьлнд дьһатһнә хане. Бьлнддаһа нә т'әне бәжьнбал, р'а-бун-р'ауһиштьн бу, ле гьли готьн шевьрдариһа ван бу. Бьлнддаһа вана р'әстгәләка ә'мыр бу. Бәр ч'әве р'ьспи у п'орспие р'әх ван р'уһьшти, тә т'ьре тә т'өщара һькари бьгьһижи бьлнддаһа вана. Мәрве бәшдарбуйи бь һ'әйр-һ'әжмәкар лъ ван ме-зәдькьрын. Бьстәки дин дәстәхан һатә р'ахьстьне Нан, селәқәли, кьбаб, п'әләw, масте бь сир, чәқь-ләмаст, шәрбәт р'әз у тә'мед майин дәстәхан хәмь-ланд.

Ёһло дәсте хwә дьрежи дәстәхане кьр, нан һьлда:

— Ё'әзарә ханьм, хушке,-әви гот, мевано, қәwм у пысамно, к'әрәмкьн.

Хорт у кәч'ьк бәр дәста дьчун, дьһатһн.

— Ёһлое бьра,-һ'әзарә ханьме гот,-әз лъ ван хорт-

кэч'ька дьньнер'ьм дьле мьн дьбэ бэ'рэкэ бе сэр-
бын. Әwana wərwанде мөнә,

— Н'эзарэ ханьм, р'ьспики гот, п'ие wə бь хе-
рә. Шәwa дәрбазбуйи Ньлор'а нэвик буйә.

Н'эзарэ ханьме бәре хwә да Ньло:

— Была әw тәр'а н'эзар салибә. Ле чьма тә хwә
кәркьрийә? Чьма мьзгина хwә нахwази?

— Мьн дьхwәст пәй нан хwарьнер'а жь тәр'а бежьм,
wәки, наве wi тә леки.

Н'эзарэ ханьм жь ве мьзгьние п'ьр шабу, р'абу
сәр хwә, гот:

— Р'абьн, әме нәр'ьн нав ль зар'окьн. Гьшк жь
кон дәр'к'әт'ьн у бәрбь коне бука бьдәргуш чун.
К'өлфәтәке зар'ок дәрхьстә дәрва, ә'дәт әw бу, wәки
чьлр'ожа сәр зар'океда нәен.

Н'эзарэ ханьм, Ньло у чәнд к'өлфәт чунә кон.
Н'эзарэ ханьм хар бу хатә р'уе буке, ве гәве зар'ок
анин. Әwe қондаг'Ньлда, р'уе зар'оке wәкьр, нәрьм
хатә р'уе wi, дәст авитә бәрийа кәртьк, зер'әки дәһа
дәрхьст, да сәр қондаг'е у бь дәнгәки бьльнд, бь
дәнгәки ша гот:

— Әз наве wi датиньм Сөһл'әдин, Нав мьн ле-
кьр, ле бәхт у р'өза была халқе жорин бьдә! Была
әw бьwә әw Сөһл'әдин, кә ди́рока мә бьхәмьлине.

Гьшка наве зар'оке бьмбарәк у пироз кьрьн.
Паше диса wәгәрине коне донздәһ стуне.

Ньло гази хортәки кьр у гөһе wiда чәнд гьли
гот. Бьстәки шунда әw wәгәри, пәй wi дә хорте на-
мыл'ә'н, сьмелр'әш, навчәбәжьн к'әт'ьнә һөндөр'.
Әwana дәнгбеж бун. П'е-п'е пәй wана дә зьлам жи
хатьн, дәсте йәкида т'өлөм, дәсте е дьнеда фиқ бу.
Әwana ль жоре р'әх нәв р'уныштьн. Ньнәки шунда
дәнгбежа чок к'өтанә ч'оке нәв, дәнг данә дәнге нәв.

Дәнге т'өльме, фи́де у дәнгбежа қоба-қобә жь
кон дәрдык'әт нәйло дьчу дьгьһиштә зьнаре феза
обе, ль wьр нәв wәдьгәрийа. Дь нава wan к'ьламе
мерхасие шәр'к'арийа гәле мьқабыли к'әдхwәре
һөндөр' у хwинхwәре дәрәкә дьхатә дь хане кьрьне.
Пер'а жи ә'рф-ә'дәт, р'абун-р'уныштандьн мина шьри-
тәке дьхат бәрч'ә'ве мерьвра дәрбаз дьбу.

Әп'ешәки ледан, стран Ньло ә'шарәти да, wәки
иди бәсә. Ль кон Н'эзарэ ханьм, Ньло, жьна wi,
чәнд меван у р'ьспие эле ман.

We шәве н'әтани ниве шәве Ньло, Н'эзарэ ханьм
у гьрә-гьрә майин дәрд-көле гәле, н'ал-wахте дөн-

йае р'он кърн. Жь бьндэстийа гэл, жь п'ар-п'ар буна we, жь пьсамтийа гэла готн, бьландьн.

— Ё'эзарэ хушке,-ёло гот,-была гышк бьбь-низьн у гоёе хвэда хайикьн. Веран кърна ё'эму тышти, ё'эму пьрса несайё, авакърн,-чекърн зорэ, дьжварэ,. Лёма, лэзмэ дэсте ё'эму э'ширэта, қэбила бьгьнинэ нэв. жь бэр кё пенш печ'и сэрнэвда қат-буне дьбэ к'олм. Паше к'олм дьбьнэ мек'от.

Дьбен, была сьбэ бь хер-хвэши сэр гышкада бе, мё жи т'эваи. К'эw к'этьбу э'рше э'змин. тарибара сьве бу. Ё'эму дэр-дор сэдирти бу. Ле неди-неди п'эрда шэве дьк'ышийа у т'эбийэта р'ёһбэр ё'ышйар дьбу. Э'мьр дьк'этэ говэнде, дьк'этэ мэша хвэ.

Меван ёе дь хэва ширьн бун. Ле хвэдие мале иди сэр п'ийа бун. Шьван, гавана пэз, дэвар жь гёһаре р'адькърн дьбьрнэ ч'ерэ. Чэнд кэванийа маст тыжи мэшка кърьбун дьк'ьлан. Букан гези ёл-дабун дэр-дор пақышдькърн, т'ер сэр мьла кэч' жь кание вэдьгэрийан, чэнд хорта нэспе к'ьһ'ел қэшаw дькърн. К'олфэте навсэрэ ль сэр села нан дьпэ-тын. Дэмэке дьн П'эришан у дё кэч'а мезэр бэр хвэ гьредан, жь обе дэрк'этын, чун бэлге толма бэравкьн Меван гышк р'абьбун, дэрк'этьбунэ дэрва, ле Ё'эзарэ ханьме ёе к'ёфийа зер'а дабу сэрэ хвэ, ч'э'ве хвэ кьлдькър.

Жьна ёло һатэ коне Ё'эзарэ ханьме п'алдаи.

— Хушке,-эве гот,-эз бь гори, тэ чава п'алда?

— Гэлэк спас, хушке. Хвэде мала wэ шенкэ, т'ё-шар тэнги-тэигасие нэвинин.

— Хвэде тэ ё'эзар саликэ. Была т'ьме р'онайи ль мала тэ бьч'ьрусэ...

Паше Гозе ханьме эw ё'эмез кър, һатэ р'уе we, гот:

— Дэ к'эрэмкэ, дэре дэрва, ёьнэки нэва зозане-ёё ну дақёртинэ. Ёьм жи иди wэ'де ташдейё.

Ёэма ве дэме ёло жи һат. Wана херхвэши данэ нэв. Дэрк'этынэ дэрва.

— Ё'эзарэ ханьм,-ёло гот,-дэ тё р'ьнд зани эм жь дэсте ван нэһаран чь дькьшинин? Мьт'алэкэ мьн эwэ, wэки эм дэрбази wи алибьн, һэрьнэ нава гэле хвэйё wи бэри.

— Мэрэм нэ мэрэмэки хьрабэ. Ле готи эм дёж-мёитие жь нав қэбила ёлдьн, дэсте эwлэде хвэ бьгьнинэ нэв, паше...

— Хушке, ээ тэр'а қайилым, гэлэк бәрсива һә-
нә. Ле қә на ви али нәвие мее бьхвинин.

Быстәке шунда меван у р'ьспи, п'орсьпие эле
дор дәстәхане р'уныштын. Ве гаве бьнтара обе бу
һәвар-гази. Чәнд дәқиқе дьн Әсәд мина мәрыве ба-
п'ек'әти һатә һөндөр' у гот:

— Баво, мала тә бышәвьтә, дьвен Мәмәде көр'е
Осман аг'а П'әришан р'әванд. Мәрыве р'унышти әв
гыли бьһистьне тә қәй дьгот ава сар сәре ванда кьрын.

Һ'әзарә у Һьло һәвр'а р'абун, дәрк'әтьнә дәрва,
һьһер'ин вайә чәнд сийар леленә вәлгәр'нә пыш бә-
рожа пешбәри обе. Һ'әта т'ьфьнга Һьло анин, Һ'ә-
зарә ханьме мина хортәки чардә сали һәспа хвә си-
йар бу у сийар данә бәр гөлла. Гөлла дөда сийарәк
жорда ани. Һьло жи пәй we дьһат, әви жи сийар
данә бәр гөлла. Ви жи сийарәк ани харе. Ле иди
сийар вәлгәр'инә we пыште. Һьло вана хвә данә
һәврез, Ишар Мәмәд у һәвал әв данә бәр гөлла. Ньш-
кева гөлләк р'аст пиле Һьло к'әт у әви һ'ьше хвә
өндә кьр, жорда һатә харе. Һ'әзарә ханьм һьһер'и
дәнге гөлла Һьло нае, пыш хвәва зьвьр'и, чь лынге
Һьло зәнгүеда майә. Һәсп ви дьр'әвинә. Әве гәма
мәһ'ине к'ьшанд, сәкьни. Һәспе Һьло жи сәкьни.
Һ'әзарә жь һәспе пәйа бу, лынге Һьло жь зәнгүе
дәрхьст у ч'ә'ве хвә бәвар нәкьр. Әве сәре ви да
сәр чока хвә. Һәма ве гаве ләвке майин һатьн.
Әсәд бав өса дитьне незики ви бу, хвә авитә п'еси-
ра ви, мина зар'а кьрә кур'ин, Һьло һ'әмамки ч'ә'ве
хвә вәкьр у бь дәнгәни р'ьщав гот:

— Лаво, шәрмә, мәгри. Пәза нер бона к'ерейә.
Т'әмийа мьн ль тә, т'укә р'уе ван вьрьшика. Паше
р'уе Һ'әзарә ханьме һьһер'и у бь дәнгәки р'ьщав
гот:

— Шер, шерә, чь жьнә, чь мерә. Чь жь дәсте тә
те бькә, бьла йәктийа гәл һәбә. Бе йәкти мала мә
шәвьтийә, ч'ьра мә тәмьрийә.

Әви диса дьхвает чәнд гьлийа бежә, ле әше нә-
һишт. Һ'әзарә ханьм бәр дьле вида һат, гот:

— Қә хәма мәк'ьшинә.

Әсәд дәрзкьр, кө һ'әле баве дьжварә әв к'өтийә
бәр мьрьне. Мина шере бьриндар хвә авит сәр вине
Һәспе у хвәст пәй Мәмәд вана һәр'ә, ле Һ'әзарә ханьме
нәһишт', гот:

— Н'эта тō дак'эви гели, эванае дэренэ р'асте,
хвине сэр хвине да нэинэ.

Эва кърна нэйара мина ба-бруске нава эл, қэбил
у э'ширэтада бэла бу.

Н'ло б' фэсал анинэ обе. н'лояа сэрб'сэр нава
шинеда бун. Мер нэв к'этьбун чава дьбен сэрнэвра,
бэрнэвра дьчун, дьхатын. Кэч' у бука нэсэр дьбаран-
дын, к'олфэте навсэрэ дьгэрандын, к'ыламе шине
давитьнэ сэр р'эспие эле:

Кэко нэминьм, нэминьм,
Сачаге нава элер'а,
Сэрк'аре н'эзар н'эвс'д малар'а,
Жь боке ч'ие Агрир'а
Жь н'лое н'эмзэр'а,
Жь кэке хвэ деранер'а...

Нэвары б'р'-б'р' дьхатын, к'ыламед шине ль нэв
зедэ дьбун, дьбунэ сэбэбе к'ин-к'одрэта, дэрде дэр-
базбуйн ну дьбун, К'орда хвэ дьпэрьдандын, хорт
назэр дьбун, вэки нэма ишэв нэр'нэ сэр мала Осман
аг'е. Ле н'эзарэ ханьме б' дэнгэки б'льнд гот:

— Ло, гьрэ-гьрэ гэле, нун р'ьнд бьзань-
ын эва қэумандын нэ р'эжийэ. Осман аг'а к'ор'ва
заньн р'о к'иали чуйэ ава. Н'на эскэре дэвлэте сэр
нэр р'е, дьрбэке сэкьнинэ. Щарна жи дадьдынэ гон-
да, мала, оба у гэле к'ордайэ э'дыли дьдэ қьр'е. Вэ-
ки бса нибуйа, қэ вана дөнеда р'адьбун кэч'ька
н'ло дьр'эвандын? Лазьмэ эм ава ве дэвлэте н'э-
рамкын.

Гьрэ-гьрэ элед майин гьли-готьне н'эзарэ хань-
мер'а қайл бун у нэништын к'эсэк пэй Мэмэд нэр'э.
Щие н'ло ль коне данздэһ стуне данин. Ль кон н'э-
зарэ ханьм, чэнд р'эспи у Э'лое шкэстван сэр п'е
сэкьни бун. Э'ло бьрина ви н'хер'и, пашда вэк'ьши-
йа у мина мэрьве сушкар сэре эвэ кьрэ бэр хвэ у гот:

— Бьрина шере э'шире гьранэ...

Эв пэй ван гьлийар'а дэрк'этэ дэрва. н'эзарэ
ханьм жи пэй ви дэрк'эт у пьрсн:

— Э'ло, бэхте тэмэ, ле эм чь бькын?

— Вэки к'оч'эк Эфо нэе, корайа н'ло...

Паше эви б' дэсмале нэсэре ч'э'ве хвэ пақыш кьр.

Б' дэсте Эфое к'очэк чэнди-чэнд мэрьв вэгери-
бунэ э'мьр, шарэкэ майин бьбунэ меванэ дөнйа р'он-

каин. Н'эзарэ ханьм к'этэ мьтале к'ур. Мэ'нэ эв бу, вэки Эфое к'оч'эк [жэ э'шира банока бу. Ле дэ тō вэрэ, эвана хэв эшийабун. Н'эзарэ ханьм вэгэри сэр хортэки:

— Лаво, -гот,-хэспа мьн бинэ зинкэ. Зу бькэ! Рьспи зур'бун ль хэв ньхер'ин, ле Н'эзарэ ханьм к'ельми:

— Ло р'ьспийано, қэ шыкбэр нэвьн, Эзе хэр'ьмэ нава банока у Эфое к'оч'эк биньм.

К'ьртини бэр т'ō к'эси нэк'эг.

Ле дō хорта элбера хьм хэспе Н'эзарэ [ханьм, хьм жи хэрэке хвэр'а хэспэк зинкьрын у ль we мō-кōр хатьн:

— Мэт'а Н'эзарэ, эме жи тэр'а бен .

— Хвэде э'мьр бьдэ wэ.

Ве шунда эве мина мерхасэки п'ие хвэ кьрэ зэн-гуе, хэспе сийар бу у готэ лавькан:

— Дэ, былэзиньн!

Оба банока нэ эвқаси дурбу, р'ийа сэх'этэке бу. Wэ'де Н'эзарэ ханьм у лавьк жэ обе дэрк'этын иди навр'ож бу. Баран хурьк-хурьк дьбари. Зозан мина Н'эфтр'энгэке дьхатэ хане кьрьне. Ль алики сэре ч'ийа бэрфа бэлэкийа дьхатэ к'ьвше, алики дьне думане хели гьртьбу, дур-дур р'ое дьзэрьқанд, тиража хвэ авитьбу сэр кэвьр-зынара, эв жи мина зер'а дьбьрьқин. Кэрие пез, кар у бэрхе ль бэрожа, гарана дешерэ ль п'ала, р'эвое хэспайэ ль бэрпала р'эвша зозане мина эмэнике хэмьландьбу, холэ-холэ шыван-гавана, дэнге былура бэрхвана, сэwта фица шыванан, шырэ-шыра авбэза, лэмэ-лэма ч'эм-манийан Н'ыш-сэwдае мерьв дьбьр. Коне вэгьрти ль вьр, ль вьр дурва мина карийа дьхатьнэ ханекьрьне. Ле тō тышт бэр ч'э'ве Н'эзаре ханьме нэдьхатэ к'ьвше. Зэрийа мерхас сэрбьсэр нава мьталада бу, тэ т'ьре, бой we дōнйа р'эцқэмьлийэ. Нэр эве хэсп мина сийаре қьтике дажот. Ль ньшкева хэспа we лыт'ьми у эва жэ бэ'ра зькьра қэтийа. Дит, вэки иди дэвэ-дэви обе кьрьнэ, гэма хэспе к'ьшанд. Ньхер'и кō эп'ещэ мэри бэр конэки бэрав бунэ. Ньхер'и қэлфэ сийар жерва, жорда тен. Эве дьле хвэда гот: «Йане дэ'ватэ, сийар тенэ шае, йане шинэ тенэ хэварие.» Ньнэки шунда дэнге гьри к'этэ гōне we. Wана хэсп хеди-хеди ажотьн, ньнбэри мэрьве бэрав буйи буне, дэнге бэйтa шине зэлал хатэ бьхистьне:

Ло лаowo, ло лаowo...

Эз иди начьмэ зозана, ч'ийа,
Пэй тэр'а вэнахwом аве бэлэкийа,
Пэй тэр'а к'е бьбэзинэ мэ'нэгийа?

Р'ожэке бэре бьр'э эскэр сэр шьванада гьртьбун у хwэстьбун кэрие пез бьвын. Хорте шьван ванра к'э-тьбунэ шэнге. Хорта бэла эскэр дае, вана жи зьла-мэк кёштын. А, про шина ви бу. Дё хорт чэнд гава дури кон сэкьнибун, һэма сийар пэйабуне, зу гэма һэспа дьгьртын, эw ши-вар дькьрын. Мера бь шэват к'еф-һ'але һэв дьпьрсин, к'ёлфэтан хwэ дёк'отан, хwэ зу шиньйазэтр'а дьгьһандын, һьнэк хардьбун дьһатьнэ э'нийа бемьраз у дэнг дьданэ дэнге һэв, к'ыламе шинэ дьготын у ль һэв вэдьгэрандын.

Һ'эзарэ ханьм у лаwьк пешбэри кон пэйа бун. Эwa бэрбьри хортэки бу:

— Лаwо, чь буйэ? Э'мэр аг'а к'ойэ?

Лавка қэwмандын бь кёрт шьровэкьрын. Йэки чу гьһандэ Э'мэр агае, wэки Һ'эзарэ ханьм һатийэ. Мэ-рьве һазьр зур'бун р'уе һэв мезэкьрын. Э'мэр аг'а, чэнд р'ьсьпи у к'ёлфэте навсэра пэй һэв дэрк'этьнэ дэрва. Эwe сэлам да ван у гот:

— Эз бь гори, корбьм сэба хорте дэст бь һ'энэ.

— Нэхwастие тэ корбын, -Э'мэр аг'а гот, -к'эрэм-кэ. Һ'эзарэ ханьм. Сэр сэра, сэр ч'э'ва һати, хушке.

— Хwэде р'ье тэ сыпикэ.

Һ'эзарэ ханьм эп'ещэки к'этэ һ'эйра шине. Эwe мэ'нийа һатьна хwэ гьли кьр у паше сэрдэ зедэ кьр:

— Э'мэр аг'а, ло р'ьспийано, бавэрийа wэ һэбэ, кё йэкнэбун мина лелавке мэ-гэле к'орда алийэ у эм бунэ бэлэнгазе хэлде майин.

Э'мэр аг'а у бэг-аг'ае эле майин Һ'эзарэ ханьмер'а қанл бун.

Э'мэр аг'а т'ьме нава гьлие хwэда мэт'элок дьда хэbate.

— Лэбе, лэбе, -эви гот, -жер дьһер'ьм-р'ьйэ, жор дьһер'ьм-сьмелэ. Чь бежьм, жь қақсэқэтийа мэ шин сэр шинедэ те.

Р'ьспики дьне хwэ мёкөр һат:

— Көрме даре жь даре нибэ, дар нарьзэ. Эwa йэк. Йа дёда эм гэлэки пэй бэстирен дэрэван дьчын, ле ль һэв набынэ хwэийн, набынэ пыштоване һэв.

Эваре тари Һ'эзарэ ханьме, Эфое к'оч'эк у эп'ешэ сийаред дьне хwэ оба һьло ванар'а гиһандын.

А, шайи-шин т'эв һ'эв бу. Дэсте қәшым-псымама дьгыһиштэ һэв.

* * *

Иди вәхте шиве бу. Осман аг'а һатэ ода жорын у жыне готэ мере хвэ:

— Мала тэ кавла көле буйо, иро се р'ожэ Мәмэд холамава чунэ қәжь ван бәрсива дәрнәк'эт, тэ чь р'уһышти?

— Жыһьк, қә хвэ нәпәртыһнэ, эв гышк кырыне тәнэ. Вәхте Мәмэд вана чунэ тэ гәрәки быгота, мын дьһишт эв һәр'һн?

Пәй ве готынер'а, әһи хвэ кәр'кыр р'ожэ бөһөри аһи бәр ч'э'ве хвэ у к'этэ мьтала: „Нә, эз һылова зу-ва дөсте һэвбун. Мә т'эвайи һан-хвә хварийә. Салә дәрбазбуйи, р'ожэ тәһгасиә т'ыме һатийә һәварийа мын, буйә пыштоване мын. Бәқи һи эз бумә аг'а. Хызане мын бь һане мала һи мәзын бун. һәр сал зар'е мын, мала хвәр'а дьбьрә зозане. Нә, Мәмәде көр'е мын жи бәр дөсте ван мәзын буйә. Паше жи... Паше әгәр Мәмэд кәч'ыка һыло бьр'әһинә, вәлләһ к'өрде дәвса мала мын пәзе хвэ лебьч'ериньн.“ Ле тэ қәй дьгот йәки готэ һи, вәки һыһа нә әв р'ожэ.

Ве дәмә дәһге т'әрпә-т'әрпә к'этэ гөһе жыне у мер. Осман аг'а вәщыһьқи, жь щие хвә р'абу у незики п'әнщәре бу. Ле жыһа һи, жь һи щөлә'тыр бу, дәри вәкыр, дәрк'этэ дәрва һәма ве гәве холаме вани мәзын-Мөртөз пешда һатэ бәр шеһике, сәлам да ханьме у пьрси:

— Ханьм, эз гори, аг'аһи малә?

Ханьме һе бәрсива нәда бу, Осман аг'а оде дәр-к'эт у гот:

— Чьйә, Мөртөз, чь буйә?

Холам бәр аг'е т'әмәнә бу у гот:

— Аг'а эз холам, қә тыштәки хьраб нәбуйә. Мә-мәд кәч'ыка һыло р'әвандийә, ч'э'ве тэ р'оньк.

Осман аг'а әв гыһи щыһыне ләрзы, тәвзы ша-не вира чун. Әв диса к'этэ мьтала: «Һым, вәхта к'өрде миһа шера, миһа гөре чьла бөк'өтнә сәр мала мын, ве йәса бькьһн, кәвьрәки сәр кәвьрәки һаһельһн.»

Тэ қәй дьгот холим заньбу аг'а чь мьталә дькә гот:
— Аг'а щан, мә р'ева һыло көшт, ле к'өрда ледан

Һ'әсэн у Вәлие хөламе тә көштын. Дә была әвана
қорбана хвәлийа п'ие тәвын. Паше әз we йәке жи
бежмә аге хвә, вәки әскәре мә р'е-дырб гьртнә,
мәтырсә, к'әсәк щөлә'т накә бе сәр мә.

Тә т'ьре аг'а р'азайә, нышкева һ'ьшйар бу у гот:

— Ләбе, ләбе.

Жьна аг'а жи р'әх ви сәкьни бу. Аг'а к'әтыбу
тырсе, хофе. Ле жьна ви жь сери һ'әтани п'ийа П'ә-
ришан мезәкьр. Бәжын-бала вейә былндә бы р'әвш,
гөлие р'әшә сәр навмьледа бәрдайи, ч'ә'ве бәләк
ханьм һ'әйр-һ'әжмәкар һишт. Дьле хвәр'а дәрбаз
кьр: «Йа р'әби, хальде жорин чава бы дьләки бәрьс-
тан қәләма хвә к'ышандийә сәр ве к'әч'ьке. Ч'и-
рокада дьбежын, нә быхвән, нә вәхвән се р'ожа, се
шәва ль we бынһер'и.»

Әва нышкева вәщынқи, ле зу хвә сәрһәвда щыван
у те дәрхьст, кө аг'а шашбуйә, қә ньзанә чь
дыкә, ләма ль ви вәгәри: |

— Щаньм чь қөрфа к'өрда к'әтийә дьле тә. Хвә
дәсте мә п'әлашеда нинә. Жь бәр дери веда, была
буке бинә һөндөр.

Мәмәд һьнәки жь шемике веда дәсте П'әришане
қайим гьртьбу у һивие бу, кө баве чь бежә, чь быкә.
Вәхте де өса гот, әв гавәке пешда һат. Ханьме иди
т'ө тышти нәнһер'и, чу дәсте П'әришане гьрт у бьрә
һөндөр'. П'әришане мина мәрве сәрсәми дор-бәре
хвә ньһер'и, ч'ә'ве бәләкә финщани диса т'ьжи һе-
сьр бун, һат бықижә, қәһре әв хәньқа.д. Р'ьщаве
әв һьлда у нышкева һ'ьше хвә өндакьр, сәр пыште
һатә ә'рде.

Р'ева П'әришане һа хвә бадькьр, һа дьқур'ийа,
вәки жь нава ләпе ви нәбьри дәре, ле жь қәшата we
дәр бу. Вәхте we дыкьрә қир'ин, Мәмәд әв дыда бәр
к'өлма.

П'әришан к'әтыне ә'рде, ханьме сәр Шәрбәтеда
кьрә қир'ини:

— Чь мина бе фә'ма сәкьнийи! Зукә, һьнә ав
бинә!

Шәрбәт р'әви аве, ле ханьм незики щанька бәдәш
бу у сәре we һьлда да сәр чока хвә. Ханьме ав р'уе
П'әришане р'әшанд. Һесьре мьч'ьдийә бәр ч'ә'ве
карька дәләлә р'ьндык т'әви ава р'уе we р'әшанди
бу у дьлоп-дьлоп һатын к'әтыне п'әсира кәва бәдәш.

Чэнд дэца шунда П'эришане к'рә искин, ч'э'ве хвә-йә бөләк вәк'р у б' шәват к'ельми:

— Ах, дае!

Диса дор-бәре хвә ньһер'и у мина неч'ира б'рин-дарә х'иннеда мәв'щи қәват да хвә р'абә, р'абу к'рә қир'ин, диса к'әт.

Ханьме л'ь к'өр',мер ньһер'и гот:

— Вәр'ы әв дәрән. Была Шәрбәт т'әне б'минә. Әвә зьмане һәв фә'мкын. Ә'дәте к'әч'ьканә пешне хвә д'п'әр'ьтиньн, хвә д'ьк'өж'н, ле паше д'ьб'нә бәрха мале. — Әв г'шк дәрк'әт'н. Шәрбәт у һер'йа мала һ'ло т'әне ман. Әме чәнд дәқиқа стәд'р'анд'не мал вәр'г'рт. Паше, Шәрбәт незики П'эришане бу, бәр сәре ве р'унышт, сәре ве һ'лб'р'и дани сәр чока хвә у б' дәсте хвә ә'ни'я вейә чилә-қарқаш м'зда, һес'ра р'е нәданә һәв. Шәрбәте кәр'ә-кәр' һес'р жорда барандын. Чәнд һес'ре ве к'әт'нә сәр р'уе П'эришане. Ве гавә әвә ч'э'ве хвә вәк'р у дора хвә ньһер'и, вәки кәч'ькәкә чардә-панздә сали бәр сәре ве р'унышти'я у мина вел'йа д'лшәват хвәр'а д'гәр'инә. П'эришан зур' мабу. Ах'р әв кәч'ька, к'ө б' к'өрдн д'гәр'инә к'ийә? Гилие к'ьлама, заре шир'н, д'ле бәдәва мала һ'ло'я т'жи щ'лә'т к'р. Әвә сәре хвә б'льнд к'р, р'абу сәр хвә у п'рси:

— Д'р'ийа хвәде, т'ө к'ийи? Наве тә чийә?!

Шәрбәте һес'ре ч'э'ве хвә пақ'ш к'р у гот:

— П'эришан щан, наве м'н Шәрбәтә. Әз...

Әвә г'лие хвә нив'щи һишт, хән'қ к'әтә гәвр'не, әвә д'лопә-д'дө ав вәхвәр у сәр г'лие хвәда зедә к'р:

— Әз ве маледа х'олам'м. Бәрдәсти'я хан'мемә.

— Ч'ма де-баве тә т'өнән'н?

— На, әз әт'им'м.

— Т'ө к'өрман'щи?

— Әре, бавәр наки?

— Вәлән, т'ыштәки бавәр к'рьне нинә. Т'ө вәх-та к'өрд дәстуре над'н к'өлфәт һәр'ә х'олам'тиә б'кә. Ч'ма қә симсарәки тә т'өнәнә?

— На, хер.

Тә қәй д'гот П'эришане жана д'ле хвә бирк'рь-бу у дәрһәқа бәхт у м'разе ве кәч'ька д'лк'әв-р'ькда м'талә д'к'р. Ле н'шкева п'рси:

— Хан'м чава тә д'ньһер'ә?

— Чава демар'ийа һәрә к'оти.

— Дыр'ийа хвәде-П'эришане бь шәват пьрси, бежә бьне тә чава к'әти ве мале?

Шәрбәт зурбу ль П'эришане ньһер'и, паше р'абу пешда һат, пешбәри ве р'уньшт у бь ви авайи хвә мөкөр һат:

— Дә, тә сонд бөхә, вәки тәе кәсира гьлики нәбежи, әз һәр тышти қал бькьм. Бәлки тә мын'а р'еке вәки.

— Әз шарәкә дьне р'уе мала мә навиньм, вәки к'әсир'а тыштәки бежьм. Әз пашоп'е жь ве мале дәрәм, кә тыштәки бежьм. Қалкә, мәтьрсә.

— Хушке, Шәрбәте һедика, ле бь к'әсәр дәстбь сәрһатийа хвәйә бь шәват кьр, әмә ль зозана бун. Баве мын шьване Осман аг'а бу. Шәвәке бәрсива һат, вәки дәсте баве мын гьреданә у сәд пәз бьрьнә. Пез гәр'ийан, нәдитьн, һатын баве мын гьртьн, бьрьн. Әв чуйин бу, чу.

Һәма сәр ве гәпкьрьнеда т'әрқин жь дери һат, ханьм һатә һөндөр'. Әва вәбәшьри, дәсте хвә һәвхьст, бу п'ирқә-п'ирқә ве к'әнийа у готә Шәрбәте:

— Нәвхере, зьмане мә'ра дәве тәда һәйә, тә бука мынә «бе ақьл» чава анийә сәр аше р'асте. — Ле ньһер'и П'эришане пьрч'уие хвә кьр, гот:

— На, әз һ'әнәке хвә дьк ьм, бука мын ақьлә, леле, әве готә Шәрбәте, р'абә һәр'ә истәканә чай букер'а биңә. А щие хвә жи вьра дайньн, дери пар'ава к'ьлиткьн.

Ле ве гәве Осман аг'а ода дьнеда т'әмә дьда хөламе хвә у көр', вәки һ'ьшйар р'азен. Дәрва р'азен, т'ьфьнга һазьр хвәйкьн, нышкева тә һәв ньһер'и к'өрдан ажотьнә сәр мә. Һьм жи т'әмә да Мөртөз сьбе һәр'ә пәй сазбәнда у гази к'екә.

Жь шәве эп'ешәк дәрбаз бьбу-, стәқьр'андьне мала аг'а вәргьртьбу. Ле һәрдә кәч'ьк һеди-һеди һәвр'а дьбалийан. П'эришане пьрси:

— П'ак, баве тә чу кәледа мьр. Ле дийа тә?

— Әм исал чунә зозане, Шәрбәте кьрә ахин, гот, р'оке мын мезәр бәр хвә гьреда, чумә һьнда оба щәлалийа щәт'ьрие бәрәвкьн. Чәнд жьн жь оба ван һатьбунә щәт'ьрие. Йәке готә мын:

— Ле, тә кәч'ька Р'әшое мәйи щәлали нини?

Мын го:

— Әре.

Әва һатә р'уе мын. Паше дәсте мын гьрт әм һәнәки веда чун, гот:

— Кәч'ьке, п'ор'көре тō чава [мала хвиндаре баве хвәда дьмини?]

■ — Чьма, мәт'е,-мын же пьрси,-Осман аг'а дōж-мōне баве мьнә?

— Әре ви әр'ди-ә'сманикьм, әре. Осман аг'а сәба чәнд пәза баве тә кәледа да кōшт'ьне.

| Бь р'астие Осман аг'а бь хвә пәз дабу дьзине, вәки сәре баве тә хвекә. Зани әв гьшк бона чь бу? Бона дийа тә. Дийа тәйә р'әһ'мәти бәдәв бу. Ч'ә'ве ви к'әт'ьбу дийа тә. Вәлләһ, әв йәка дийа тә бь хвә р'ожке готә мын. К'отасие бавәрийа ве р'әбәне жь мөр'ьва, жь ә'мыр һатә бьрине, хвә зәреда авит.

| Шәрбәте вьра сәрһатийа мала баве хвәйә бь шәват к'ота кьр, ле ве дәме тә қәй дьгот, дәнгәки р'астгәләк ль Шәрбәте т'әсәлә бу у гот: «Бәле, әвләда мын, бәле, Чь кō ве жьһьке готийә тә бавәркә һәма өсанә, нә кемә, нә зедәйә, ле... Ле зани чь, әве бь һур-гыли нә гот. Жь бәр кō әв хвә жи һьзанә. Ньһа гōһ быдә мын әз бежым, тō жи сәһ'кә. Дийа тә р'оке готә аг'е вәки аг'а, дьхвазым һәр'ымә бажер', »Һәр'ым бәлки ви бьвиньм. Осман аг'а бона ве йәке шабу. Готә дийа тә, кō һәр'ә һазьрийа хвә бьвинә, әзе сьбе хōламәки тәр'а бьшиньм, тō т'әне нькари һәр'и.. Әзе намәке бьдъм, быдә дәргәване кәле, ве бьһелә тō мере хвә бьвини, Бәләнгаза дийа тә шабу. Вәгәр'ийа мал. Дә, қь мал чь һәбу һазьркьр, к'аре хвә кьр. Ле аг'е тәләгр'әш чь кьр? Аг'е гази хōламе хвә кьр у готе:

— Мōртōз, сьбе р'абә, дō һәспа зинкә.

Йәке тō сийарбә, йәке Зәйнәв. Зәйнәв р'ийа бажер' наснакә. Тō Зәйнәве р'ийа дарьстанева бьвә. Бьвә, дәрхә сәр канийә «Сьпи.» Әзе пәй вә бем. Тә фә'м кьр?

— Бәле, аг'а, бәле, әз хōлам.

Сьбәт'ьре әвана бәрбь бажер' р'ек'әт'ьн. Һат'ьн дәрк'әт'ьн сәр канийа «Сьпи». Ль вьра Мōртōз готә дийа тә:

— Хушка Зәйнәв, әм вьра пәйавьн. Һьнә нан бōхвōн, аве вәхвōн, была һәсп жи һьһәки р'әһ'әт'ьвн.

Дийа тә тыштәк нәгот. Зәйнәв жь һәспе пәйа бу. Хōлам һәсп веда к'ьшандьн, хвәде гьрави дьвә щик-и бьтәшьлине. Ле дийа тә һатә сәр кание. Сәрч'ә'ве хвә шанкьр, паше к'өлма хвә т'ьжи ав кьр, кō вә-хвә, шькьле аг'е к'әтә аве, вәшьһьқи, пашда вәк'ь-

шийа. Спич'олки бу. Лэрьзи. Тэ қай дьгот, әуа бэр-хә, зьвьстане сәре чьла, к'этийә дәсте гөре бьрчи. Ле аг'а сәкьни бу, п'ирқә-п'ирқа ыи бу, дьк'энийа. Дийа тә иди һәр тышт фә'мкыр у п'ебәржер бу. Аг'е да пәй we. Әуе ньһер'и, аг'а пәй we те, п'ие хуә һьлда, уәки аг'а нәгьһижә we. Ле мират'е дара, кә-вьр-көч'ька р'е нәдыда we бьр'әвә, кө жь дәсте ви гаперани хьлазвә. Әу шарәкә дьне жи зьвьр'и, пыш хуәуа ньһер'и. Ньһер'и аг'а лелейә we бьгьрә, әу р'әви. Аг'а жи р'әви. Чәнд гава шунда п'ие we кәвь-рәки к'әт, хуине әу һьлда. Аг'а мина дешәки һ'әвт-сәри әу гьрт. Әуе зор да хуә кьрә фьрсәнте, дәсте аг'е кьрә дәве хуә, чьқаси қәуата we һәбу гәст у жь дәс-те ви тәләqr'әши дәрк'әт, р'әви. Аг'е диса да пәй we.

Әу һәй дьр'әви, һәй пәй хуәуа дьньһер'и. Әуе қә ньзанбу, уәки гьһиштә шемика мьрьне. Ле уер'а мьрын дьһа бь сәрфьһийаз бу, нә кө бьвә хөре ви мәрьве тәләqr'әш. Дайка тә иди гьһиштьбу сәр зьнарәки мәзьи бе бьи. П'ебәржер ньһер'и мьрын ани бәр ч'ә'ве хуә, зьвьр'и пыш хуәуа ньһер'и, дит уәки аг'а һьндьк майә we бьгьрә. Ве дәме тә қай дь-гот баве тә ль жере гази we кьр: «Леле, һ'әлала мьне, тәе чауа намуса хуә ә'рдехи, жорда уәрә». Бәле, әуе иди т'ө тышти нәньһер'и, мьрын у дәстед аг'ейә қьлерә, кө лелебун ль we к'әвын һьмбәри һәкьр у хуә жорда авит, п'ьрти-п'ьрти бу». Вьра дәнге р'аст-гәләке һатә бьр'ине.

П'әришане гот:

— Хушке, дәрде тә жь дәрде мьн жи гьрантьрә. Ле гәло... Тә қай дьгот Шәрбәте заньбу әуе чь бежә, гьлие we нивщи һишт у гот:

! — Тө дьхуази бежи, ле гәло әз чауа мала дөж-мөне баве хуәда дьминьм? Әз дьхуазьм... Ле әуе гьлие хуә к'өта нәкьр, П'әришане готе:

— Хушке, уәрә әм бь дәсте хуә бьрина хуә дәр-манкьн.

! — Чауа?

— Ча, чауа?

! П'әришан к'әтә мьт'алә р'асти чауа? Ле гәләки нәк'ьшанд.

— Тө мьнр'а һошәрикә, йане қәмәке п'әйдәкә. Шәва кө Мәмәд бе балмьн, әзе ыи бькөжьм. Гәрәки хуина баве хуә ә'рде нәһельм.

П'эришане т'эре Шэрбэте быт'эрсэ, бежэ на, ле
эве гот:

— Эгэр тө мерхасикэ өсэ бьки, эме т'эв бьр'эвн.
Ай, эв дэри алие малдыскеда вэдьбэ. Дэрие малдыске
жь алие һ'эвшеда дэрвава вэдьбэ. К'элитэ щэм мь-
нэ. Ле эз дьт'эрсэм зора тэ нэг'һижэ ши?

— Мэт'эрсэ. ле эм дэрк'этынэ дэрва, эме чава
аликида дэрен?

— Зани чь, жь мала аг'е һьнэки веда, қорьха
һэспанэ. һэспе аг'е шэв-р'о тэшьландийэ. һэма эм
хвэ бьгинэ қорьхе, эме һэспе сийарбын у бьр'эвнэ
зозана. һэр'ын бьг'һижнэ мала баве тэ.

П'эришан ве йэкер'а р'эзи бу. Шэв [иди ниви-
бьбу. һэрдө кэч'ык к'этынэ нава ши. Шэрбэт р'ода
эьқас хэьти бу, вэст'яа бу, зу к'этэ хэме. Ле хэва
П'эришане нэдьһат, жь бэр кө тэе бьгота эь бь һ'эвт
к'ерава бьриндар кьрынэ, бьрине ве дьзьқьтин. Р'э-
һ'эбуне нэдьнэ ве. Тэ қэй дьгот, Ши-нивин, балгие
«қуштуке» бунэ кэвр, көч'ык, бунэ кэлэм к'елэке
ве қол дькын, лэма, өсэ к'елэк-к'елэк вэдьгэр'э,
дькэ ахин, офин, к'эзин жь дьле ве те.

...Дике сьбе һе дэнгэки бангда бу, бу гьрмэ-гьр-
ма доһоле. П'эришан жь хэме вэщ'ньқи, р'эбу. Бэле
ве фэ'мкьр, вэки дэ'ват-дэ'ватэа вейэ; дьле хвэда
гот: «Мэмэд, мьн р'эше тэ да сэре дийа тэ, хвэ эз к'э-
ч'а һьломэ, на һэма бьла баве мьн бе һ'эйф һэр'э, эз
жи бьвьмэ пэпука бэр дэсте тэ».

Се р'ожа, шэв-р'о дэ'вате хьст'ын. Эьқас мэри
һат'бунэ дэ'вате, чава дьбен, тэ дэрзи бавита э'рде
нэдьк'эт. Чьқас дэьлэта аг'е һэбу, бавэрбьки эьқас
сэрда зедэ бу.

Р'ожа сьсийа, бэрэваре дэ'ват бэла бу. Бь
э'дэте һэйн шэв ханьме һат ши-ньвине буке у ээ'ве
дани у чу.

Иди дэнг-бэ'с мала аг'еда һатэ бьр'ине. Мэмэд дэр-
да к'этэ һондөр'. Эьа пеш вива р'эбу у гот:

— Мэмэд, тө чь мэрики бе хвэдейи иро се р'ожа
тэ эз анимэ, эээ т'и-бьрчимэ.

Мэмэд к'энийа у паше кьрэ газы:

— Шэрбэт, Шэрбэт!

Шэрбэте хвэ авитэ мал:

— Чийэ, аг'а?

— Көл чьйэ, зукэ бэрэшэ гошт, һьнэк нан, шэ-
раве бинэ!

Эме чэнд дэқиқеда, һәр тышт сәр дэстэхане һазыр бу. Мәмәд дō финшан т'ьжи шэрав кър, йэк да П'эришане, йэк да дэсте хвә у гот:

— Вәхвә, ә'зиза мьн, вәхвә.

— На, тō вәхвә, сәр хатьре мьн.

— Әва әшқа тә!

Әви мина мәрие т'и финшана шэраве сәрхвәда кър. П'эришан һат к'еләка ви р'унышт, финшанәк диса т'ьжи кър:

— Әве к'асе жи әшқа шөва ишәвин вәхвә!

Мәмәде сәр хвәш әв жи вәхвар. П'эришане п'ийаләк жи дае.

— Дә, әве п'ийале жи вәхвә, ч'йә, тō нә мери?

Әви әв жи вәхвар. Иди әв нәһ'ышбу. П'эришане әв кърә нава ши-ньвина, к'ыңше ви дәрхьст, ч'ьра тәмь-ранд. Жь стер' дō дошәк анин. Дәст авитә һошәрие жь бьн бәлги дәрхьст. Дәсте ле рыцьфин. Ле нышкева тә қәй дьгот, қәват дане, һошәри бьльнд кър у жорда ани кәв-ч'ька дьле Мәмәд, бада. Алики жи дошәк, орхан, бәлги авитә сәр дәве ви, хвә сәрда авитә сәр. Чәнд дәқиқа шунда Мәмәд мина мьришка сәржекьри хвә бакьр у сар бу.

П'эришан дәрие пар'ва дәрк'әтә дәрва. Шәрбәт вьр сәкьни бу. Әве гьһишт п'еси́ра ве қәлашт у гот:

— Дьбен, п'есир қәльшандьне хвин мәрьва нагьрә.

Вана хвә гьһандьнә қорьхе, һәспе аг'е сийар бун у шөва таридә мьне бун.

Бәрбанге ханьм р'абу һәр'ә ода бук у зә'ве, вәки... Әве дәре вәкър, к'әтә һөндөр'. Ль ньвине сәрһәв бэрав кьри ньһер'ине шыкбәр бу. Ч'ә'ве хвә дор' хвә гәрәнд, незик бу, ньвин веда авитьн. Ч'ә'в һошәрие у хвина гәвәз к'әтьне, вәщньңи, зәндәгьрти ма. Оса бу қөрнийя ве, ода дьнеда Осман аг'а мина мәрье сәмсәри банзда сәр хвә. Бу һәвар-гази. Де, хушка п'оре хвә вәдьч'ран-дьн. Офә-оф, ахә-аха мера бу, чоке хвә дөк'өтан. Шьмә-та, кō до һатьбу дә'вате, иро һатьнә шине. Ханьма, кō до бәр сазбәнда дьрәқьси, иро мина дина п'ашьл-п'ешиле хвә тиш-тиши дькър, р'уе хвә дьқәльшанд. Хвина р'уе ве у һ'әна зә'вейә ль дәста т'әв һәв дьбун. Аг'е, кō до нава мерада пәсьн дьда хвә, қөрә-қөрә сьмел бадьдан, иро бьбу шушка р'уч'ьканди у хвә дабу қөнщәки. Хвә дабу бәр дишөр у һивийа ве йөке бу, вәки сийар пәй буке к'әтьнә, вәхта вана биньн у диса әве хвине сәр хвинедә бьрежә. Хвин р'етьн фьршка р'өһ'е аг'ейә. Ләма готьнә, дөне дор бь дорә, нә бь зорә, аг'а? Аг'а, тә гәләк хвине нәһәқ р'етьнә, ньһа хвина к'өре хвә бьньһер'ә, бьне

хвин р'етын чьqаси дьжвар, чьqаси бь к'ъзкэ. Эре, хи-
аиебэ к'а бьне П'эришан у Шэrbэт дьк'эвнэ нав лэпе
лэйэ qреш, wэки диса хвине бьди р'этыне.

* *

*

Ль гонде ч'ие иди баһар к'этыбу qаме хwэ. Лэмэ-
лэма авен бэлэкийа, былqс-былqэ ганийа, wитэ-wита
тэйр-туйа, к'эн-һ'энэке к'эч'-бука, т'эви дэнге трак-
тор у машине колхоза «Нур» дьбун, ль нава һеwаеда
бэла дьбу. Ле щарна э'wра дькыр' гөр'э-гөр', баране
дыр'эшанд. Паше таве дьда, к'эскэсор пэй баранер'а
дьбу к'эмбэра ч'ийа.

Таве мина сынийа жь к'урэхане дэрхьсти, сор
дькыр, жь ве йэке qыр'авийа сэр бэлге дара у ч'ерэ
дыһ'элийа дыһатэ э'рде. Ве бэрбанге жь һэр али
нура т'эбиэте дьбари. Wитэ-wита думэqэска Эсэд
жь хэwе р'акыр. Эw незики п'энщэре бу, п'энщэрэ
вэкыр. Паше вэгэр'и к'ынще хwэ хwэкыр у дэрк'эта
дэрва.

Гондийа һьнэка мэр' дэста дьчунэ сэр хэбат,
һьнэка пэз, дэwаре хwэ р'астдкырнэ дэште. Ле кэч'
у бука щер'э сэр мьла жь кание ведьгэр'ийан, һьнэк
һе дьчунэ аве.

Жийин у дэбьркырын вьра п'ак бу. К'өрде,
кө чэнд сала бэре жь wi али һатыбунэ wi али бал
qэwьм-пьсам, мэрьве хwэ иди к'этыбунэ говэнда
э'мыр. Wана жи мина к'өрде һ'ымли хwэр'а авае
р'эwиш бь р'эwиш чекьрьбун. Р'ожэке һьло ль дэ'wэ-
тэке гот: «Гэли щьмэ'те, эз иро һьм шамэ, һьм п'оси-
дэмэ. Шамэ, wэки мэ дэст дайэ дэсте һэв, мина ма-
лэкэ бь т'ьфаq к'аре дькьн, эwлэде мэ хwэ хwэндьне
гьртынэ, дьчынэ дьбыстана. Һэла эме п'ьр пешда
һэр'ьн. Ле п'осидэмэ, чэнди-чэнд миллион к'өрде мэ,
ль wэлэте дэрэкэ, кэвьрэки wани сэр кэвьра т'өнэ.
Хwэзьла эw гьшк тек'эта бьн дэwлэта шешьре у иро
р'еспублика мэ к'өрда жи һэбуйа.»

Эw чэнд сал бу, wэки qэйде колхозе гондда һаты-
бу сазкьрьне. Щьмэ'та гонд мина малэкэ бь т'ьфаq
дэст дабунэ дэсте һэв, дьхэбытин. Иди тэ вьра жь
дэве т'ө к'эси нэдьбьһист бежэ: «Эва qэркийэ, эва
мамкийэ, эва шэркийэ. Щаньм чь qэрка, чь шэрка, чь
мамка, чь былхка, гьшк мьлэтэкэ, щьмэ'тэкэ, мина

ч'ийаки. Ле дэ тө вэрэ, эз нызам чь вэхти бь дэсти к'ижан тэлаqr'эша эв ч'ийа к'оланэ у хэзына we бой һэбунэ хwэ данэ сэр һэв. Ч'эке ван жи эw буйэ, wэки һэр малэкэ к'орда навэки нэт'е лекьрьнэ у оса кьрьнэ дэсте бьре жь бьре қэтандьнэ.

Нава ван салада гэлэк гōнастын бьбун. Чава-дьбен, гэлэк ав к'ышйа бу. Иро ханьм-хатуне мина Н'эзарэ, шамере мина Ньло, Бэдо, Сэбри у ед майин т'өнэбун. Ле вана р'оже р'эш дэрбаз кьрьн, чэрчьрин, wэки қэ на дэсте зар'е хwэ нэвиен хwэ быгьһинэ тэйшта нан. Вана оса жи кьрьн у he бь дьлэки р'эһ'эт чунэ аха сар. Ньһа дэwса вана, зар'е ван, эwлэде ван, нэвийед ван говэнда эмьре ша гьртьбун, дьхьнгьрин.

...Эсэд дэрк'этыне дэрва дор-бэре хwэ ньһер'и, wi али ч'ем, ль бэр'оже ч'ие кэри пэзе қэрқаш р'аһьштыбу дьч'ерийа. Дэнге бьлура шьвин оса дьһат, тэ қэй дьгот, эw дьхwазэ ве бэрбанге һэр тышти сэр мьқаме лехьсти бьдэ бэндкьрьне. Хwэбэре дьле мерьв т'ьжи дьбу.

Н'эвэки шунда шьвин мьқам гōнаст. Ишар гьран-гьран, ле бь шэwат-шэwат леда, тэ т'ьре, эw қэст оса ледьдэ, wэки пэз зу-зу сэр ч'ере һешинр'а дэрбаз нэбэ, бь н'эмэде хwэ бьч'ерэ. Т'э т'ьре һэр тышт минани Эсэд кэр'лал сэкьнинэ у н'эйр-н'эж-мэк'аре гōжэ-гōжа бьлуренэ.

Кэрие пез феза мэрзэле гōнд дьч'ерийа. Дьбэ, кō һэма эв бу мэ'ни р'энге Эсэд хьтьми, чава дьбен, тэ н'эвт к'ерава леда ч'ьлк'э хвин нэдьһат.

— Лаwо,-дэнге де ль wi т'эсэлэ бу,-тō чьма оса сэкьнийи, wэрэ пари нан бьхwэ, нэ wэхта тōе һэр'и.

Көр' вэгэр'и п'осидэ-п'осидэ 'де ньһер'и. Эwe элбер'а те дэрхьст, wэки диса көр' к'этийэ мьтале баве у гот:

— Лаwо, чьйэ диса ве бэрбанге к'эти зькьр?

— Ах, дае, диса баво к'этийэ бира мьн. Эw бе wэ'дэ чу.

— Э, көр'е мьн,-Гозе гот,-эw дэрд қэ бира мьн начэ. Баве тэйи р'эһ'мэти мьрьне, wэсийэт кьр, wэки р'ожэке бэрсиве жь П'эришане һэбэ, wэрьнэ сэри т'ьрба мьн у бежнэ мьн. Wэки гōлла wi бэхтрэши у дэр е П'эришане нэбуйа, бэве тэ оса зу нэдьчу ахе сар.

Гэло, һ'але П'эришане чавайэ? Гэло, эва р'у-бае... Дьле де нһат гылие хвэ к'отакэ.

Һәма ве готьер'а кӧр'е Әсәд-Сӧлһ'әдин дәрк'ә-тә дәрва у гот:

— Пирике, дае, һун к'өнә? Вэрьн таше бьдһә мһн, эз дәрәңги к'әтһмә.

Һһнәки шунда Гозе дәстәхан вәкър у р'уһыштын нан хварһн.

Хенщи Сӧ'лһ'әдин дӧ зар'е Әсәд жи һәбун. Әви кӧ нан хвар, р'абу, гот:

— Баво, эзе һәр'һмә к'аре.

Әв дерива дәрк'әтһне баве гот:

— Шӧкӧр, иди хортә.

Мәһәк, дӧ мәһ мабун, вәки Сӧлһ'әдин к'сма дәһа хьлазкә.

Иро р'ожа лә'де бу, әв дьчу к'ара колхозе. Чава т'һме иро диса дәре мала Р'әсулр'а дәрбаз бу. Әв һивие бу, вәки Авгәрдән вәхта жь мал дәре у әвана мина һәршар ч'ә'ве һәв бһньһер'һн, бһн левава вәбь-шьрһн. Йан жи Авгәрдәне п'әншәер'а бһньһер'ә, һәма әв жь мала ван гавәке, дӧда дәрбазбуне, әве жь мал дәре, зу-зу бьдә гава, бе жь ви дәрбаз-вә у хорте диса бәжна вейә һивчә, гӧлие вейә р'әш, р'ечуна вейә хәзали мезәкә. Әв гьһиштә һһнда мала ван, жь мала ван чәнд гава дәрбаз бу, сәкһни, зьвьр'и, пьш хвәва жи һьһер'и, ле иро дәләлә ви, чава дьбен, бьбу пари нан.

Ве бәрбанге р'уе ви хьтһми, р'әнг ле р'әшқәмьли. Әв гәләки п'осидә бу, ви т'ьре, дәстәк дьле ви дьгь-вешә, һева т'ере накә. Әв бинч'олки бу, жь дьл ахин-кә к'ур к'ьшанд у һева дақӧртанди бин да бәр бина ви. Сӧлһ'әдин һһнәки зор да чоке хвә, чәнд гава жь мала Р'әсул дурк'әт, диса пьш хвәва һьһе-р'и, ле...

Һәма ве дәме Синәм р'әх вир'а дәрк'әт у гот:

— Хорто, чьйә мина к'евришка дьтәли, дора хвә дьһньһер'и? Паше һе сьбәхери да шагьрте һәвалә хвә у гот:

— Ло, бьрао, йанга тӧ дьбежи, бәрбанге бавер'а чу бажер.

— Э, хушке, чунэ, чунэ, была р'ийа ван, р'ийа
қөншибэ.

Сэр ван гылие ванда Хьдър, Зине у шагърте
майин жи һатън. Пэй сәлам-к'ялавар'а Зине готэ
Сөлһ'эдин:

— А, әм вәкә ван аһьла жи т'өнәнън (Әвә дәсте
хвә бәрбь хәбаткаре бәр'ож дьреж кър.) Әвә әп'е-
щә вәдәйә дышөхөлын. Бригадире мина тә вә кәрие
пез бьдә гөра, йане дьза.

— Зине, -Хьдър бь к'ән гот, -диса динтиә мәкә,
әм чьқаси дәрәнг һәр'ын, әмә жь ван зутър әрде
п'ара хвә р'акън.

— На вәлләһ, -Зина гот, -Хьдър, тә р'аст набе-
жи. Тә дө мәр'а әрде дьхи, йа сьсиада дыбежи, вәй
пышта мьн эшия, йане жи ль дийа хвә дьки һәвар-
гази, ша авдәшәкә мьнр'а быгъһинә, дьле мьн
дышәвьтә.

| Кәч' у хорт к'әнийан, Сөлһ'эдин, гот:

— Дә, иди бәсә, бьднә һәврәз.

...Чәнд р'ожа пешда ль мәк'т'әбе бу щьват. Хен-
щи коллектива дәрсдар у шагърте к'ома бьльнд,
гәләк колхозван, сәдре колхозе, к'атьбе т'әшкилата
партия, сәдре совета гөнд у гәләкә майин һатьбунә
щьвате.

Сәдре щьвате Сөлһ'эдин бу. Әв жь щие хвә
р'абу у бь шәрмокә щьват вәкър у гот:

— Щьвата ирода дө пьрсе бенә леньһер'андьне.
Пьрса ә'вльн дәрһақа әдәте кәвьн у хвәндьна
кәч'ькан, йа дөда шөхөле колхозе. Ньһа дәрһақа
пьрса ә'вльнда гыли дьгъһижә директоре дыбьс-
тане һәвалә Шәрәф.

Шәрәф әп'ещәки гәпкър. К'өтасие бь дьлшәват
аһа хвәстьна хвә ә'йан кър:

| — Хвәндьн чава көр'ар'а, өса жи кәч'ькар'а
лазьмә. Һәрдө жи әвләде мәнә. Кәч'ьк һәла чава
гәл дыбежә, к'әсука, вәр'а хвәндьн дьһа фәрзә. Әз
бавәръм жь вьр һада гьшке кәч'ьке хвә бышиньнә
хвәндьне.

Дәрһақа хвәндьна кәч'ька сәдре совета гөнд
Хәлил жи гыликър. Ви кемаси данә к'ывше, һәла,
де-бав да тьрсандьне у гот:

— Гәр жь вьр һада бав кәч'ьке хвә нашинә
дыбьстане, әмә ван бьк'ьшининә бәр бәрсивдарие.

Пэй шир'а жь нав бəравбуйа калəки 60-70 сали
р'абу, к'əхийа у гот:

— Һəвално, дəстуре бьдьнə мьн, əзе чəнд гьлийə
бежьм.

— К'əрəмкə, апə Ə'гит, к'əрəмкə.

Апə Ə'гит Һеди-Һеди, дəстə хвə да пыш хвə у
һат бəр дьк'е сəкьни. Гьшки бь Һ'əwас wi дьньҺе-
р'и у Һиве бун к'а бьне əвə чь бежə?

— Бь р'əзə аqьлə мьн, чьqас мəри ль вьра р'у-
ньштьнə, əз жь гьшка мəзынтьрм. Лəмə дьбежьм,
wəки гəне хвə текьнə стəе мьн, к'əч'е хвə бышиньнə
дьбьстане. Əз бавə пенщ к'əч'ькамə. We р'əжə йа
мəзын бь мер намə дабу ньвисарə: «Бавə щан, əз чавə
бькьм, əзə нəхwəндимə, ньвисарə ньзаньм». Əв
йəк к'ьзиниə жь дьлə мерьвə тинə. Бəр кə əвə бька-
рьбуйа намə бьньвисийа qə на, хəриби əwqаси гьран
нəдьһатə к'ьвше. Лə шамə, wəки кəч'ька мьнə бь-
ч'ук-Синəм дьхwинə. Əз кə нəмьрм, əзə we бышиньм,
была Һəр'ə бьвə дохтьр, бə, дəрзийа ль мьнхə, əзи
бавимə.

Апə Ə'гит гьлиə [хвə к'əтакьр, Һьнəк бь гьлиə
вийə к'əтасиə к'əнийан, гəлəкə Һəмə щиə хвəдə
готьн, wəллəһ мерьки р'аст дьбежə, бьллəһ щамери
Һəq дьбежə.

Пашə диса гəлəкə гəпкьрьн, лə бона пьрса дəдə
гьли данə сəдрə колхозə Мьраз.

We салə Мьраз Һə һатьбу колхоза «Нур»-да
сəдр дьшəхəли. Хwəндьна вийə бьльнд Һəбу.
Института малҺəбуна гəндитиə к'əтə кьрьбу. Сəл-
Һ'əдин гьли да wi, əw зу жь щиə хвə р'абу, чу бəр
дьк'е. Гəлəки бь к'əл бин, бь щи, бь лəwзəки ширьн
гəпкьр. К'əтасиə əви нєтə хвə аҺа сəр Һəвдə ани:

— Һəвално, хушк, бьранə, навə колхоза мə
«Нур»ə, лə дə тə wəрə, əw qə нура хвə надə дəр-
дорə хвə, пашдə дьминə. Тə т'ьрə, ə'wрə р'əш Һəнə-
лə əw бар бьдə, шəwq вəдə. Ə'wрə р'əш чьйə? Ə'wрə
р'əш əwə, wəки гəлəк ə'рдə колхоза мə хам дьминə.
Чьмə? Һун заньн, колхоза мə колхоза ч'ийайə, щиə
р'аст əм бь тракторə р'адькьн. Щиə р'акьри жи
чавə лəзмə наə чандьнə. Лə ə'рдə Һьнəки бə
сəмт р'анəкьри дьминə, жь бəр кə колхозван пəр'а
нагьһиньн. Лə бона вə йəкə пыштованə мəйə Һəрə
эгьн Һəнə-əw хорт у кəч'е мəнə. Гəли зьламə, дьхwə-
зьм wəр'а бежьм, wəрьн Һ'əмə жь ирəдə дəст бьдьнə
Һəв у мач'а щот бьдьнə дəстə хвə, али мə бькьн.

Эв йәке we һым к'ара мавэ, һым к'ара wэ. Бона we йәке к'ара wэйэ, һуне һэма һьһа һини шөхөл быһын, һуне һьһа э'мьр'а бенэ гьредане. һэма һьһа готи дэсте wэ п'ыфьк быдэ.

Пэй готынед садрр'а гэлэк колхозванан у шагьртан гәпкьрын. Чава дьһатэ к'ывше Сөлһ'эдин тэ қәй дьгот нэ дьхваст бык'елмэ, лэма директоре дьбыстане гот:

— Иро we щьватэда гэлэк пешда һатьн, ле чьма к'атьбе т'эшкилэта комсомола дьбыстане э'wлин Сөлһ'эдин пешда нае?

Сөлһ'эдин щие хwэда соро-моро бу у һедика р'абу, һатэ бэр дьк'е, т'эне щарәке ч'э'ве хwэ ль р'уныштийа гәр'анд, ч'э'в Авгәрдәне к'әт, тэ т'ьре, заре wи һатэ гьртые, ле эме чәнд дәқиқа шунда гот:

— Эз жь наве комсомоле дьбыстане гьли дьдъм, эме мина мәрвьәки сыбеда дәст быдьнэ дэсте һәв у һәр'ын быхәвьтын. һәвалә Мьраз да к'ывше, wәки р'оже лә'де әм һәр'ын алиқ'арие быдьнэ гөндие хwэ. На, эз we йәкер'а қайилниным.

Сөлһ'эдин һа готыне, гьшка бы э'щәб ль wи һьһәр'и у бе сәбьр һивие бун, к'а быне әве чь бежә?

— Әм,-әwи диса думайин да гьлие хwэ,-дькарын һәрр'о пэй дәрсар'а чәнд сәһ'әта һәр'ынә алиқарийа де, бавә хwэ. Дьқәwьмә һьнәк пьрскьн, ле дәрса чь wәхти һазьркьн? Әме шәв дәрса быхwиньн, һьнәки дәрәнг р'азен.

Шәрәф жь щие хwэ р'абу, һат дэсте хwэ пышта Сөлһ'эдин хьст у гот:

— Э'фәрьм, көр'е мын, тэ жь дьле мын гот. Диса гьлие тә һәнә?

— Бәле, дьхwэзъм чәнд гьлийа дәрһәқа кәч'ькан бежъм. Ль гөнд эп'ещә кәч'ьк һәнә, готи әw жь көр'р'а пащда нәминьн у мәр'а т'эвайи һәр'ынә шөхөл.

— Ле чава,-сәдр у к'атьбе т'эшкилэта партияе һәвр'а готын,-әw чь пьрсә?

Һәма we дәме Синәм жь щие хwэ р'абу, гот

— һәвалә сәдр, дәстуре быдьн эз чәнд гьлийа бежъм.

— К'әрәмкә, к'әрәмкә, Синәме,-сәдр гот.

— Гәли һәвала,-әве гот,-бавә мын р'ьнд гьли кьр, wәки хушка мынә мазьн хwәндьне ньзанә. Эв йәка р'астә. Эз бәре хwэ дьдъмә һ'әму хушке хwейә гөнд, была нәбьнә неч'ира э'мьре кәвьн. Была дәст

бѣднѣ дѣсте нѣв, нѣр'ѣнѣ сѣр хвѣндыне, нѣм жи сѣр шѣхѣл.

* *

*

Бав у кѣч'ѣк нѣма жѣ автобусѣ пѣйабуне, жѣ алиѣ р'ѣнѣлатѣ у р'ѣаваѣда ѣ'врѣ р'ѣшѣ гѣран хѣт'ѣми сѣр нѣвда шѣвийан у кѣрнѣ гѣр'ѣ-гѣр'. Р'ѣсул сѣрѣ хвѣ бѣльнд кѣр, лѣ ѣ'врѣ р'ѣшѣ хѣм-хѣми мѣзѣ кѣр у вѣ-гѣр'и сѣр кѣч'ѣкѣ:

— Авгѣрдѣн, п'ѣе хвѣ нѣлдѣ, ѣанѣ на баранѣ мѣ шѣлкѣ.

— Бавѣ, тѣ чѣ занѣ баранѣ бѣбарѣ, нѣма ѣ'вра кѣрѣ гѣр'ѣ-гѣр', чѣма баран дѣбарѣ?

— Ѣ, дѣлала мѣн иди ѣзи шѣст салѣмѣ, ѣз жи вѣ ѣѣкѣ нѣзанѣм, лѣ к'ѣ бѣзанвѣ? Нѣ ѣв р'ѣе мѣн бѣр сѣр', сѣрма т'ѣбийѣтѣ сѣпи буйѣ. Н'ѣвт салѣйѣа хвѣда мѣн шѣва шѣвантѣе да дѣстѣ хвѣ у н'ѣта р'ѣѣжа иройѣи сѣрѣ ч'ѣйѣа-банийамѣ. Лѣ тѣ р'ѣаст дѣбѣ, нѣр ѣ'врѣ, кѣ дѣкѣ гѣр'ѣ-гѣр', баранѣ набарѣнѣ, лѣ ѣ'врѣ лѣ нѣв шѣвийѣйѣи баранѣва к'ѣмк'ѣмѣйѣ. шѣ нѣа бѣнѣ-нѣр'ѣ, тѣ рѣй дѣбѣжи ѣ'вр далѣрѣйѣанѣ ѣ'рдѣ. Ѣй, ѣ'врѣ ѣса бѣтѣрѣсѣн.

Р'ѣсул шѣрѣн-шѣрѣн дѣгот-дѣбланд ѣса дѣкѣр, нѣди-нѣди бѣ сѣр нѣта хвѣ. нѣм жи мѣталѣ дѣкѣр кѣ рѣала р'ѣнд п'ѣрѣ давѣжѣ сѣр р'ѣе, чѣва дѣбен, р'ѣе кѣрт дѣкѣ. Бавѣ дѣса жи гѣли ани сѣр хѣмѣла т'ѣбийѣтѣ:

— Дѣлкѣ т'ѣбийѣтѣ гѣлѣкѣн, ѣва чѣнди-чѣнд салѣ ѣз вѣр'ѣа нѣвалтѣе дѣкѣм. Лѣ дѣса тѣмѣ хѣпандѣнѣ. Хѣпандѣн тѣштѣки нѣри нѣр'ѣндѣ.

Гѣнд чѣнд километрѣа дурѣ р'ѣйѣа п'ѣашалѣх бу. Р'ѣйѣа гѣнд гѣлѣки бѣ нѣврѣз, бѣрѣжѣр бу у мѣри дѣ-вѣстанд.

Баранѣ иди нур-нур лѣдѣкѣр, лѣ бав у кѣч'ѣкѣ нѣ р'ѣе нѣви кѣрѣбун. Р'ѣсул нѣнѣр'и баран нѣй гѣр' дѣкѣ, п'ѣтѣ хвѣ дѣрхѣст у гѣт:

— Авгѣрдѣн, нѣанѣ п'ѣт лѣ хвѣкѣ, вѣ сѣбѣ мѣн гѣтѣ тѣ, кѣртѣкѣ хвѣ лѣ хвѣкѣ, тѣ гѣт, на гѣрмѣ. Ѣй, тѣ-р'ѣа гѣрм.

— На, на бавѣ, сѣрмаѣ лѣ тѣхѣ.

— Тѣ иди н'ѣвдѣ-н'ѣйждѣ салѣйѣи, н'ѣтани р'ѣѣжа иройѣи к'ѣнгѣ сѣрмѣ лѣ мѣн дайѣ. нѣлдѣ, п'ѣтѣк лѣ

хвэкэ. Мэзъна чь гот, хөзöла быч'ук гот сьде, лэм
кö мэзън хэр тышты дьпивэ, паше мөдөсө даве дьбьр'э.

Авгөрдөне сәһ' кьрьбу, баве дьхваст тыштэки
бежэ, ле нөдьгот, һэй пьрс дьреж дькьр, лэма әве гот:

— Баво, қә нақәшмә, вәки мэзън шашийа бькьн?

— На, на, быне әз бинмә сәр хвә. Сәре Вәзиркьм
шәв-р'о мьтала дьк'ьм, кö тö иди кәч'ька хамани,
вә'де тәйи меранә, тә бьдмә к'е, вәки һәр'и сәрфин-
йазби, дәвләмәдыби. Иди ве пьрседа дьқәшмә әз
шашийа бькьм? На.

Р'әсул т'ьме сонд харьне сәре бьре хвә сонд дь-
хар. Вәзир бьре вийи быч'ук бу, мала ви ль нә-
һ'ие бу. Бь хвә жи сәрк'аре милсийа бу.

Ай, ишар Авгөрдөне зэлал фә'мкьр, бона чь ба-
ве әв бьрә бажер'. Чава дьбен, ә'мрда щара ә'шльн
дәве бәрька хвә вәкьр, чь кер бу стәнд. Авгөрдөне
һе тедәрхьст, чьма баве иро öса зу-зу пьрса мэзъна,
быч'ука дьк'ьшинә у зу-зу дьщә'динә, дьбежэ, кö
мэзъна, иллаһи, де, бава әвләде хвәр'а чь готън,
хьлаз бу чу, чь дьбә бьла бьвә.

Хофе һе Авгөрдөн һьнгавт, қәрч'имәк ль ә'нийа
кәвәр һәв щьвийан. Р'уе һ'ьнари мина ар сьпи бу.
Һе ч'ок ле ләрзы. Әва тьрсийа бав ньшкева бөхте
ве öса бьдә бәр мөдөсө, вәки һ'әта-һ'әтае бьвә хвә-
дийе дьле бьрин, бьвә һ'әсрәга ч'ә'ве за. Әва тьрсийа
чава баве нәһишт бьхунә, жь к'ома шәша дәр-
хьст, öса жи наһелә әва бь мьразе хвә шабә. Ве
хвәст бьпьрсә, гәло, баве ве бьдә к'е? Ле жь шәрма
дәнге хвә нәкьр.

Иди вана дөвә-дәви гөнд кьрьбун, баране дьһа
гөр' кьр. һәма ви гаве һ'әлиме хвә ванр'а гиһанд
у гот:

— Вәйла ч'ә'ве мьн р'ьжийае, дури сәре зар'а,
нә һун бунә ав? У әве п'отьке ани авитә навмьла мер.

Ль мал һ'әлиме дәве хөрще вәкьр, к'а быне мер
жь бажер чь анийә?

Р'әсул чәнд метр п'әрч'е һәвьрмуш, метьрәк-
дөдө мәхмәре сор, щотәк сол у чәнд метр чит, гөсти-
ләк, щөтәк гөһар, мори-мьршан у һьнәк к'әлмәле
майин стәндьбу. һ'әлиме те дәрхьст әв гьшк, чь кö
һәйә, әви бой Авгөрдөне стәндийә, һьлбәт шабу. Ле
вер'а т'әвайи шькбәр жи бу, гәло, Р'әсулт к'аре чь
дькә? һ'әта ньһа әви т'ö вәхта һа «мәрвьтайи» нә-
кьрьбу. Әв гәләки тьма бу, ләма бь ве мә'ние пьрси:

— Лоло, ле к'а тэ бона зар'а чь стэндийэ?

— Wəlləh, Р'эсул бь к'эн гот, мын бона Сэртив
у Лэт'ив т'о тыштэк дэстнэхьст.

— Чьма дык'ане бажер гышкə мсркірибун?

— Жьньк, зани чь?...

Һəма ве дəме һəрдə кəр'е ви дəрда һатин у һəгра'
готын:

— Пи, баво һатийə!

| Иди Р'эсул гылие хwə хьлаз нəкьр, ч'ə'в кьрə
Һ'əлимə, wəки дəрбази ода дьнебə. Əwana дəрбази
ода дьне буне, əви гот:

— Леле, чь тə пəй кəр'а к'əти, шə'лəк һəвə бь-
к'ышинə хwə, бəсə. Ле Авгəрдəн кəч'ькə, готи əв
р'ьнд хwəкə, йəк, йə дəдə əзэм малхие мале, əз заньм
чьдькьм.

| — Əре, Р'эсул, тə р'аст дьбєжи, ле чьма һ'əта
ньһа Авгəрдəн нə дык'əтə бира тə?

— Дə, əвə зар'о бу, ле ньһа тə һəв ньһер'и сьбе
хазгинһа дəри мə к'əтан.

— Р'эсул, мын ə'мьре хwə п'əе п'ьр'е тəр'а дəр
баз кьр, ле һ'əта ньһа əз сəрəдəрниетə дəрнахьм.
Һəр шəхəли тə бь готьна хwə дьки, əз чь заньм тə
бəхте Авгəрдəне к'ижан кəвьрихи?...

— Шаньм, ижа жьн чийə, мери пе бышəвьрə?
Һун һаж бəе дəнйəе т'əнəнн, чьма, Р'эсул ньзанə
чь дькə? | | | | |

| Жь ван гылие мер Һ'əлимə һат бытəқə. Əwa т'əви
һəв бу, ле диса бəр хwə да, бь һ'əмди хwə бəрбьри
мер бу:

— Ə, Р'эсул, шəхəлє тəйə, тə бь мə нашəвьри,
мə бəр тыштəки данайни, мын һ'əта ньһа тыштəк нə-
готийə, лє... Дь пьрсə Авгəрдəне тə исти чок бь-
к'əти чока мын, мынр'а бышəвьри. Р'эсул, нə əwa
чава əвлəдə тə, əсə жи йа мынə. Бəхт, мыразе we те
бьр'ине. К'əтəси, əз дайкьм, ле əз ньзаньм иро тə
əвлəдə мын дьди к'е?...

— Пи, пи, Һ'əлимəе, иро тə чь хwарийə, wəки
əсə зьман дəрхьстийə? Кем-зедə нəкə ньһа иди дə-
рəнгə, əз дьчьмə ферме, һатьне əзе тəр'а һəр тышти
бєжьм. Сьбе нəһелə Авгəрдəн һəр'ə шəхəл.

Əви хwаст дєрива дəре, ле Һ'əлимə пєши лєбьр'и
у гот:

— Wəlləh, tō mьn bьkōжи, əз жь бəр дəри weдa
начьм, бeжə бьнем, əw kōр'е к'ейə?

Р'əсул ньһер'и, жьн к'этə һ'алəки օса, wəки
р'əнгe we сыпч'олки буйə, гот:

— Жьньк, нə tō зани Р'əсул базара р'ьжи нагь-
рə, əзе Авгəрдəне бьдьмə kōр'е һ'əмо.

— һ'əмо к'ийə?

— Чəwа һ'əмо к'ийə? Сəрwерe ферме. Паше
əме р'аст у ч'əп ферме бəлакьн, фермəе тек'əвə вəн
дəсте мьн...

— Ло, мала тə нəшəwьтийо, чьма бона мале дьне
tō дьхwази кəч'ьке бьди wи гаперани? Щаньм, əз
qə ньзаньм, tō чьма һаqаси пəй һəбуна дьне дьк'ə-
ви? Чьма tō ньзани, һəбуна дьне qьр'əща дəстанə,
чьма чийи мə т'օнə?

— һ'əлимə, əз шарəкə майин гьлие օса жь дəве
тə нəбьбьһизьм. Əзе Авгəрдəне бьдьмə К'əло, бьла
һəр'ə тек'əвə we мала р'əнгин.

Бəлəнгаза һ'əлиме р'ьнд заньбу, wəки һьнəки
вьрда, weдa бeжə we бьвə шəр'-дə'w у лəма хwə кəр'
кьр.

Р'əсул һишт, чу ферме, ле һ'əлимə к'этə мьтала:
«Панздə-шанздəһ салийа мьнда, де у бəве мьн дəсте
мьн гьртьн, данə ви зальми. Wəхте мьн зар' нəдь-
һани, əви бəхтр'əши дьхwаст əз бəрдама, ле нəбу.
Паше зар' к'əтьнə дəсте мьн у һ'əта-һ'əтае wир'а
һатьмə гьредане, Əwi чь щьзарəти да мьн, мьн к'ь-
шанд, жь бəр kō нав-намус сəр һəр тыштирайə. Ле
ве пьрсєда мьрьн һəйə, қайил бун т'օнə». Пьшти
we əwa, р'əбу у хwə-хwəр'а гот: «Əзе we гəве гази
Авгəрдəне кьм.»

— Авгəрдəн, Авгəрдəн,-əwe гази кьр.

— Ч'ийə?-дае,-əwe дəри вəкьр, һатə һօндօр.

— Wəрə,к'елəка дайка хwə р'уне.

Авгəрдəн һəма р'уньшт'ьне, əwe иди мəщал нəда:

— Tō зани бəве тə дьхwазə тə бьдə мер? Tō зани
к'и тə дьхwазə?

Кəч'ьк жь гьлие де һьнəки шəрм кьр, сəре хwə
кь'рə бəр хwə у гот:

— На, дае щан.

— Kōр'е һ'əмо, К'əло тə дьхwазə.

Авгəрдəне навe К'əло бьһист'ьне, тə qəй дьгот,
qəст-qəрəзи жане авитə дьл-һьнавe we, р'əнг да,
р'əнг стəнд, р'əшqəмьли. Леле бу мина тавийа баране

һесъра бѣбаринѣ. Нигара Сѣлһ'ѣдин, бѣжи-бала ыи
һатѣ бѣр ч'ѣ'ва. Сѣлһ'ѣдин у К'ѣло һымбѣри һѣв кър.
Фърдийа ыан бѣр ч'ѣ'ва бу ч'ийаки бѣльнд. Ве т'ѣ-
ре Сѣлһ'ѣдин бѣр'ѣжа ч'ийа сѣкънийѣ, ыера дѣсте
кѣлилка бѣрав дѣкѣ, ле К'ѣло жере сѣкънийѣ, дѣ-
хѣзѣ ые нѣвалѣкеда һолкѣ.

— Дае, ѣѣ к'ѣлогъри бу у гот, һѣѣара мѣн жер
жи, жор жи тѣйи. Нѣ, тѣ зани, ыѣки ѣѣ йѣки ѣ'ѣарѣйѣ,
ѣѣ нѣ һынбѣри мѣнѣ. Хортен гѣнд гѣшк бѣ ыи дѣк'ѣ-
нын, қѣрьфа бѣ ыи дѣкын. Йа п'ак ѣѣ, тѣ бѣ хѣѣ
мыр'а т'ѣрбе бѣк'ѣли. Дае, р'ѣе мѣн бѣн п'ѣе тѣ,
хѣѣстѣе мѣн йѣки дѣнейѣ.

— Мѣн ѣса жи занѣбу, тѣ бѣ ыи гап'ѣрани қайил
наби. Ле ѣа дѣле хѣѣ, дайка хѣѣр'а ыѣкѣ, бѣнем тѣ
к'ѣ һ'ѣздыки, к'ийѣ һ'ѣзкърѣе тѣ?

ѣѣе шѣрма сѣре хѣѣ к'ѣта бѣр хѣѣ, ле де жѣ ые
дѣст ыѣнѣк'ѣшанд.

— Сѣлһ'ѣдинѣ, дае.

Аѣгѣрдѣне һа гот, де һ'ѣмез кър у бу кур'ѣ-кур'а
ые, гърѣйа.

— Мѣгъри, мѣгъри! Шѣре мѣн лѣ тѣ һ'ѣлалбѣ!
ѣѣ нѣѣе йѣки мѣна һѣлойѣ. Хѣѣде бе газѣйа тѣ!

Ве гаѣе дѣри һатѣ к'ѣтане. Аѣгѣрдѣне р'ѣбу дѣри
ыѣкър, кѣч'ѣке һѣвале ые-Сѣнѣм у Зѣне һатѣнѣ мала
ыана. Кѣч'ѣкан ѣлбер'а те дѣрхѣстын, ыѣки Аѣгѣр-
дѣн гърѣйайѣ, де бе мѣдѣйѣ. Ле ыана хѣѣ ыи ѣрди
данѣнин.

Һ'ѣлиме хѣрһати лѣ ыан кър у гот:

— Аѣгѣрдѣн, ѣз дѣчѣмѣ сѣр шѣхѣл, дѣ мал мѣлѣ...

Пѣшти чѣйѣна һ'ѣлиме ыана сѣр Аѣгѣрдѣне бѣр'ѣн,
ыѣки бѣжѣ бѣне, чѣ қѣѣымѣйѣ, тѣ чѣма гърѣйайѣ?...
ѣѣе бѣре хѣѣст жѣ шѣрма һѣр тышти ыѣшерѣ, ле
мыталѣ кър, кѣ жѣ ѣан пѣштатѣре мѣн к'ѣи һѣнѣ у
дѣрде хѣѣ қѣсѣ кър:

— Баѣе мѣн дѣхѣзѣ мѣн бѣдѣ К'ѣло.

— К'ѣло, К'ѣло, кѣч'ѣкан һѣвр'а готын.

— ѣре, сѣре Лѣт'ѣив, Сѣртѣвкѣм.

— Леле, Сѣнѣме һынѣки бѣ һѣрс готѣ Аѣгѣрдѣне,
ѣѣ жи нѣбуйѣ пѣрса хѣѣндыне, мѣна шѣра пѣшбѣри
баѣе хѣѣ бѣсѣкынѣ, бѣжѣ: «ѣз К'ѣло һ'ѣзнакѣм».

— Сѣнѣме шан, Аѣгѣрдѣне гот, хѣѣзѣла ѣѣ дѣл,
гѣрч'ѣке тѣ е мѣн буйана. ѣз қѣ дѣкарѣм бѣр баѣе
хѣѣ текѣмѣ ыѣқин, шѣрмѣнинѣ?

— Хушке, Зѣне гот, Сѣнѣм, һынѣки дѣдѣ зѣра

хвә. Тө һ'әму тышти дийа хвәр'а бежә, была дийа
тә баве тәр'а бежә. Әw заньн тө Сөлһ'әдин һ'ыз
дьки, йа п'ак әwә һәма была сьбә әw де у баве хвә
бышинә хазгини.

— Дьбә, кә баве мьн эз нәдамә wi, паше?

— Паше, Синәме диса бь р'ьк гот, дәсте хвә
бьдә дәсте Сөлһ'әдин бьр'әвьнә ви дарьстане бьна-
т'ара мә у хвәр'а мәнәке, дөда зьнарада бьминьн,
мәтърсьн, әме вәр'а һәрр'о хвәр'ьне биньн.

Бу п'ьрдинийа кәч'ькан к'әнийа. Әwana гәләк
гьли кьрьн.

Синәме пьрси:

— Сөлһ'әдин занә?

— На.

— Әзе иро у йане сьбә һ'әму тышти Сөлһ'әдинр'а
бежьм.

Пәй ве йәкер'а кәч'ьк р'абун чун. Авгәрдән
т'әне мане, чу нама Сөлһ'әдинә чәндәки пешда вәр'а
шанди дәрхьст, диса хвәнд:

«Дәлала дәлалан, бәдәwa бәдәwan, р'ьндька
р'ьндькан, Авгәрдәна мьн, тә дьле мьнда хвәр'а
һелуна һ'өб-һ'ьзкьрьне чекьрийә. Бой тә нә шәва
мьн шәwә, нә р'ожа мьн р'ожә. Бәжьна тәйә нивчә,
гөлие р'әш, ч'ә'ве бәләк, ә'нийа кәвәр һәй-һой дьле
мьн дьсотиньн. Wәки р'ожәке гөлие тәйә р'әш қәвт-
кьм у мина кәлилке ч'ийәе. мә бинкьм, әзе қөрнәке
бьвьмә дәргәване тә. Wәрә бәхте гөлие хвә бь һ'әта-
һ'әтае бьсперә мьн, сонд дөхөм бь сонда меранийа
кальке хвә, сонд дөхөм бь т'ьрба Аһ'мәде Ханийә
зийарәти, сонд дөхөм бь намус-мерхасийа Көльк,
һ'әтани ч'ә'ве мьнда р'онайи һәбә, ч'өке мьнда зор
һәбә, әзе бьвьмә баг'ване wan гөлие р'әш!

Дәлала мьн, wәрә, wәрә әм дәсте бьдьнә дәсте
һәв у тек'әвнә говәнда ә'мьр.

Бь дьләки бәрьстан-Сөлһ'әдин.»

Пәй хвәндьна намер'а әwе хвә-хвәр'а гот: «Дәлале
мьн, бьминьм йа тәмә, нәминьм, йа ахе сарьм.»

Әw чәнд һ'әфте бун, wәки иди ль колхоз у сов-
хозе ч'ийада хәбат дьк'әлийа. Колхозвана дьщә'-

дандын, вәки һәр тышти вә'дәда бькын. Жь бәр кō
вана р'нд заньбун, ль ван дәра мәнә һавинейә һәрә
гәрмда тә һәw ньһер'и ба-багәре һәвгьрт гәли-гәбо-
зок, дәшт-зозан данә бәр хwә.

Колхозване колхоза «Нур» хенжи картолбешәр-
кьрьне, һ'әйванәт хwәйкьрьнева жи мьжул дьбун.
Ле дь һ'әму ч'ьқьлада колхоз пашда дьма. Сәрwere
бәре п'есира хwә бь we йәкева хьлаз кьрьбун, вәки
гōнд гōндәки ч'ийайә, мәри чь к'аре дькарә же бьс-
тинә?

Сәре сале гōндийа гьлие хwә кьрьнә йәк,
Мьразе гōндие хwә чава сәдре колхозе бьжартын.
We р'ожеда, әви р'ожа хwә кьрә шәв, шәва хwә кьрә
р'о, т'ō сәһ'әт-қәwат нәһеешанд, вәки кслхсәе жь
ви һ'али дәрхә. Ле әw кьрьна ви нә бь дьле һь-
нәка бу, вана дьщә'дандын, вәки бьне п'ие ви
бьк'олын. Жь ван мәрйя йәк сәрwere ферма пез
бу. Әви Мьразр'а к'ина we йәке дьк'ьшанд, кō чь-
ма әw һатийә дәwса кōр'әпе ви. Ле бәле, пьрс т'әне
бь we йәкева хьтм нәдьбу, Мьраз, чава дьбен, дәст
п'ие ви дабунә һәв. Сәдр гōһ нәдьда гьли-готьна,
т'ьме дьщә'данд пьшта хwә бьк'отә пьшта гōндийа,
илаһи, п'ьштованийа хорта бьдә қәwин кьрьне.

Иро диса р'ожа лә'де бу. Хорт у кәч'е гōнд гьшкә
ль нәwала, кō жер'а дьготын «Р'уви» кар дькьрын.

Әw нәwал нә һақаси к'ур бу, ле гәләки бе сәмт
бу, трактор ле нәдхәбьтин, щот дхәбьти. Әw әрд
готи бь щотава бьһата р'акьрьне. Щие өса һәбун,
вәки к'отан ле нәдгәрийа, вана әw бь мәр'а р'адь-
кьрын. Wәхта тә дурва дьнһер'и, тә те дәрнәдхьст
wәки нәwал жь дō мелр'аста бу, wәхте кō тō незик
дьбуйи, һәр дō али мина халичәкә дардакьри дьһатә
хане. Алие нәwалейи р'асте у ч'әпе чәнд һектар
әрд бу. Әw әрд бь салан нәһатьбу бешәркьрьне.
Ле исал, дәрбаһаре әw әрд бь шешьра Мьраз, бь
бьрйара щьвата колхозейә т'омәри, бь дәсти хорт-
кәч'ька һатә р'акьрьне.

Р'о иди һатьбу дане нивро, нура хwә дабу нәwала
«Р'уви».

Тиренща таве ль дәве к'отана, мәр'а дьк'әт у
дурва дьбьрьқи. Т'әбийәт цōдсәе хьһәг, сәһу
кәч' жи щōхөле хwәва мьжул бун. Һөлә-һол, кәкә-
кәкә вана нәwал һьлдабу:

Сәре к'отане һәзә,
Бьне к'отане һәзә,
Хвәде қәwте бьдә-
Ви гае делгәвәзә.

Ль бәр'оже дьне хортәки әв бәнд гот:

Дө зәрийа дәште галә-галә,
Йәк дерә сыпийә, йәкә р'у бь халә.
Йәка дерә сыпи най, най,
Йәка р'у бь хал дьле мьн хвәр'а бьрә малә.

Гьшкә бь к'ән-һ'ән, бь ша бун, Сөлһ'әдин ськ'у-
ме хвә дахьстьбу, һәй дьшә'данд ә'рд р'адькьр,
бәр сәр бәрада вәлдьгәранд. Нә дьгот, нә дьк'әнийа,
нә дьстьра. Жь бәр кә әв иди р'ожа дөда бу, вәки
Авгәрдән нәдһһатә хәбате. Һьнәка дьгот әвә нәхвәшә,
һьнәка дьгот, әва нахвәзә бе хәбате. Һәрәке гьлик
дьгот. Ле Синәме, Зине у Сөлһ'әдин йа р'аст зань-
бун.

Нишкева Зине бь дәнгәки бьльнд гот:

— Гәли хортә, һьла тина хвә бьдьне әв чь сийа-
рьн тен?

Гьшка пышта хвә р'аст кьрьн, ль сийаре веда
һати ньһер'ин.

— Әв сийарә пешие,-Синәме гот,-сәдрә, ле е дь-
не нас накьм.

— Вайә, пәй сийара ә'рәбәк те,-хортәки майин
гот.

Ә'рәбә нәваләда һәвраз чу, ле сийара бәре хвә
дәнә хорта. Веда чар сийар дьһатьн: йәк сәдр бу,
йәк к'атьбе т'әшкиләта-партиае, йәк директоре мәк'-
т'әбе бу, ле сийаре майин т'ә к'әси наснәдькьр.

Сийар, кә незики вана бун, сәлам дан, ле сәдр
сәрда зедә кьр:

— Дәсте вә нә эшә!

— Һун сәр сәра, сәр ч'ә'ва һатьнә!

Директоре мәк'т'әбе сийаре нәнас ванр'а кьрә
нас:

— Әв һәвал жь нәһ'ие һатийә, шөхөлване р'ож-
намейә, дьхвәзә дәрһәқа «ә'варәбуна» вәда очер-
кәке бьнивисә.

Һ'әму мьқаләдарр'а бунә нас у әви дәстпекьр
пырс данә вана.

Эвана бэрэви дора мьдалэдар бун, ле Мьраз к'этэ нава э'рде р'акьри ньһер'и. Эп'ешэки гэр'и-йа, һым куз дьбу хвэлийа дьһһер'и, һым хар дьбу ч'эһгэ аха р'акьри һьлдьда, дэсте хвэда мьздьда у давитэ э'рде.

Тө нэбе мьдалэдар, р'астэ, мьжул бу, ле ч'э'ве ви ль сэдр бу, пьрси:

— Һэвалэ сэдр, вэ чь дьһһер'и?

— Заньн чь,-Мьраз готэ мьдалэдар,-эз гава дьне чубумэ бал хэбатк'ара, мьн э'рде вани р'акьр'и ньһер'и, вэллэһ эван р'ьнд э'рде дьк'ольи.

— Нэ хорт-кэч',-Мьдалэдар гот,- эв сэрт'аше хэбатенэ. Пыш ве сэдр гот:

— Дэ, гэли шаһьла, иди вэхта фьравинейэ. Гышка га жь щот вэкьрын у бэрбь дара «Зийарэте» чун.

Һ'этани гьһиштьнэ дара «Зийарэте» [мьдалэдар гэлэк пьрс да, вана жи бэрсива пьрсе ви йэко-йэко дьдан.

Сөһһ'эдин гот:

— Һэвалэ мьдалэдар, дэстуре бьдын эз пьрсэке бьдмэ вэ?

— К'эрэмкьн, к'эрэмкьн!

— Гэло, чьма кино зу-зу нае гөндэ мэ? Гэло, һ'эта к'инге эме бе клуббьн?

— Хорте дэлал, пьрса тэ пьрсэке р'ьндэ. Дэ, һун хвэ заньн дьжварие мэ гэлэкьн. Вэгэрийане нэһ'ие эзе шийе лазьмр'а бежым. . Қэ нэбэ һ'эвте дө шара киное бининэ гөнде вэ. Ле чь дьминэ пьрса клубе, зутьрэке ве авае клубе бе чекьрыне.

Эвана гьһиштьнэ дара «Зийарэте». Э'рэбэван апе Сэ'до бэроша гошт дьк'эланд. Эви фатэр'эшк авитьбу нава к'озийа эгьр, һьлда һьнэк хвэр у гот:

— Кэч' у хортно, была ава дэве вэ нэчэ, вэхта гошт бьк'элэ.

Һьнэки шунда дэстэхан вэбун, нане лоши чили қэрқаш, пэнер, маст, п'ьншар' у т'асе гоште к'элайи һатьнэ р'езкьрыне.

Нан кө хвэрын, дэстэхан [һатэ бэравкьрыне, мь-далэдар пьрси:

— Эв чь п'инэ-п'атькьн ве дарева гьреданэ?

Апе Сэ'до мэрики гэлэки һазьр бу, элбер'а:

— Меване дэлал, гэрэки тө пешие бьпьрси чьма

ве дарер'а дьбен дара «Зийарэте»? Паше дэрһада п'инэ-п'атькада бьпърси?

— Wəlləh апо, тō р'аст дьбежи, эз һиви дькьм, чь дэрһада ве даре зани бежэ?

— Лаво,-эви бь һ'эмди хwэ дэст бь шьровэкь-рьне кър,-бь готьна готийа гьва эв дар, эв канийа феза гонде мэ буйэ у мэри һэр дэра тен бэр ве даре қорбана сэржедькьн, нэзьра дьһельн, дьчьн. Ле-р'ожэке йэки хwэде же бьр'и дьбе: «Чь дара «Зийарэте»? Эзе биньм бэр we дэ'шькэке сэржекьм. К'а бьнем чь дьбэ»? Эw өса дькэ. Сьбе р'адьбьн дьньһер'ьн нэ дара «Зийарэте» һэйэ, нэ кани. Тен, дьгэр'ьн даре у кание вьра дьвиньн. Ньһа диса тенэ бьн ве даре зийарэте, һьнэк жи п'инэ-п'атька ч'ьрьле вева гьредьдьн.

— Бэле,-мьқалэдар гот.-буйэрэкэ р'ьндэ.

Һьнэк к'энийан, ле Сөлһ'эдин ч'э'вкьрэ вана:

— Щаньм, чьма дьк'эньн һуне бьк'эньн, эме бьньһер'ьн нэ дар һэйэ, нэ кани. Qə на, эм нивро тен бьнда р'эһ'эт дьбьн.

— Бэле, өсанэ,-хортэки гот,-чьма т'ьр'ане хwэ дькьн, wə һəw ньһер'и кани мьч'ьқи, ижа паше ве нəwалэда эме т'ида бьбэ'щьн.

Пьши ван к'эн, һ'энэкар'а эwana вэгэр'ийанэ сэр хэбате.

Р'ева Сөлһ'эдин у Синэме хwэ пашда дан.

— Синэм,-Сөлһ'эдин гот,-эваре диса һэр'э бал Авгэрдэне, бьне эw чь дьбежэ?

Р'ева эwana р'асти К'эло һатьн. Сөлһ'эдин готэ wi.

— К'эло, чьма тō нае сэр шөхөл?

-- Арушэ, тэр'а чь? Фэқиро, тō дьхэбьти, wэки чэнд р'ожхэбата қэзэнщки, кō зьвьстане чэнд кило картол бьстини.

— Арушэ у гэвэзэ е ми́на тэнэ, э'warə! Тō бь һэбуна баве хwэ дьфьр'и? Эwлэде че бь һэбуна баве хwэ қөр'э набэ.

— Һэбуна баве мьн буйэ кэлэм у ч'э'ве гэлэка қөлдькэ! Бьла жь we һэбуне йа баве тэ жи һэбэ.

— Һэр тыште мэ һэйэ, к'эда мэйэ һ'элалэ.

— Зани чь, эз бь мале баве хwэ тэ дькарьм бьк'ь-р'ьм у бьфрошьм, эв йэк, йа дōда эзе тэ өса бьшəwь-тиньм, һ'эта хwэшби жь бира тэ нэчэ. Эз р'ьнд за-ньм тō чьма өса хwэда дьрьщьщи?

Әми дора хуә нһер'и у сәр готһна хуәда зедә кър:

— Тә лъ р'убаре дөне нәви, т'өнәби, йәкә, Авгәрдән йа мһнә...

Сөлһ'әдин дәсте хуә дьрежи ви кър у гот:

— Эз диса дьбежым, әв мале қылер we р'оке позе вәр'а бе. Ле чь дьминә пьрса Авгәрдәне йа р'аст бежым. Р'асти жи әуә, Авгәрдән қә п'ышки сәр тә накә.

Жь ван гылийа К'әло һерс бу, ч'ә'в ле сорбун, хуә авитә п'еси́ра Сөлһ'әдин. Хорта нәһишт әв нәвхьн у әв жь нәв кьрын. Зылам бь нав нуч'ьк һатһнә К'әло. Әми шәрма сәре хуә кьрә бәр хуә, т'ө гыли нәгот, мәр'а дәсте хуә авит, пебәржер бәре хуә да гөнд. Бу п'ирқә-п'ирқә хорт у кәч'ька бь ви к'әнийан.

К'әло гыһиштһне һында гөнд, дит вәки Авгәрдән дьчә ферме. Әв шабу. Зу нәвалер'а хуә гиһанд, жь бәр кә р'е нәвалера дәрбаз дьбу.

Авгәрдән, кә бәржери нәвалә бу, К'әло пешбәри хуә дит, р'ышафе әуа һылда, хуәст пашда вәгәр'ә, ле әми пешийа we гьрт:

— Авгәрдән, дәлала мһн, әз бона тә жь шөхөл һатһмә, тә...

Дәв-лев лъ Авгәрдәне зьһа бун у нәһишт әв гылие хуә к'өтакә:

— Ло, нә т'ө тышто, к'а к'әнге хәбат бь тә дьбә? Ижа... У we хуәст дәрбазбә һәр'ә, ле әми пеши бьр'и у нәһишт.

— Лоло, шәрмә we навр'оже пешиа мһн нәгрә... Мһн шарәке готийә тә, диса дьбежым, йа мһн тә нәв нагьрә.

К'әло гавәке, дөда бәрбь we чу, Авгәрдәне гот:

— Эз кә тә дьвиньм, бизе мһн вәте, мьрари һ'ә-рамо, р'е бьдә мһн, йане...

— Эз заһм тә чьма өса дьки? Тә ви нә т'ө тышти һ'ыз дьки, әре? Нәла бьсәкьнә, бьне әзе мьразе ви чава ч'ә'ве вида бьһелым.

Авгәрдәне дьһа бь һерс гот:

— Бьла мьразе тә ч'ә'ве тәда бьминә! Бьшәһ'мә, жь сәр р'ийа мһн.

К'әло нһер'и, на хер, тыштәк дәрнае, жь р'е дәрк'әт.

— Ле йэкэ, баве мьн у баве тэ һэвра п'эвкэтынэ, данэ стэндьнэ, [тö йа [ви хортии.

— К'эло, К'эло, эзе бэвмэ п'ара ахе сар, ле на-вмэ п'ара тэ.

Әвэ әв гыли гот у бәрбь ферме лэзанд, вәки һәр'э али дийа хвә. Ле К'эло ль нав р'еда мина мәр-рөвэ сәрсәми ма, нызаньбу чь бькэ.

* * *

Бь шешьрдарийа у бь т'эвдира Зине, Синәме гэлэк кәч'ьке, кö 'жь ә'мьр пашда дыман һеди-һеди дыһатынэ сәр р'ийа р'аст. Вана к'е кö һ'әрф наснәды-кьрын һини хвәндыне дыкьрын, вана р'а дәрһәдә we йәкеда қал дыкьрын. Бь we йәкер'а т'эвайи ды-готын, вәки ә'мьр әв бал т'омәритейә. Тә'ма дөвө мерьв, р'әвшә мәрьв, к'ара һ'әләлә, хәбатә. Мәри чьқаси жь һәвал-һогьра бьр'әвә, хвә т'әне быгьрә, әвқас шәвәкори дыбә у р'ийа ә'мьр нькарә сәрфьн-йәзи бьдәтинә,

...Иди әрд р'акьрына гәлие «Р'уви» хьлаз кьр-бун. Жь нәһ'ие картоле т'өхьме бьжарә анибун, вәки бьр'әшиньн. Кәч' у хорт пәй һәв р'ез бьбун у дәст бь р'әшандьна картола кьрын. Вәде к'әлә хә-батейи р'ьнда сәдр незики Сöлһ'әдин бу, пьрси:

— Ч'ә'ве мьн қә К'эло нак'әбә, дыбә диса нәһа-тийә? Щаньм, әв бавева қәт шәрм накьн?

— Бәле,-Сöлһ'әдин гот,-әв иро диса нәһатийә. Дьбен, иро әв һазьр дыбьн һәр'ьнә хазгиние Ав-гәрдәне.

— Ле мәрәме баве тэ чьйә? Чьма әв начә хазгине?

Жь ван гыли-готьна Сöлһ'әдин соро-моро бу, сәре хвә кьрә бәр хвә.

— Сöлһ'әдин, қә шәрм нәкә, әз заньм һун һәв һ'ыз дыкьн. Ым жи Авгәрдән нә хөрәке К'әлойә. Ыма ньһа бьһелә һәр'ә мал, пьрсе баве хвәр'а бежә, әв мәрики ақьли дөнедитийә, әва йәк, йа дөда вәки Авгәрдән хвә р'әзибә т'ө кәс нькарә тыштәки бежә, ле әва, кö ви һ'ызнакә иди чь к'ьрин, чь фьротан. Жь бәр кö дьле шыкәсти, мала бе бьһн, аше бе ав йәкьн.

— Ыәвалә сәдр,-Сöлһ'әдин бәр хвәда гот,-қә әз ньзаньм тö чьто мәрьви, Ы'әму тышти дыбини, һәр

тышти те дәрдьхи, мина бав, бьра дькәви хвәмхури-
йа һ'әмуйа. Эз жи мина вә т'эфкиррим, йәкә Авгәр-
дән ви һ'ызнакә, ле эзе бәрэваре һәр'ымә мал.

| Сөлһ'эдин эваре нәһатә мал, чу мала хушке, вәки
ве йәкә вөр'а бежә, ле дәрә ван дадайи бу. Әв пашда
вәгәр'и.

— Лаво, Сөлһ'эдин, баве гот, чьма иро р'энге
тә фьр'ийә?

— Қәт баво, һьнәки бек'ефьм? Баво, Хатун к'ө-
да чуйә? Дәрә вани к'ьлитә.

— Вәлләһ, әв мере хвәва чунә нәһ'ие, һьнә тышт-
мышт хвәр'а бьстиньн. Дә, тә кә хвә дьгазьи сә-
ре хвә даийнә, қасәке п'алдә.

— На, хәва мьн нае.

Әви шәрма бавер'а т'ө гьли нә гот у бьрйаркьр
бьсәкьнә һ'этани хушк бе. Әви р'абу п'ьрт'укәк
һьлда, бьхвинә ле т'абәтийа ви нәһат. Әв бьнч'ол-
ки бьбу, қә һьзаньбу чь бькьра. Хатун у мере ве
жь нәһ'ие вәгәр'ийане Сөлһ'эдин нәта хвә хушка
хвәр'а гот, вәки әв жи бавер'а бежә. Дәмәке шун-
датьр Хатун һатә мала баве у хвәстьна бьре бәр де
у баве хвә вәкьр.

— Баво, тә у дийа мьн р'абьн гөстил у һ'әвтр'ән-
гәке һьлдьн һәр'ьнә мала Р'әсул. Авгәрдәне әм готь-
нә, ве гөстила мә һьлдә, на, хвәде т'әв шөхө ле ванбә.

— Дәлала мьн, гьлие тә гьлинә р'ьндьн, ле дә
тә вәрә кал-бавада тыште өса нәбуйә, жь бәр ве йә-
ке хвине бе р'етьне. Ле эзе р'абьм тыштәки текьмә
мә'ни, чава дьбен, р'уе хвә бьдьмә бьн п'ие хвә,
һәр'ьм, бьнһәр'ьм чь дьбә.

Әсәд р'абу бәрбь мала Р'әсул чу.

Де у хушк бәр дьле Сөлһ'эдинда һатьн, ле тәвә-
та ви малда нәһат, р'абу дәрк'әтә нава гөнд.

Авае Р'әсул ль бьнт'ара гөндда щики һәри бь-
льндшида һатьбу чекьрьне. Ви али, ви али даред
гузейә чәндьк-чәнд сали сәри к'өтабуна сәре һәв.
Һ'әму тышт-щи бь-щи, бь п'әргар һатьбунә чекьрьне.

Әсәд гьһиштә бәр шемике, Р'әсул дәрва к'ьбаб
һазьр дькьр, ви Әсәд дитьне бе мә'дә әв гази мал кьр.

Ода жоре мәрьвава к'ьм-к'ьми бу. Гьрә-гьре
р'ьспие гөнд ль вьра бун. һьнәк ван һ'әмо хвәр'а
анибу. һьнәк бь газикьрьна Р'әсул һатьбун.

Әп'ешәки шунда дәстәрхан һатә вәкьрьне. Хвә-
дие мале бәрбьри мевана бу:

— К'эрэмкын!

Ле Н'эмо бь қөр'э-қөр'э гот:

— Р'эсуле бьра, э'дэт эвэ, кō пешие жь меванан дьпърсын, лун чь қэви хатынэ у паше нан дьдын.

— На, вәлләһ,-Р'эсул гот,-тōйи шаши, бь э'дәте э'шире пешие нан дьдын, паше пьрс-н'эвала дькын.

— Дә была готына тәбә, ле вәрә р'уне, әм бой мәрәмәки хатынэ, вә сафикын, паше әме нан бьхвōн. говәнде бьгьрин, һәлә дәнгбеже к'ыламан бежын.

Ван һәрдō гōрен пир оса һәвр'а һәвъл дьдан, тә қәй дьгот, әвана һажь һәв т'ōнәнһын у әв гьли-готын қәт нава ванда дәрбаз нәбуйә.

— Р'эсул,-р'оке ль ферме Н'эмо гот,-әз дьхвәзъм, вәки әз у тō чава дьбен, бәндчарьха һәва гьредын.

— Чава? Мьн фә'м нәкьр, сәргьрти нәбежә?

— Дьле кōр'е мьн к'әтийә кәч'ька тә. Р'астие гōнде мәда бәдәва оса т'ōнәнһын. Лазъмә әва бьвә бука мьн. Әва һежайи мала мьнә р'әнгинә. Тō зани, мьн гьли гот, әзе биньмә сери. Әзе һәбуна хвә р'ийа К'әло у Авгәрдәнеда р'ода бәрдьм.

— Н'эмо, әз вә йәке р'ьнд заньм, ле һьнәки сә-бьркә, бь мале у қәвьм-пьсмама бьшешьрьм.

— Һәй, һәй, вә һәр'ә мал бь жьне бьшешьрә, хвәли сәре тәбә Н'эмо, қә ньзанә хвәде жьн дайә, йане на? Кōр'о, Р'эсул, хвәдие мале тōйи, йане жьн?

Р'эсул ньзанбу чь бежә, ле зу жь ви һ'ал-вал дәкәт:

— Дә, тō мери пешда вәрә.

— Кōр'о, тō чь дьбежи, әзе мина мера пешда бем, ле мьн һәбуна дōне бона чь бәрәвкьрийә?

Ле ньһа вана хвә ви ә'рди данәтанин .Р'эсул қәст гот:

— К'эрәмкә, Н'эмо, к'абьнем мәсәлә вә чь мәс-ләйә?

— Р'эсул,-Н'эмо диса гот,-иро п'акә, вәки бьре тә вә дәрәйә. Әм вә к'ома хвәва хатынә кәч'ька тә кōр'е хвәр'а бьхвазьн. Йа мьн әвә тә кō гот әре, әме сәре нане тә жекын, на, әме р'абьн һ'әр'ьн.

Р'эсул зьвьри ч'ә'ве бьре ньһер'и у гот:

— Щаньм, дә әме һәвр'а бенә р'е! Кәч'ькәкә мьн һ'әйрана вә кьр!

Әви әв гьли готын, зьвьр'и сәр жьне:

— Леле, к'ьвава биньн.

— Көр'о, Р'эсул, -Һ'эмо гот, -wэрэ р'уне, чава, дыбен, әм бәндьке нав хwә быбър'ын, т'ө нан дър'эвә чьма әм жь мала хwә бърчи хатьнә?

Р'эсул хат р'унышт:

— Дә к'эрәмкә, Һ'эмо әз тә дьбьнем.

— Шамер, хөдане кәч'ьке тәйи, тә к'ер, әм пәнер.

Вана сәр қәлән гәләки бәр һәв дан. Вана қайилбуна һәв стәндьне у хwәстьн р'абьн Авгәрдәне биһн, бәлге педакьн. Wәзире бьре Р'эсул гот:

— Бьра, әз бьрае тәйи быч'укьм, һиви дькьм быһелә дө-се гьлийа бежьм. Әва әп'ещә wәхтә һун бәр һәв дьдн, мьн қә гьлик гот.

Р'эсул қә нәһишт әw гьлие хwә к'отакә:

— Бьра щан, к'эрәмкә, к'е пешийа тә гьртийә.

Wәзир сәре хwә бьльнд кьр, ль мәрьве оде ньһер'и, тә қә дьгот, һе дьхwәзә бьзанвә к'и һәйә, к'и һатийә.

— Гәло, wә қә жь Авгәрдәне пьрсинә, әw К'әло һ'ыз дькә, йане на? На, на! Авгәрдән дова хwә дьп'әр'ьтинә, дьбежә, «wәки мьн бьдьнә К'әло, әзе хwә агьрдадайкьм, әзе хwә дардакьм.» Чьма әм диса әwләде хwә дькьнә неч'ира қәлән?

Wәзир һа готьне, тә һәw зани бу, һ'әвт гөллә жәндьне Р'эсул у Һ'эмо.

— Wәзир, тә бьре быч'уки, чи тәр'а, бьре тәйи мәзьн занә чь дькә.

— Бәле, әз бьре быч'укьм, быч'ук готи бәр мәзьна нәһәwьлә, Ле әз жи хwәдие мале, хwәдие к'озик'өлфәтьм. Бьзанбә ве пьрседа тә нәнәрийа дьки, гази Авгәрдәнекә, wәки әwe гот, әз қайильм, мьн қәләт кьрийә, ле...

Р'эсул һерс бу:

— Ло, кәч'ьк чьйә мәри пьрскә, бьне әw қайилә, йане на?

— Р'эсул, -Ә'вдо бь Һ'әмди хwә мөкөр хат, -әз чава меван, чава щирәне тә, быһелә чәнд гьлийа бежьм. Тә р'аст набежи, бь ә'дәте мә әw йәка к'өтик'арикә мәзьнә, wәки мәри бе дьл кәч'ьк бьдә мер, көр'а бьзәwьщинә. Әв йәка, wәки бь сәрт бежьм, зөлмк'ари те һ'әсабе. Әв йәка тыштәки р'әзилийә. Бой қәлән, бой мале дөне мәри мьразе әwләде хwә ч'ә'вада һәһелә. Әва алики пьрсе, алие майин, ньшкева кәч'ьк ә'щәбәке бинә сәре хwә, әме чь бькьн?

Әван гьли-готьне аһа жан давитә дьле Һ'эмо у

хвә-хвәра дьгот: «Дә была шөхөл нәе сәре хвә, бы-
не эз чь бинымә сәре вә».

Вәхте хазгини у һәрдө бьра һәвр'а к'этыбунә
һөщәте Синәме, Зине, кәч'ьке һәвалә Авгәрдәне бал
ве р'уныштыбун, р'а у шешьр дыданә ве:

— Авгәрдән,-Синәме гот,-зани чь, вәки әм бы дас-
те хвә бьрине хвә дәрман нәкьн, әме быбынә неч'е-
ра ә'дәт. Әм гышк р'ьнд заньн тә у Сөлһ'әдин һәв
һ'ыз дькьн, мьн шарәке готийә у диса дьбем, тә быбы-
нә ода мер теда р'уныштинә, шәрм мәкә, бе эз К'әло
һ'ызнакьм.

— Әре, хушке,-жь дьле мьн дьбежи, ле...

— Ле чь?-Зине пьрси.

— Баве мьн һәр тышти р'ьнд занә. Әва һ'әвтекә
мала мәда шәр', дә'вә.

— Дьлокәкә мәда те готьне, вәки һ'әба дьла шкәст
әв т'ә вәхта нашәбьрә. Әме нәһельн әвинтийа тә бе
п'еп'әскьрьне. Р'ийа к'әтасие-р'әвә. Ле әв жи ә'дә-
те кәвнә. Р'әв нә шәр'карийә.

— Әва р'аст дьбежә,-Зине гот,-әз ньзаньм чьма
һәма мә кәч'е к'әрдәр'а әв ә'дәт дәрхьстьнә, вәки әм
бәр де, бава нәвак'ьльн. Әвләд готи һ'әрмәта мә-
зыне хвә бьгьрә, ле вәхте де, бав чава дьбен, бона
мале дьне мьразе мә чава дьхвәзын әса бы мәдәсе
дьбьр'ьн, ле гәло, әм чь бькьн? Әм жи бы һәрәли
дәст быдынә һәв у мьдәбьли қәләне қьрещ шәр'карне
быкьн.

Вәхте кәч'ька вьра әса һәвр'а п'әвдьдан, Р'әсул
нава дө авәда мабу, лывьтандьн бы ви нәдьбу. Һ'әмо
әв һ'әле «бьраке» хвә дитьне, ч'ә'в кьрә ви, дәр-
хьстә дәрва:

— Р'әсул, ньһа кә пьрс һатийә гьһиштийә ве йә-
ке вәрә һөндөр' у бежә, вәки «гылие бьре мьн р'ас-
тын, мьн һ'әта ньһа қәт жь кәч'ька нәпьрсийә, әв
хорт һ'ыз дькә, йәне на? Ле ньһа әве т'ә вәхта нае
вьра. Һ'әмое бьра, нәхәйидә, была шөхөле мәйи хе-
ре бьминә р'окә дьне. Әзе хвәдегьрави жь тә бьхәйи-
дьм у р'абьм һәр'ьм. Паше әме тыштәки бькьн.»

Бәле, Р'әсул, әса жи кьр.

Һьнәки шунда хазгини жь мала Р'әсул дәрк'ә-
тын, нане ви дәстәхане, гошт бәрошәда ма у ч'ә'ве
ви мина дөве һ'әвт сәри сор бубун, дьһатын бьбьжь-
қьн у жь ши дәрән.

Жь эваре эп'ещэ вэ'дэ дэрбаз бьбу. Тарие минани конэки р'эш гонд ньлда бу. Ч'эв-ч'эва нэдьдит. Натън-чуйин нава гондда кем бьбу. Мыраз дэре мале т'эне сэкьни бу у ч'эве хвэ кота бу э'рше э'змин, н'эзар, н'эзар мьталэ сэре хвэр'а дэрбаз дыкър. Н'але колхозе р'эх'этбун нэдьда ви. Щар-щара колхозеда тыште бе кер дынатынэ кърне. Эви нъзаньбу дэст бавежэ к'ижан хэбате. Эви хэбатэкэ нэрэ дыжвар дынани сэр р'ийа р'аст, вэхтэки дьньхер'и тыштэки қэт бавэр нэкърне натэ кърне.

Сэбра жьна Мыраз малда т'эне нэнат, дэрк'этэ дэрва. Нэвате нъхер'и эв бэр шемике, э'нишка хвэ к'отайэ дишер, сэкьнийэ. Эва неди-неди, сэр п'еч'и-йа нат, парава ч'эве мер гьрт. Эви бь лэз дэст авитэ зэнда вейэ зьравэ бь мори у гот:

— Эз тэ насдькым, тō тьрсонэке зувайи. Ле чьма на сэкинийи, чь қэшьмийэ? Чь дьньхер'и?

— Эз ль ви э'шьре р'эши сэр гондда гьрти дьньхер'ым у мьтала дыкым. Хут э'шьре өсани р'эш ве сэ-н'эте эз ньлдамэ.

— Чьма, чь буйэ?

— Иди ве чьбэ. Мьн бь зорэке, бь дэсти хорта э'рд да р'акърне, картол р'эшанд. Ле нъна нънэка шөхөле хвэ данэ институте у техникума ве чэндэки шунда нэр'ьнэ хвэндьне. Эвана бенэ ньлдане ньлбэт, тыштэки шабунейэ. Диса вана аликарикэ мэзын дыда мэ, т'эне Сөлн'эдин шөхөле хвэ дайэ института малнэбуна гондитийэ дурэкэ.

— Эв п'акэ,-Нэвате гот,-ле эз тэр'а тыштэки бекьм. Гөнде мада гэлэк мэри нэнэ колхозеда нахэбьтн, дычн щие майин, готи т'ө мэщала бьэ'фрини, вэки эв вэгэр'ьнэ гонд.

— Эре, Нэват' эре, мьн дэрнэқа ве йэкеда мьталэ кърийэ. Ле пьрсэкэ майин мьн нэр'эх'эт дыкэ.

— Эв чь пьрсэ?

— Эв жи, эвэ гава эз колхозванар'а дыбежым к'өлфэтэ хвэ бышинэ хэбата колхозе, дыбен, пешие жьна хвэ бышинэ, пашэ бежэ мэ.

— Ло, хвэде ништо, эв чь пьрсэкэ дыжварэ, сь-бе эзе бьдьмэ мэр'е у гондда чьқас к'өлфэт нэнэ, хвэ-р'а бьвьмэ хэбате.

Жьне аһа готье, эви шабуна нъзаньбу чь бькь-
ра, ви тариеда дора хвә нһер'и у хвәст Нөватә
Һәмезкә, ле әве хвә бакьр у жь дәсте ви дәрк'әт:

— Мыраз, шәрмә, һьнеке бьвиньн.

Әвана бь һәв к'әнийан.

— Нөват, әз дьхвәзым нһа р'абьм, һәр'ьмә ферма
пез.

— Ве шәве?

— Әре. Жь бәр кә вә'де мын т'өнә, һьм жи чь, кә
дьле мыр'а дәрбаз дьбә, шәв бе сафикьрьне.

— Төе һәр'и, һәр'ә, ле т'әне мәчә. Р'абә һәр'ә,
Сөлһ'әдин һьлдә, т'әв һәр'ьн.

— Әре, вәлләһ, тө р'аст дьбежи, дә вәки өсанә
р'абә һәр'ә бежә Әйлазе һәспхвәйкьри' была дө һәс-
па зинкә, бинә дөре мале. Әзе һәр'ьмә мала апе Әсәд.

Мыраз иди т'ө гьли нөгот, һедика дөре һ'әвшә вә-
кьр у бәрбь мала Әсәд чу.

Р'ева Мыраз диса ноги бә'ра мьтала бу. Һәма бь
мьталава гьһиштә мала Әсәд. Ә'wtинийа к'әлбе дөре
мале әв жь мьтала һ'ьшйар кьр, гази Сөлһ'әдин
кьр, әв дәрк'әтә дәрва.

— Әв к'ийә?

— Сөлһ'әдин, әзым, Мыразьм.

Әви навә Мыраз бьһистьне, көр'әвәкьрә се у әл-
бер'а пешда чу, әв гази мал кьр.

Сәдр эвархери да Сөлһ'әдин у к'өлфәте мале. Әсәд
сәр көлев р'уныштьбу, щие хвә р'абу, гот:

— Лаво, к'әрәмкә, тө сәр сәра, сәр ч'ә'ва һати.

Мыраз дәст авитә мьле ви, гот:

— Апе Әсәд, ч'ә'ве тә сәр гөлабә! К'әрәмкә р'уне,
р'анәбә. А, әзе һәма р'әх тә р'унем.

Әв р'уныштьне Әсәд готә көр':

— Сөлһ'әдин, дә сьвьке мале т'өйи, бежә дийа
хвә была һазьрийа хвә бьвинә.

— Қәт к'өлфәт нәэшинә -Мыраз гот,- Һәма һежка
мын нан хвәрийә, әз зә'ф р'азимә. Әз бона пьрсәкә
фәрз һатьмә.

Әсәд зу пьрси:

— Лаво, әв чь пьрсә? Тө һати чь, к'әрәмкә?
Әв мала п'ешк'еши тәйә. Нә кә бона ве йәке, вәки
тө сәдри, ле бона ве йәке, вәки тө йәки хәбаткар
у һ'әлали.

— Апо, әз зә'ф р'азимә! Әз һатьмә, вәки Һәма
нһа Сөлһ'әдин һьлдым һәр'ьнә ферма пез.

— Лаво, чым чь қәшымийә, хун ве шәве һәр'ын дәрәнә ыра?

— Апо, шөхөлә һәвк'әтинә, готи шәв һәр'ын. Бәр п'ие һәспә чийә?

— Дә, хунә һәр'ын, ыәр'а ог'ырбә.

Мыраз хатре хвә хвәст у әв, Сөлһ'әдин дәрк'ә-
тынә дәрва.

Әвана һатнә мал, һәспә зинкьрийә һазыр бун.

— Нәват, Нәват.-Мыраз газы жьне кьр.

Нәват дәрк'әтынә дәрва, әви гот:

— Әм дычын, әме сьбе ыәгәр'ын.

— ыәр'а ог'ырбә.

Һәрәк һәспәке сийар бу у бәре хвә данә ферма пез. Р'астә гөнд гөндә ч'ийа бу, ле һавине пәз дыбь-
рынә зозана.

Әв чәнд сәһ'әт бун, ыәки тари әрд һылда бу. Шә-
вәкә ч'икәсайи бу. Шәве һар'а дыбежын гөр жь са
те шөдакьрыне. Ши-щина стәйрк п'әл-п'әли быбун
у дыч'ыр'усин. Ле һынәки дури сийара, ә'ыр кәри-
кәри быбун. Һ'әму дәра сьтәдәр'андын бу. Һәр шар-
шара сьмед һәспә лә кәвыра дык'әт, дылөк'ьмин.
Һәрдө, сийар жь гөнд дур дык'әтын һәва сар р'уе
ван дыхьст, бина һ'әзар-һ'әзр кәлилки, ч'ере р'әнг
бы р'әнг әвана мәстдыкьрын. Иди вана эп'ещә р'е
қәдандьбун. Нә Сөлһ'әдин, нә Мыраз тыштәк нә ды-
готын. Сәдр шөхөлә колхозе зьке хвәда һылдыхьст,
дадыхьст чава дыбен, Һ'әзар пырс дыһатнә межуе
ви. Ле Сөлһ'әдин дыле хвәда шадьбу, ыәки ые диса
Авгәрдәне бывинә, т'ер бәжын-бала ые быньһер'ә.
Әва чәндәк бу, ви әв нәдятьбу.

— Сөлһ'әдин, Мыраз нышкева гот,-р'аст готнә
һәсп мыразә.

— Әре, һәсп һ'әйванәки р'ындә. Шарәке, чәнд
сала бәре, баве мын шыван бу. Әмә зозане бун. Готын
мә, ыәки Хатуна хушка мын лә тәндуре нан пә'тынә,
дәсте хвә шәвытандийә. Эвар бу, шә'никә мәйә р'ын-
дә орг'ә һәбу. Баве мын ани зин кьр, һынәк р'ун,
торақ у гошт диса нызам чь, да мын. У бәри р'ек'ә-
тынә, гот:

— Сөлһ'әдин, әз пез нькарым шәмыр быһелым,
р'абә ван к'әлмәла дийа хвә у хушка хвәр'а бы-
һинә, быне дәсте Хатуне чаванә, қә һ'әле дийа тә чә-
ванә? Сьбе зу ыәгәр'ә, һа?

Бәле, әз жь обе дәрк'әтым. Һынәки һатьбум, п'ь-

жике баране лекър, э'вра кърэ ширқэ-ширқ, тэ қәй
дыгот, бэр гөһе мьн т'оп-т'эфынгын дыкьнэ р'эқэ-р'эқ,
гөрэ-гөр.

Мьн қамчик шә'ние хьст, вәки зу быһиңжә гөнд, ле
һьнәки шунда зипьке өса лекър, вьр' набә һәрәк вәкә
гузәке бу. Мьн хвә шашкър, р'е дәрк'әтм, хальфим.
Щарна дычум кәвьр, зьнарнә өсайә бе һ'удә асе дыбум,
мьн т'ьре вәхта әв сәр мьнда быһ'әдьмын бен у гелида
һолвьм. Зипике эп'ешәки лекър, ду зипикер'а думанәкә
өса һат, тэ т'ьли ч'ә'ве һәвр'кьра, нәдьдит.

Әз һьм һәвраз дычум, һьм бәржер. Мьн қәт ньзанбу
чь быкьра? Ле гава мьн һьнәки гәма шә'ние бәрдыда,
әве дьлөзанд. Ньшкева к'әтә бира мьн, баве мьн т'ьме
дыгот, сийар, кә хальфи готи сәре һәспе бәрдә. Һәспе ви
бьвә дәрхә щие-щи. Вәлләһ, мьн гәма һәспе сьст кър,
һатьм, һатьм, пи мьн ньһер'и эзи нава гөнддамә.

— Сөлһ'әдин тө р'аст дыбежи, һәсп т'ө шар нахальфә.

Сәдр һьнәки вьрда, веда ньһер'и у гот:

— Тө қәй дыбежи әм гьһиштьнә обе.

— Бәле.

Һьнәки жи бөһөри к'әлбе ферме пеши ль сийара гьрт
Ле Р'әсул хвә ванр'а гиһанд у сәдр, Сөлһ'әдин наскь-
рын, гот:

— Ло, һун сәр-сәра, сәр ч'ә'ва һатьнә, ша дәнге хвә
быкьн.

— Ч'ә'ве тә сәр гөлавә, — Мьраз гот, — чадьра сәр-
were ферме к'ижанә?

— А, әве һанайә.

Мьраз иди т'ө гьли нәгот, р'аст ажетә бәр дәре чадьра
Һ'әмо у жь һәспе пәйа бун.

Һ'әмо жь чадьре дәрк'әт. Мьраз дитьне хвә шашкър,
бь ләз сәлам да ви у пәй маливан сәдр к'әтә һөндөр'.

Һ'әмо әмәнийа сәр щиньвина һьлда, кә бавежә сәр
ә'йара, фәқәт дәрәнг'бу. Дәсте ви һәведа вала ма.

Сәдр иди мәщал нәда:

— Һ'әмо, әв чь ә'йарьн?

— Дә, р'уно, пәнерә, — әзе паше тәр'а бежьм.

— Жь к'е вәдьк'ьши, ньһа бежә? Әва шьване фер-
мейә, ле Сөлһ'әдин жи әва чөнд р'ожьн, вәки мә бригадир
к'ьвш кьрийә, дәлалә мә гьшкайә.

Әви Мьраз, ль Сөлһ'әдин ньһер'и, гот:

— Дә, әв ә'йара мьн бона тә һазьркьрийә, әв жи бона
йәки майин, әв жи бона...

— Әв жи, — Мьраз гьлие ви девда һишт, бь. һерс

гот, — бона бьре хвэ, е дьне бона кӱр'апе хвэ? Ша мьн-
р'а бежэ, шамер, к'энге мьн тэр'а, готийэ вэки то бона
мьн пенер бьгьри.

— Чьма, гэрэки бежи?

— Ай, вэ аһа кьрийэ, вэки һ'эта ньһа дьки
наки тыштэк дэрнае.

Паше Мьраз ньһер'и бошкэкэ нэ һақасийэ мэзын
ви қӱнше дьнейэ.

Әви чу дэре бошке вэкьр. Бошкэ т'ьжи тохавк бу.

— Ле тэ эв тохавк бона к'е гьртийэ?

Паше сәдр сәр Р'әсулда вәгәр'и, гот:

— Ша к'эрәма хвэ гази Сьлоқә.

Һьнәки шунда ә'мбардаре ферме Сьло у чәнд шь-
ване майин һатьн.

— Сьло,-Мьраз әлбера гот,-һьнги пэз дәрк'әти-
йә зозане, тә чьқа пәнер гьртийә?

— Се бошкә.

— Әв се бошкә вә бьвьнә чәнд ә'йаре һа (сәдр
дәсте хвэ ә'йаре вьр хьст.)

— Әз чь заньм, шәш-һ'әвт.

— Пьрс ә'йанә. Ле әва чь тохавкә, һун бәре р'у-
йе шир дьгьрын у паше дькьнә пәнер, әре?

— На, һәвалә сәдр,-Сьло гот,-қә тыште ӱса дьбә.

— Дә п'ак, әме сьбе бьньһер'ьн, иди ньһа дәрәнгә,
р'абә һәспе мьн сийарбә, һәр'ә гӱнд, бежә к'атьбе
т'әшкиләта партийәе, жьмардар у сәдре комиссийа
леньһер'андьне была һәр тышти бьһельн у бенә вь-
ра.

— Былабә, һәвалә сәдр,-Сьло гот.

— Дә, иди һәр к'әс,-сәдр гот,-дькарә һәр'ә сәр
шӱхӱлә хвэ, әз Сӱлһ'әдинва әме мала сәрвәре ферме
р'азен.

Шьван у Сьло ледан чун. Һ'әмо ч'ә'вкьрә жьне,
вэки нан бинә. Мьраз нәһишт у гот:

— Әм зә'ф р'азинә, т'әне мәр'а щийа дайиньн,
әме вьра р'азен.

— Чьма-жьна Һ'әмо гот,-чь буйә? Шәрм нинә,
вэки меване мина вә бәр шемике п'алдын.

— На хер, әме һәма вьра ль бәр дәве чадьре
р'азен.

Сәдр мьт'алә кьр, вэки Һ'әмо дьқәшмә шәв
ә'йаре пенер бьбә вәшерә у бежә, вэки сәдр шәр'а
давежә мьн, к'инге мала мьнда пәнер гьртийә? Әви

эв пьрс Сӧлһ'эдинр'а гот, эв да сәрвахткьрыне, вәки
һ'ышйарбә...

Р'о ль Һ'эмо, чава дыбен, шики нәр'ынд чу ава.
Һынги Мьраз быбу сәдр әви нәр тышт дыкыр, вәки
ви бьдә һылдане.

Әре, мәни гәләк бун. Сәдре ну нәдһишт, эв
мина бәре хвәр'а к'ьрин-фьротыге бькә, нә дһишт
эв хвә сәри хвә чь бьхвәзә, ви бькә.

Гьва Сӧлһ'эдин у сәдр жь хәве р'абун, иди сыба
зозане сафи быбу. Шьванан пәз р'адькьрынә чоле.
Мьраз у Сӧлһ'эдин дәрк'әтьнә бәр кон у дор-бәре
хвә ньһер'ин.

Обә ль нава чийада, ль шики нә әвқаси р'аст
һатьбу шиваркьрыне. Бьнт'ара обер'а ч'ем дь-
кьрә хӧшә-хӧш, дьк'ышйа. Жь ч'ем веда, ль бәр'о-
жа кӧлилкан сор дыкьрын.

Ве дәме дьле Сӧлһ'эдинр'а тыштәк дәрбаз бу:
«Ах, хӧзьла, мьн бычуйа жь ван кӧлилка дәстәк
бычърпанда у бһанийа быда Авгәрдәне. Әве кӧлилк
бинкьра, мьн жи т'ер-т'ер бәжн-бала ве мезә бькь-
ра.» Һәма ве дәме шер' сәр мьле Авгәрдәне һат дәре
мала Һ'әмор'а дәрбаз бу у сәкьни. Әве һьнәки сәре
хвә бьльндкьр, ль Сӧлһ'эдин ньһер'и у бьн левава
вәбьшри.

Сӧлһ'эдин чәнд гава дури чадьра сәрwere ферме
сәкьни. Сәкьни, вәки р'ында хвә бьвниә.

Һ'әрдӧ һ'ызкьрийа бь һ'әсрәти ль һәв дьньһе-
р'ин. Ль ә'нийа Авгәрдәне худан гьврьк-гьврьк
быбу, Сӧлһ'эдин соро-моро быбу.

Вана һ'әму тышт биркьрьбун, дӧнйа бой ван
быбу чәнд бӧһӧст ә'рд, кӧ әв дури һәв сәкьнинә.
Һәй-һәй вана дьхвәст бәрбь һәв гавкьн, дӧне п'е-
п'әскьн, сәрр'а дәрбаз бьн, дәст бьдһнә дәсте һәв,
мьл бӧкӧтьнә мьле һәв у была гьшк бьбә шә'де һ'ӧб-
һ'ызкьрына ванә зәлал. Ле жь шәрме льбыт'андьн
бь ван нәбу. Жь дәнге Һ'әмо әвана жь ве һ'әйр
һ'әжмәкарие вәщньндин:

— Сӧлһ'эдин, вәрә, к'әрәмкә, нани һазьрә, әмә
һивийа тәнә.

Авгәрдәне зу шер' һьлда чу, әв жи вәгәр'ийа
чадьре. Дьһатә к'ьвше Һ'әмо ишәв қәт р'анәзайә.
Ле әви чәва бькьра, вәхта әв к'әтьбу т'әле, һәла
кәрийе пез жи ве бьһата жьмартыне, ле диса бавә-
рийа хвә нәбьр'и

...Р'о эп'ещэки бьлнд буне, эндамен колхозейэ бэрсивдар хатън.

Мыраз хатийар'а чь һэбу қал кър. Вана пәнере колхозе ньһер'ин. Пәнер нә һақаси бь р'у бу у һьнәк һьлдан шандьнә лабораторийа. Бь һәр али ферме ньһер'ин. Жь нава кәрие пәзе колхозеда эп'ещә пәзе зедә һатә дәрхьстне, һьри жи кем бу. Паше комиссийае акт ньвиси.

Ле һ'эмо дит, вәки әвана акте дьньвисьн, һәр тышт һишт, һәспәке сийар бу у бәре хвә да нәһ'ие, вәки хвә һәвардар, п'ыштовине хвәр'а быгһинә.

Мыраз у камисийае чь лазьм бу кърьн у бәр эваре вәгәр'инә гонд. Мыраз р'ьнд заньбу, вәки һ'эмо чуйә нәһ'ие. Әви гази эндамен бйуройа т'әшкиләта колхозейә партияе кър у гот, кә һәма әв чава жь нәһ'ие вәгәр'ийа пьрса дайньн, ви азакьн у шөхөле ви бьшининә идара сьльстейә һьмбәр.

...Һ'эмо хвә нәһ'иер'а гиһанд. Ле ишар пыштоване ви тыштәк нәкърьн. Әв п'ор-п'ошман вәгәр'ийа гонд, вәки бьн дәстава мәрьва бьшинә бал Мыраз. Һ'эму нете вийә қыр'ещ п'уч дәрк'әтн.

Ль щьвате бьрйар кър һ'эмо жь ферме дәрхьн. Әйаре пәнер у тохавка мала вида хатийә гьртне, бьк'ьшинин бьднә колхозе. Эндаме бйурое бьрйар кърьн, вәки Әмәр дайинә сәрвәре ферме. Бәле, чәнд р'ожа шунда һ'эмо гьртн.

Р'ожа сәрәкване колхозе жь ферме вәгәр'ийанә гонд, Р'әсул мина мәрьве балек'әти һатә мал, сәр жьнеда қьжийа, әв бе һөрмәт кър:

— Дьбен, доһ Авгәрдән р'асти ви ә'варәйи хатийә. Вәлләһ бьлләһ, әзе вә һәрдә т'әв ч'ә'лкьм. Бежә кәч'ька хвә бьла ақьле хвә бәрави сәре хвәкә.

Чава дьбен, Р'әсул т'әвһәв бьбу, қә ньзанбу чь бежә. Дәмәке шунда де у әвләд малда р'уньштн:

— Оф, дае,-Авгәрдәне бь һесър-гьри гот,-әз чава бькьм. Вае! Вае, чьма баво дьхвәзә дьле мьн бьриндаркә, текә һелуна кинора. Гәло, чьма әв дьхвәзә ә'сә дәг'ме мьнхә у һ'әта-һ'әтае әз дьле хвәда вьир'а к'ине бажом. Те к'ьвша баво ньзанә һ'өб-һ'ьзкърьн чьйә у жь дәсте мьн бьһата, мьне дәстәрхана һ'өба хвә бәр ви вәкьра.

Әви бь готьна һ'эмо хөре мьн кьрийә шингьри. У ньһа те бежи мала һ'эмоје дьса бе хазгини.

На, на'əw йэк наqəwьмə. Р'ийа кə мьн гьртийə, р'екə р'астə. Тə бь хwə қайилнаби, wəки əз wi га-п'ерани бьстиньм, ле чьма мьнр'а р'еке набжери?

Авгəрдəне хwəст диса һəwлдə, ле к'əла we т'ьжи бу у жь ч'ə'ве бəлэк һесьр баранд.

— На, дəлала мьн, бəлəнгаза Н'əлиме гот, - əз нə-қайьльм, ле əз т'ə р'е набиньм, qə ньзаньм чь бькьм?

— Дае, wəки тə тыштəки нькарьен бьки, əзе хwə бь ван дəстава мəлһ'əмəке чекьм, бьдьмə сəр бьрине хwə. Дае шан, əз дькарьм дə мəлһ'əма чекьм-йэк əwə бьһельм Сəлһ'əдинр'а бьр'əвьм у нава Н'ə-муйа баве хwə р'əзилкьм, йа дəда əwə һьнə бензин сəр хwəдакьм, бьвьмə хəре əрде. Ньзаньм чьма əз əса бəр ч'ə'ве баво р'əш бьбумə? Чьма мьн чь кьрийə?

Н'əлиме иди хwə зəвт нəкьр, əwa һ'əмез кьр, гьрийа:

— Дьр'ийа хwəдедабə иди бəсə, wəллəһ тə буйи Зине! Малə дəне баве тə коркьрийə, тыштəки нəбə дьле хwə.

Əwe диса бь дьлəши гот:

— Дайке шан, дае, тə дьбежи иди тыштəки нəбе-жьм. На, на бьһелə дьле хwə р'əһ'əткьм, мьн чь готи-йə у чь бежьм, һиви дькьм, тə йəкə-йəкə, бежə баво.

Дае, we дəwра мəда дə мьразе кəч'ькан һəнə: йэк бьхwинə бьбə хəдане п'ешəки, йэк жи бь дьл һəрə мер, ле баво мьразе мьни ə'wлин ч'ə'ве мьнда һишт, нəһишт бьхwиним. Дьньһер'и Синəм чу института дохтьрие, Зине чу института дəрсдарие һатьнə qə-булкьрьне. Нə ахьр, мьн жь wan һ'əрдəдə р'ьнтьр дьхwəнд.

Ньһа баво дьхwəзə мьразе мьни дəда бьдə бəр мəqəсə. Дьбен хwəдегьрави əрше əзмин стəйрка һəр бəндəйи һəйə, тə т'ьре баве мьн п'елəк'ане чедь-кə, we һəр'əу стəйрака бəхте мьн бьгьрə, жорда бьр'əжə бьн п'ие кəр'е Н'əмо. Əw бона малə дəне дьхwəзə мьн текə к'ьзькəкə сəр селе. Ле была р'ьнд бьзанбə, wəки к'ьзык дьһ'əлə, дьшəwьтə у т'əв хwəлине дьбə у һе пəсира we жь эгьр у селе хьлаз дьбə. Əw йəкебе сəре мьн. Əw кьрьне баво бунə кəлəкə сəрт'əши у р'əһ'əтбуне надьнə мьн. Əз мьрьне əзе гəне хwə текьмə стəе тə у апо нəһельн баво бе сəр т'ьрба мьн, əз ль wi нан һ'əлал накьм, накьм!

— Ах, Авгəрдəн, wi бəхтр'əши нахwəзи, мəхwə-зə!

— Эз чава дыкаръм ши бьхвэзъм, эз кӧ ши дь-,
бинъм тә т'ьре мәрәки р'әш дыбинъм у эз һәw занъм,
wәхта әw мәр ль стӧе мьн бялә. Эз чава дыкаръм
бьвьмә бука we мале, эз һәw занъм, әw мала бой мьн
бирәкә к'олайә һазьрә.

— Дә, иди тӧ зани чьма баве тә дыбежә һ'ьтӧл-
мӧтӧл тӧ К'әло бьстини, чьмки мала wanә т'ерә-
т'ьжийә.

— Эзе чакъм сьнийә зәр'ин, wәки эзе теда вә-
р'әшъм. Эзе чакъм мала т'ерә-т'ьжи, wәки эзе теда
мина п'әпукәке хwә бьдьмә к'ӧнцәки, һазьр йа п'ак
әwә һәр'ым бьвьмә хwәдие к'охтькәки, хwәдие кәри
нане т'ьси, ле бь дьләки ша. Чьма һәр'ым дәсте хwә
дырежи села сар кьм, wәки нан ле нәе пә'тьне. На,
дае йа п'ак әwә, р'абә бь дәсти хwә мьн ль ахе саркә.
Оса бьзанбә, тә qә эз нә анимә р'убае дӧне.

Ль вьра де хwә зәфтнәкьр у бу кур'ә-кур'а we,
искини Авгәрдәне жи к'әт, ле тә т'ьре дәве бьрина
we вәбуйә у әw дьхwәзә һ'әму тышти нишанкә, бежә:

— Дае деране, нәгьри! Эз гӧне хwә дыкьмә стӧе
тә у апе хwәйи Wәзир. Мьн ль мәрзәле дәве р'еда
ч'әлкьн. Эз занъм тӧе зу-зу бей сәр т'ьрба мьн, к'е
жь тә пьрси: «Чь бу к'ӧла ве бемьразе.» Бежә: «Һә-
буна дӧне, йәк жи ә'дәт'е кәвьн.» Ле бьла дәрһәqа
мында гьли нәкьн, кӧ чь кәч'ькәкә бәләнгаз буйә,
чьйә т'ьфал буйә? Р'е-дырбе дӧне ньзаньбуйә? На!
Һ'әта мьнр'а бежьн: «Чь кәч'ькәкә бе намус бу,
сәре баве, бьра, апе бәржер кьр, р'әви. Бьла бежьн,
әwә р'е нәзан бу, мьраз ма ч'ә'вада».

Дайке шан, эз бәр тә дыгәр'ым, ве хwәстьна мьн
жи бьqәдинә. Р'ожа мьрьна мьн нә бьгьри, нә жи
хwә бьп'әр'ьтинә. Бәжьн-бала мьн бьхәмлинә, фи-
ное зер'а у һ'әвтр'әнгәке бьдә сәре мьн. Бьске мьн
бадә, бәр һ'әвтр'әнгәда ч'ьлкә. Т'унщка мьн бәдәw-
бәдәw шәкә. Шаләкә һешин бәвежә сәр щьназәе мьн,
ле р'уе мьн нәдә гьртьне. Мьн шарәке дәре мала
пае Әсәдр'а бьдә дәрбазкьрьне у гази Сӧлһ'әдинкә
бьла әw ве бәйт'е сәр мьн бежә:

Кәч'ьке qӧрбан, сәр'а-бәр'а,
Шал һешинә бәжьна тәр'а.

Нәе, нәчә дәре мала бәе мьнр'а,
Нәзәр п'исә жь бәжьна тәр'а.

Де у эвлэд аһа һэвр'а дьготын, Р'эсул веда һат, һәки һәр'ә мале, ле дэнге Авгәрдәне бһистьне сәкһни. Әһи гһлие кәч'ьке сәһ'кьрһне һьм һерс дь-к'әт, һьм жи ван гһлие миһа тирәке дьле ви дьда қолкьрһне. Вәхте Авгәрдәне гот, һәки эзе хвә бь-көжьм, һан ль ви һ'әлал һакьм, әһ гәләки бәр хвә к'әт, дьл ль ви р'ьщьфи, к'әла ви т'ьжи бу, хвәст тек'әвә һөндөр' у бежә, һәки р'ийа мьһ гьрти р'екә нә р'астә, ле... Әһи дьщә'данд текәвә һөндөр, ле тә т'ьре, қодум ль ви шькәстьнә, гһлие һе әһ щидә дайә қәрһсандьне, әһ бәт'ал бу у гөһ да һана.

Чәнд дәқиқа әһ өсә щие хвәдә кәр'-лал, бе льф-тандьһ ма. Әһ қьһщили сәр һәв бьбу, тә т'ьре буйә шәлтә қәша, ле һеди-һеди таве да сәр у әһи бһһ да бәр бина хвә, р'абу п'ийа у һатә һөндөр'. Де у әһ-лэд һесьре ч'ә'ве хвә пақьшкьрһн у ль ви һьһер'ин. Р'эсул миһа к'әсе бар к'ьшанди вәстийаһи дәрбаз бу, сәр көлаве р'ахьсти р'уһьшт, бина хвә к'ьшанд у гот:

— Ле, мьһ һ'әму гәли-готьне тә бһһист. Әз дь-һатьмә мал, бһһист, һәки тө бь һерс-к'ин, бь шин дьбежи мьһ го, к'а бьне чь дьбежә? Хвә бәр дер тәлан-дьбу у һ'әму гһлие тә бһһист.

Һ'әлиме иди нәһишт думайһһн бьдә готьне хвә:

— Р'эсул, йа п'ак әвә, һәки тә һәр тьшт бь гөһе хвә бһһистийә. Р'эсул, төки тө халқе жоринки, вә-рә дәст жь ве суке бьк'шинә. Вәрә, бь дәсти хвә ве к'әсука хвә һәкә бьһ ә'рде сар. Вәрә дьле мьһ деране дане ве һавине нәп'әр'тинә!

Р'эсул һедика сәре хвә бьльндкьр, пешие ль жь-не һьһер'и, паше кәч'ьке. Дит, һәки Авгәрдәне ми-һа бек'әсайә у стөе хвә алие вида һаркьрийә. Р'асти жи, қәй дьгот, әвә эт'имә у хвә дайә қөнщәки бьр-чийә, дәсте хвә дьреж дьке, һәки һьһә һан бьде, ле...

Әп'ещәки хөрт стәқьр'андьне чадьр һьлда. Әһа-на бе сәбьр һивие бун, к'а бьне Р'эсул чь бежә.

— Һ'әлимә, Р'эсул гот, вайә көр'е һ'әмо дьбь-нә әскәрие.

— Нә һ'әмо көр' жь әскәрие хьлазкьрьбу?

— Сәр һе қьләра ви жи вәбуйә.

Әве бәрсиве дьле де у кәч'ьке тьжи шайикьр. Р'уе р'әшқәмьли вәбу, қәрщьмәке ә'һийа кәвәр мьһа бу, к'ән һатә сәр леве к'аг'әти. Пешда һат, хвә авитә

h'эмеза баве, натэ р'уе баве у р'абу жь кон дэрк'эт.
Дэрк'эт э'лб һылда, бу шьнгэ-шьнга we, чу 'кание.
Чу мьзгыние бьдэ кэч' һэвалэ хwэ.

* *
*

Сөр'-сэрма пайизе к'этьбу. Һэрр'о баран, шьли у шьлопэ бу. Ч'ере дэр-доре гонд зэр дькыр, дара бэлге хwэ wэшанди бун, аве ч'эма шולי бьбун. Ви wэхти хэбате ль h'эму дэра дьжwари пешда дьһани. Ль колхоза «Нур»-да жи дьжwари һэбун. Ле гэлэк гонһастын бьбун. К'эло чубу эскэрие, Синэм у Зине институтеда дьхwэндьн, Сөлһ'эдин дурэкэ qэбули института малһэбуна гондитие бьбу у колхозеда бригадир дьхэбьти. Чэндэки пешда мала баве Сөлһ'эдин бэлгэ Авгэрдэнеда кьрьбун.

Ньһа, we пайиза дэрэнг, бьч'ук-мэзыне гонд шэв р'о кьрьбунэ йэк, хэw ль хwэ h'эрам кьрьбун, wэки эк'эне картола, геньм, щеп бэравкьн.

Исал жь сален дэрбазбуйи эк'эни п'ак бу, лэма кэ һьм р'ынд һатьбунэ р'эшандьне, һьм к'аркьрне, йа дэда сэдр пешийа бэлакьрне гьртьбу, нэдьһишт кило тьшт вьрда, weда бэлабэ. We дэме пьрса зор эw бу, wэки картола дэрхьн у бышинэ ньqьтка нэһ'иейэ зэг'ирэкьрне, ле машинэ кембун.

Сьбе зу, wэхте сэрэке колхозе һатьнэ идаре Мьраз һэма бэр шемике готэ Сөлһ'эдин:

— Ньһа һэр'э нэһ'ие, директоре стансийа машинэ трактора Бэдьрр'а бежэ: бе, Мьраз дьгот, нэ тэ гьли дабу машина бышини, ле чьма дэрэнги дьхи? Wэки wэ'дэда машина нэшини экьне дьэрсбэ, we тек'эwэ бьн шьли-шьлопийа.

Паше Мьраз бь к'эн сэрда зедэ кьр:

— Эз заньм тэ лэз дьк'эви бона дэ'wате, ле р'ынд дьбэ, кэ эм дэст-п'ие хwэ бьдьнэ һэв. Мэһэке шунда ай эме ч'эпыла һьлдьн, бьлэйзин. Эме дэ'wатэкэ оса бькьн, wэки h'эта-h'этае бе готьне.

Сэр we готьна wанда бригадире майин у чэнд колхозван һатьн. Сэдр бэрбьри wan бу:

— П'акэ, wэки бригадир гьшк вьрьн. Ньһа Сөлһ'эдин дьчэ нэһ'ие, ле бригадире майин тек'эwьнэ нава мала.

Ль гонд чьqас мэри хэнэ, быч'ук мэзынар'а бе-
жын, была бен, эw хэр'ьнэ картола вэдн, дэрхн.

...Сөлх'эдин гьһыштыне нэх'ие р'о эп'ешэки бь-
льнд бьбу. Эw т'ө дэра нэсэкьни у р'аст чу идара
СМТ. Сөлх'эдин р'аст дэри вэкьр, к'этэ һондөр. Сэд-
ре СМТ Бэдър, аврук да wи у гот:

— Мэри гэрэки һьнэки фэ'мкэ, чьма бе дэстур
нати һондөр'?

Эван гьлийана мина к'ере дьле Сөлх'эдин қол
кьр, ле т'ө гьли нэгот, дэрк'этэ дэрва у жь һерса леве
хwэ шу. «qэ, эз ньзаньм мэрьве аһайэ qафсэqэт чэ-
wa дьбьнэ хwэдие қольхе?...

Чэнд мэри натын, чунэ бал Бэдър, паше эwi га-
зи к'атьба хwэ кьр.:

— Бежэ, бригадире колхоза «Нур» была бе.

Сөлх'эдин qэ сэлам нэда wи, чу пешбэри wи р'у-
нышт у Мьраз чава т'эмэ дабу wи, бса wир'а шьро-
вэкьр.

— Hун һэw заньн т'эне колхоза wэйэ, һала бьж-
мьрын бьне нэх'иэда чьqас колхоз хэнэ. Машина
пер'а нагьһиньн.

— Hун заньн,-wэки эва чэнд р'ожэ баран дьба-
рэ, картол гэни дьбьн, эв шөхөлэки бса нинэ, мэри
пашда бьхерэ.

— Дэ, диса мина сэдре хwэ дэст бь вьр'а нэкэ,
к'энге машин вала бун, эзе бышиньм!

— Эз һиви дькьм, һьнэки п'ак һэвалдэ эва йэк,
йа дөда сэдр на, эз тэр'а һэвалдьдьм. Wэки тэ дь-
хwэзи бь we йэке һ'эйфе һьлди, эw нэ һ'эйф һьлданэ.
Мэ т'ө хьраби нэкьрийэ.

— Чь һ'эйф һьлдан,-Бэдр бь һерс гот,-һун һ'эмо-
ва һэвда к'этьнэ, эз чакьм. Эз шөхөле дэwлэте сэр
һ'эму тыштир'а дьгьрм.

Эw бьразие һ'эмо бу.

— На, һун нэфса хwэ сэр һэр тыштир'а дьгьрин!

Сөлх'эдин эв гьли гот у дерива дэрк'эт. Эwi
р'ьнд заньбу, wэки Бэдр qэст бса дькэ баран кар-
тола гэникэ у эwана бэр дьжwарие бьсэкьнн, эw
р'аст чу р'айком.

К'атьб бь пьрсе һ'эсйане шунда, гот:

— Сөлх'эдин, мьн шарэке, дөда тэ дити у чэнд
шара дэрһақа тэда р'ожнама нэх'ие у р'еспубликае-
да хwэндьнэ, мьн qэт ньзанбу, тэиһ һаqаси бь һерси,
һ'эмде мера готи фьрэбэ. Бэдр эw йэк кьрийэ, һун

хапандьнэ машинэ нэшандьнэ, тышт набэ. Эм Н'эму тышти р'ынд заньн, вэ'дэе бе, эве бь хвэ бьбэ баисе хвэ. Р'абэ, һыңкы бьгэр'э, р'аст сәһ'этәке шунда вэра дө машинна бьвэ гөнд.

Сөлһ'эдин р'азбуна хвэ да к'атыб у дэрк'эт чу. Р'аст сәһ'этәке шунда эв бэр хан-манер'айкоме р'эх автоажоки сийар бу, к'эт пешне, автойа дьне да пәй ван у һатынэ гөнд.

Мьраз авто дитьне шабу у готэ Сөлһ'эдин:

— Эзе дэ'вата тәда гэләки бьлизьм, говәндәкә өсә бьгьр'ьм, бьхыгьр'ьм, вәкн тәйр-ту бенә лехь-р'андьне.

Сәдр вәгэр'и сәр автоажойа:

— Гәли бьра, һун автое хвэ бьк'өтынэ дөвә э'м-барә, бьла колхозаван баркьн, ле әм һәр'ьн һынә нан бьхөн.

Һәрдө машине т'ьжи картол жь гөнд дэрк'этынә Н'эмо гэләки п'осидэ бу у хвэ-хвэр'а гот: «Э, иди бәхте мьн р'аза. Нә мьн ви нәтыштур'а чәнди-чәнд шара гот, кө машина нәшинә, бьла картол дьрзбьн. На, иди эз бь Мьраз нькар'ьм? Мерька э'мбар т'ьжи кьрьнә, лодед гиһе данә ледане, т'өшлө, гом данә ну кьрьне. Гышк жер'а һ'өрмәте дькьн. Э, көр'әки минани ч'ийа чу әскәрие. Әсәд кәч'ьк жь дәсте мьн дәрхьст. Хвәли сәре тәбә Н'эмо, иди тә...» Эв һе ван мьт'алада бу, һе хвэ-хвэр'а шәр' дькьр, машине баркьри пыш ч'нева қөльбин.

Р'о бь р'о хәбата колхозе сьвьк дьбу. Чәндәки шунда Мьраз готэ Сөлһ'эдин:

— Иди ньһа әм дькар'ьн р'әһ'әт дәст бь дэ'вати-кьн.

— Сәдр, ләз мөк'әбә, һ'әвта дьне әме ч'әпья һылдын.

Чәнд р'ожа шунда бәрфе ль феза гөнд сьпи кьр. Чава дьбен, һеди-һеди дьбу меване гөнд. Дәма зьвьс-тана эв гөнде чийа бь р'әвшәкә хәмьли дьһатә хәмь-ландьне. Мьровен гөнд вә'дәда к'ара Н'эму тышти кьрьбун, ньһа жи бь сәрфиньаз бун у дәстбь шайа дькьр'ьн. Сьбәкә зьвьстанейә ч'икәсайи бәр дәре ма-ла Әсәд бу р'ынгә-р'ынга дьһоле. Мәрвь қәлфә-қәл-фә дьһатынә дэ'ватә, гәсәндәкә гьран гьрибун. Сәрговәнди дәсмала сәрә бь мори һәваеда ба дькьр, гьран-гыран, бь һ'әвас дьхыгьри у к'ылама «Бәр-буки» дьстьра:

Хание баве буке к'ортэ,
Ль сэр хени мортэ-мортэ,
Буке мәгыри зава хортэ.

Щотэ буке бь к'офи-к'ьтан к'ьлам вэдьгэр'анд,
р'еза к'отасие хьлаз буне, ишар бука дыгот, сэрго-
вэнди вэдьгэр'анд:

Буке дэлале, р'абэ хвэ к'аркэ,
Шуша гөлаве бь сэр хвэ дакэ,
Зава щиванэ, хортэки п'акэ.

Ле ль пыш мале бэроше хвэрэк хатьбунэ р'езкь-
рьне, шарна зар'ан, хортан, хвэ дадьданэ малдыске,
нанэки лош һьлдьдан у бэр кэвание дьгэр'ийан, вэки
һьнэ гоште пэ'ти текэ нава нане ль дэсте ван, һэма
ль дор коч'ьк чит дьгыртын бь мэдэ дьхварын. Дэ,
мала дэ'вате бу... Ле ль мал к'ар сэр к'аре дьһатэ
кьрьне. Иди һэр се одэ хатьбунэ һьлдан, данине.
Ода жоре, ода буке дьһатэ хэмыландьне. Амадэ дь-
бун һэр'ьн буке бинин. Дане нивро хале Сөлһ'эдин
сазбэнди да сэкьнандьне у гот:

— Гэли сийаре буке, иди вэ'дэйэ эм һэр'ьн, бу-
ка хвэ биньн!

Қәлфә мер-жын, к'ома сазбэнда бәре хвэ данэ
мала Р'әсул.

Ль вьра жи говэнд һатэ шен кьрьне. Ве гаве бэр-
буге у дө к'өлфәте дьлшәвьти бук хэмыландьн. Бь-
ре быч'ук һат пышта хушка хвэ гьреда. Һ'эма ньһа
к'е ль э'нийә Авгәрдәнейә кәвәр, ч'э'ве бәләк, бөр'уе
к'ьлдайи, р'уе һ'ьнари у бәжын-бала р'ьһ'ани бьнь-
һер'ийа, we чок вәда. Қәли готийа, иди дьһолвана
дьһоле хвэ дьр'андьн, зөр'нәледийа зөр'не хвэ қәль-
шандьн, говәндгьрта чок ле қәрьмин у жь сийаре
буке йәки бь дәнгәки бьльнд гот:

— Хвәде ве мале шенкә, была т'ьме ль ви дери
дәнге сазбәндие бе! Р'әсул, бьра, е һати we һәр'ә.
Дәстуре бьдә эм бука хвэ бьвьн.

— Хвәде вә т'ьме шакә. Һун тә'ли-тәнгасие нә-
бинин. Мьн дәстур да, ле ль бәр дери кәр'е мера сә-
кьнийә, к'и шөләтә была пешда һәр'ә.

Бәр дери бьре букейи мәзьн сәкини бу. Һәваләки
Сөлһ'эдин пешда һат, хәләта хорт да у бук дәрхьс-
тън. Һәспе һешин сийар кьрын. Йа р'әби! Тәйр-ту
к'едәренә, была бен ль ә'рше ә'змин баске хвэ хайикьн.

гае гак'уви к'ойя, была жь ч'ие дак'эвэ сэр р'ийа буке,
стёе хвэ харкэ, к'слилк к'едэренэ, была б'лвэшен! Нэй,
қаша у бэрфа з'в'стане, нун набинн, к'о Гори-мәләка
Н'эму ч'ироке д'онийае веда те, ле ч'има на'элин, набы-
нэ ав-селаф у гели-гэбээока н'лнад'н?

Сазбэндан м'раме «ш'риде» ледан. Хортэки гама нэс-
пе дэстк'эш д'к'шэнд, д'ода, нэрэке зэнгукеда г'рт'бу
у неди-неди бэрбь мала шае р'ек'этын. Д'сбен гава йэк
кэврэки зэнгу'а нэспа букехэ, йане жь д'лб'жие нэспе
муки б'к'ышинэ, бук м'разе хвэ шанэбэ. Лэма хвэдне
буке чарч'э'в б'бун.

* *
*

Баһар бу. Ч'ийа-бани, р'аст-сэрпал, гели у г'бээок
д'са б' н'эзар г'лан натыбунэ хэмиланд'не. Ае бәләки-
йа, канийа б' н'эсрэти д'бунэ т'эв нэв, д'к'ьренэ ләмә-лөм
у нэйлө дури г'снд, л' гелке к'ур д'бунэ т'эв ч'эм. Э,
баһар эв баһар бу, ле к'ьрын, ш'ох'л ш'мэ'те нэ эв бу.
Эв баһара д'ода бу, л' вәләте мәда г'рмә-г'рма шер' бу.
Нава ви вә'дәйида геләк г'наст'н к'этибу нага э'м'р-
жийина г'снд. М'раз, С'лн'един у геләкед д'не л' б'
пешә'ние-шер'да бун.

К'элсе к'ор'е Н'эмо сәдре к'олхозе бу. Эви дэстеки хвэ
шер'да онда к'ьрбу у нэгэр'и бу. Дә, г'сндда дәмса мера,
ж'н, кал у пир, зар' мабун.

К'эло д'ле хвәда геләки ша д'бу у д'гот: «Дә хвәде
м'нр'а л'нэв анийя. Р'астә, м'ләки м'н т'өнә, ле тышт
набэ, ч' д'бэ, была б'бэ, эе Авгәрдәне б'стиньм. В'э'дә-
да эе эз бе э'бур к'ьрм, н'на жи дора м'нә, эе ве бе
э'бурк'м. Нол нати'э бәр к'аше, эе ве б'стиньм, биньм,
паше бәрдым. Эз р'гнд зан'м С'лн'едине зу, дәрәнг шер'-
да бе к'штын».

Р'астие, ш'ох'ле к'олхозе бона К'эло алики бу, Авгәр-
дән жи алики. Эв шәв у р'о мина мә'ре р'эш пәй ве д'г-
гэр'ийа, ле эе эв бәр тыштәки н'эсаб нәд'к'р. Ле р'оке
вәхте Авгәрдән л' к'эвшән т'эви к'өлфәта д'хәб'ти, на-
мәб'р намәк да ве. Эве б' дәсте р'ышаф намә вәк'р. Эв
к'аг'эзе С'лн'едини р'эш бу. Авгәрдәне к'рә қир'ини,
бәрбь г'нд р'эви, дәнге ве г'нд н'лда. Н'нәки шунда ма-
ла Әсәдда бу шин-г'ри. Дийа С'лн'един, Авгәрдәне г'лине
хвэ жек'ьрын, к'ьнше С'лн'единә мәлда майи дәрх'ст'н
к'ьрнә нава чәнд метр қәдәке р'эш, г'лине жек'ьри

костуйуме вива дьрун. Де у жыне р'эш гьредан. Баве р'эбэн нава чэнд р'ожада кал бу, пышт ле харбу
Һәма we р'оже гонди, гондйти һатһнә һәвар'е.
Һ'әмо у к'өлфәта ви жи һатһн. Дьле гышка һати
дык'ьзыри, ле дьле ванда тә қәй дьгот баһара көлил-
канә.

Һ'әвтә пәй Һ'әвта, мәһ пәй мәһа дәрбаз дьбун.
Авгәрдәне к'әсәра Сөлһ'әдин дьле хвәда кьрьбу
көләкә бе дәрман. Һәма намәбьр дәре мала ванр'а
дәрбаз буне, әвә хвә шаш дькьр, бе һ'әмди хвә,
чәнд гава бәрбь намәбьр дьчу, ле нышкева мина зар'а
мә'р дити дькьрә искин у дьр'әви дык'әтә һөндөр'
у диса һесьр дьбаранд. Һесьре буке у хәсуе лә
ә'рде т'әвһәв дьбун.

Кал-бава готийә: «Дәләл дьмьрә, гәври намьрә»,
һәвал-һогьре Авгәрдәне, де, баве чәнд шара пер'а
дыкьрьнә шәр', вәки иди бәсә р'эш гьренәдә, была
көр'е тә хвәшбә... Ле бәк'әқомсийа бы аҥаки майин
әва «ширәт» дыкьрьн: «Чийә, чь буйә? Чьма мина
пәпука кор малда р'унышти? Қә к'е дитийә, бука
тәрәшан сәр көр'әки р'уне? Һәр'ә мер, гәләк һ'әйра
тәданә.»

Һ'әсаб йәк бу. Гьли-готьне бәк'әқомсийа бәргә-
ки тыштәки нәдыгьрт. Чьқаси р'о дьбунә һ'әвтә, һ'әвтә
дьбунә мәһ әвқаси наве Сөлһ'әдин дьле букьнга сале-
да п'әнш давит, бона һ'ьзкьрие хвә дышәвьти, ле нә
дытәмьри, дып'әрыти сар нәдыбу!

We сале вә'де Сөлһ'әдин чубу шер', баве се бәрхе
нер қөрбан гот. Ле бәрх бунә кавьр', кавьр' бунә
бәран әв нәһат. Бәран бунә қәрд т'ө бәрсива жь хор-
те дәләл дәрнәк'әт.

We сале дайике әһд кьр, кө көр' бе, we се шара
харбә ә'рде мац'кә. We п'ехас жь гөнд һәр'ә мьзгәв-
те, се сала кьрас хвәнәкә. Авгәрдәне нәдыхваст
бавәркә, вәки дәләле we мьрийә, мьталә дькьр кө
шаш бунә к'аг'зе р'эш шандьнә. «Әре әвә шар-шара
хвәр'а дьгот, әв бежьн шаш бунә, ле к'ане наме ви?»
Ле диса, диса бавәрийа хвә нәдыбри, һивийа we йәке
бу, кө шәр'е хьлазбә, һ'ьзкьрие we, we бе. Әвә бе, әз
заньм, әв т'ө вәхта э'гите хвә эт'им наһелә.

Һәйһай, һәйһай...Шәр' жи хьлаз бу, дөжмөне
тәләqr'әш жи һатә һ'ьншьр'андьне, Сөлһ'әдине we
нәһат. Шае дәре мала гәләка к'өта, ле чава дьбен,
дәре ван диса моркьри ма. Гәләк дайикан, жьнан,

кэч'ькан, хушкан, р'эше хwэ һылдан, ле р'эше сәре
Авгәрдәне у хәсуе тә т'ьре буйә тәнийә селе майә.
Ле дә тө wәрә бьньһер'ә сәр ви дәрде Авгәрдәнедә
һьнәка диса кәл дькьрьнә дьле we. Йәк жь wана
баве we бу. Р'оке wәхте Авгәрдән чу мала баве хwэ
әви готә:

— Дәлалә мьн, әвә иди незикки саләкейә, wәки
шәр' хәлаз буйә, ле иди тө һивийә чьйи? һәма ирода
бьһелә wәрә мала баве хwэ. Wi р'эше сәре хwэ һьлдә.
Ай wайә хорте ә'зәб һе һивийә тәйә.

Авгәрдәне һәр тышт фә'мкьр, гьлине баве кьрьнә
кәләкә сәрт'әши у кьрә дьле хwэ, һөндөр'е хwәдә
кьрә искин, тә қә дьгот авә р'әш жь дьле we чу. П'о-
сидә-п'осидә лә баве ньһер'и у гот:

— Баво, сәр Сәлһ'әдинр'а навә мәрә лә мьн һ'ә-
рамә! Wәки дьле тәр'а қәләнд дәрбаз дьбә...

Әвә нәтә хwэ ньвщи һишт, ле думайин да готьнә
хwә:

— Һ'әтани тө хwәшби әз иди п'иә хwә навәжмә
мала тә, нане мала тә лә мьн һ'әрамбә!

Әвә әв гьли готьн у дәривә дәрк'әт, we р'ожедә
нане мала баве хwэ лә хwә һ'әрьманд.

...Диса баһар бу. Әв баһара нә минә баһаре сәле
дәрбазбуйи бун. Гәләк бәлге малда майи бьбунә хе-
лийә буке, гәләк к'әч'ьк бьбунә бук. Ле һьнәк жи
ч'ә'ве wан р'е-дьрба бу, гөһе wан лә сәр дәнг-һ'ьса
бу. Һәлә бавәрийә хwә нәбьр'ибун. Йәк жь wана
Авгәрдән бу. Р'астә, we р'эше сәре хwэ һьлда бу,
чьмки дьготьн, wәки гәләки р'әш гьредан нә р'ьндә,
р'әш р'әша тинә, ле кәлә дьле we қәнщ нәбу, ахин-
офина we гөр' бубу. Шәв у р'о ч'ә'ве р'ийә-дьрбабун.
Р'ожа дьхәбьти әwқаси лә we дьжвар нәдһат, ле
шәвә... Шәвә, кә дьк'әтә нава ши, гьшк кә р'адьзан
әвә ч'ә'ве хwә тариңдә дьк'әтә дери у мьталә дькьр.
Әвә әwқаси кәлә дьле хwәр'а шәр' дькьр, wәки к'е-
ләк-к'еләк wәлдьгәрийә, шәв жь ниве шәвә дәрбаз
дьбу, дьл дьwәстийә у к'и занә чь wәхти, қә хwә жи
ньзаньбу, дьк'әтә хәве. А, иро диса Авгәрдән лә
нәwала «Р'уви» бь к'әл-бин дьхәбьти, ньшкева бу-
жәке гот:

— Гәли кәч'-бука, һәлә бьньһер'ьн әв к'ийә өсә
бәрбь мә дьр'әбә. Wана гьшка ньшта хwә р'астькь-
рьн у wi али ньһер'ин. Әв кәр'ане Сәлһ'әдин бу.
Әви һе дурва кьрә қир'ин:

— Авгэрдэн! Авгэрдэн! Сöлһ'эдин һат, мьзгини-
йа мьн бьдә!

Эв дэнг к'этә гөһе Авгэрдэне, ле тә т'ьре we нөбь-
һист у готә һэвала хwә:

— Леле, дьр'ийа хwәдебә, эw чь дьбежә? Дьбе
Сöлһ'эдин һат.

Һэвале бь шабун:

— Эре, эре! Ч'э'ве тә р'онкайи!

Авгэрдэне эв гьли бьһистьне, тә қәй дьгот, э'рд
бын п'ийада чу, һэва пек'эт, мэр'а дәст к'этә э'рде
у п'ебэржер р'эви. Һат гьһиштә хорт, харбу дәсте
wi р'амуса, кузбу у жь э'рде һьнә ах һьлда авитә
дэве хwә у қужийа:

— Нә мьн сонд хwәрбу, wәки Сöлһ'эдин бе һьнә
ах бьхөм!

Паше диса р'эви, һесьре we бе һ'эсаб дьһатын.
Эw һ'эта гөнд дө шар, се щара э'рде к'эт, р'абу диса
р'эви. Wәхте гьһиштә гөнд худане сэр'а авит, дьл
бе һ'эсаб дьк'өта. Гьһиштә бэр шемике эп'ещә мэр-
ри бэрэв бьбун, wан жи Авгэрдэн дитьне, р'е дане,
Сöлһ'эдин бэр шемике бу. Эwe бәжьна э'зизе хwә
дитьне, бь һ'өб-һ'эзкьрьнәкә нә бинайи қьр'ийа:

— Сöлһ'эдин!

Эwe эв гьлине һежайи э'мьре we чэнд щара wәк'ь-
ланд, ле ньшкева сәре we геж бу у һатә э'рде. Сöлһ'э-
дин бәрбь Авгэрдэне р'эви, чоквәда, дәсте хwә да
бэр сәре we. Эwi хwә хайинәкьр, к'элогьри бу у
чэнд һесьре wi һатынә сэр р'уе дәлала wi. Жь we
йәке Авгэрдэне кьрә искини у ч'э'ве хwә вәкьр.

* *
*

Чэнд р'ожа шунда, эварәке Сöлһ'эдин у к'өлфә-
те мале р'унышьбун, диса дәрһәқа сале шер'да бә'с
дькьрьн.

Ньшкева де жь дьл кьрә ахин у гот:

— Лаво, Сöлһ'эдин, we р'оже жьна һэвр'а дь-
готын, wәки к'и занә көр'е тә чуйә хwә к'ө вәшарти-
йә, шәр' хьлазбуйә, һе һатийә. Wәки өсанә, ле мьн
чьма...?

Де думайин нәда гьлине хwә, ле дьхwәст бьгота,

кӧ чьма мын тӧмэзын кьри, чьма мын шире сыпи да тэ? Бистэке дьн де гот:

— Нэ тӧ нэвие йэки мина Ёльойи?

— Дае, к'и чь дыбежэ, была бежэ, -Сӧлһ'эдин дэст бь сэрһатийа хвэйэ шер' кьр,-э'нийа кӧр'е тэ, бэр тэ, бэр валэт вэкьрийэ. Дае, к'и чь дыбежэ гӧһ нэде, р'асти нае вэшартыне. Р'асти бь вэ'дэли қэлс дыбэ, ле нае шыкэстандыне, бь вэ'дэли мына дыбэ, ле р'оке зу, йане дэрэнг дэрте р'у, ижа we деме р'асти дыбэ кэлэм ч'э'ве нәһәқа қӧлдькә, дыбэ шур у дьле нәхвәстийар'а дычә.

Дае, қә шыке нәбә кӧр'е хвә. Мын бь һ'элали шер' кьрийэ у э'мьре бь сәда мәрыва жь дэсте фашисте дөвхун хьлаз кьрийэ у һе паше дил к'этымә. Дае, баво, Авгәрдәна мын, р'ьнд бьзаньбын, ль пешә'ние шӧхӧл ӧса бьбу, готи жь мә се мәри бьчуйа спардыне у әв әскәр йане дил бьк'эта, йане бьһата к'ӧштыне. Бәхт жь хвәде дықәшмыи нәмьра, пашда вәгәрийа, вәки э'мьре чәнди-чәнд мәрыва жь қәтла фашиста хьлаз бьбуйа. Р'астие, к'әси дьл нәкьр, әв р'ийа чуйин у нәһатыне мын у дӧ нәвалә дьне һьлданә сәр хвә. Ёһнәки жи сәбр бькьн һәр тыште бе э'йан кьрыне.

Ль вьра әви хвә кәр' кьр. Р'абу жь нава п'ьрт'укәке ванәк дәрхьст. Пешие хвә ньһер'и, кьрә ахин, паше ванә дьрежи дийа хвә кьр.

— Дае, һәла ви ванә бьньһер'э. Ай, э'мьре дил-к'этына мын ви ванәр'а гьредайә.

Де ванә һьлда ньһер'и. Ль ванә жьнәкә бь к'офи-к'ьтан у хортәки мьл к'ӧтабунә һәв. Әве эп'ещәки ньһер'и, Әсәд т'ә'мул нәкьр әв жь дэсте жьньке гьрт у хвә ньһер'и. Ньһер'и у к'ур-к'ур ноқи бә'ра мьтала бу. Әв шыкбәр бу. Ванә р'оже бӧһӧри кьрә бира ви. Ле... Дәмәке шунда пьрси:

— Lawo, әв чь ванәйә? Ванәе к'ейә?

! Сӧлһ'эдин к'этыбу мьтале к'ур, дьле хвәда кӧр'е хвәйи р'азайр'а дыгот: «Ах, бәрхе мын! Мын бой вәлат, бой дайке у сәба әвләде минани тә чәнди-чәнд щара мьрын дит. Мын хвин р'ет, дьжвари дит, бьрчи, т'и мам, бәр сӧр'-сәрме мам, дӧжмӧн кӧшт, вәки һ'әзаре минани тә бь сәрфинийази мэзынбын. Ле, қә хәма мәк'ышинә, вәки бавә тә дил к'әтийә. Э, лаво, мәри һ'әму тышти дыкарә бӧхвә, ле һ'әму тышти нькарә бежә? Жь тә дыпьрсьн, ле чьма шер'

хлазбуне дō сала шунда баве тә һат? Мън ыър спар-
тна ыәләт дырәданд». Баве диса пырси:

— Лаыо, тә чыма хыә кәр'кыр, әв чы ыанәйә?

— Баво, қә ләзнәк'әбә, әзе һ'әму тышти серида
бежым. Парәсәкәре мә лә ә'рде Украинна быра мықа-
были дōжмōн шәр' дыкыр, әв хорт анинә шәм мә. Ле
ые йәке бежым дōжмōн к'әтыбу һ'аләки дыжвар,
минани гōре сәре ч'ийа ыан дәшт у р'аста быбу к'у-
зә-к'уза ыана. Һ'ōщōми к'едәре дыкырын, әв дәр
ыеран дыкырын. Ле мә қыр'а ыан дыһани. Эварәке,
ыәхте шәр', һынаки сәқыр'и бу, командар газы мын
кыр у гот:

— Әв хорте ну һати к'ōрдә, пер'а быбә нас.

Әм һәвр'а бунә нас. Мә һе һәвр'а наые хыә готыбу,
бу қырч'ә-қырч'а гōлла. Әм жы һәв қәтийан, мә да сәр
дōжмōн:

Наые хорт Мирсевдин бу. Әми ые эваре ә'фатика
р'ынд кыр, чәнд әскәре дōжмōн кōшт. Пышти ые,
наыа чәнд р'ожада, мә эпещә километры дōжмōн да
бәр хыә у һатын к'әтынә дарыстанәки бе сәро-быно.
Ә'мр һат, кō әме ишәв ыра быминьн у р'әһ'әтбын.
Әм п'ыр ыәстийабун. Бырчи бун, ти бун, ле зу к'әты-
нә хәые.

Мын пыр п'ал дабу, һындык п'алда бу, һызаным,
ле йәки әз һ'ышйар кырым. Ч'ә'ве хыә ыәкырыне,
дыт ыәки командар сәр мыр'а сәкынийә. Әми бы дәс-
те хыә әз дамә сәрыахт кырыне дәнге хыә нәкым у
быдымә пәй ын.

Әм һатынә қәләча командир. Чәнд әскәре һәвалә
мын, йәса жи Мирсевдин ыър бу. Быстәке дын ген-
раләк һат, әм бәр т'әмәнә бун. Әми йәко-йәко наые
мә дәһ әскәра пырси. Наые мын у Мирсевдин дō шара
пырси, ыәбышыри.

— Дәләлен мын, әми гот, ыә'дә т'ōнә. Шōхōл сәр
ые йәкейә, кō жы ыә гәр се мәр'и һәр'ынә спартынкә
ыәләтә һәрә мәзын. Йе чуйи готи р'ынд бызаныбә, ые
р'ида мырын һәйә, ле жийин, йа бәхт.

Сōлһ'әдин авәк хыаст, ыәхвар у диса қал кыр:

— Дә, чава гава дыне мын гот йәса. Әз пешда һатым,
пәй мын әв хорте лә ыанә -Мирсевдин у Никаләе
урыс қайил бун. Командир ә'мр да, эыане дыне чуи.
Ишар командири мә бәрбыри генерал бу у гот:

— Һәвалә генерал, мын чән сала лә Кавказә қō-

лх кърйя, аз афатийа мере к'орд заньм. Генерал десте хвә да сәр мьле мьн у гот:

— Шире дийа тә лтә н'әлалбә! К'и занә, дьфәшь-мә пәй шер'а, әм лә мала вә р'уенен к'ьбабе Кавказе бьхвән. Әз дьчым, һун бьбиниә сыламәт, вәки дьне командире вәр'а н'әму тышти бежә. Әв чу. Командир готә мә:

— Фьлан дәрә фашиста мина гөрә дөвхвин пешийа мә гьртийә. Готи һун база вана быт'әқиньн у вана бьхалифиньн, вәки әм бькарьбын жь доргьртые хьлазбын. Бь гьлики әви н'әму тышт мәр'а шьровәкьр у мә хатьре хвә жь ви хваст, чун.

Вьр бу курә-кура де гьрийа. Сөлһ'әдин десте хвә стөе шер'а вьр, нәтә р'уе вә у гот:

— Гәр тә бьгьрийн, аз иди тыштәки набежым. Әвә һесьре ч'әвә хвә п'ақышкьр, к'әла хвә дақорданд, гот:

— Н'әйрана серибьм, бежә, гьшки бежә, иди аз нагьрим!

— Бь н'аләки дьжвар, -Сөлһ'әдин қалкьр, -әм н'әрсек гьништәнә шие к'ьвшкьрн. Мә база фашиста агьр кьр у нашде вәк'ьшийан. Әв һәвк'әтын. Вана тарнеда әм қышандьн у гөллә сәр мәда барандьн. Ньшкева Мирсевдин кьрә офин у фьр'и к'әт, гот:

— Ах, дае!

Әз вәгәр'ийам, мьн сәрә ви һьлда да сәр чока хвә. Хвина сьнге ви әв һьлда.

Көр' аһа готьне Гозе н'әрдө дәстава чоке хвә хьст.

— Вәйла де коре! Вәйла мьн деране!

Сөлһ'әдинн хвәст дер'а диса тыштәки бежә, лә сәр готьна хвәда да зедәкьрьне:

— Мьн дит хвин насәкьнә, кьрасе хвә қәлашт у к'әта дәве бьрине. лә хвин нәдьсәкьни. Мирсевдин бь дәнгәки р'ьщар готә мьн:

— Сөлһ'әдин, бәрийа мьнә ч'әпеда вәнәкәк һәйә, дәрхә. Әв вәнәе мьн у дийа мьнә. Нәһелә хвина мьн лек'әвә; нәһелә вәнәе дайьке хун лек'әвә. Ишәв әзә ә'сә тек'әвьмә хәвна дийа хвә. Ах, дае!...

Һәма вә дәме һәвалә мәйи урьс незики мә бу.

Дәстәки мьн бәр сәрә Мирсевдин бу, дәстәк жи сәр бьрина ви бу. Мьн готә Николай:

— Бьра, бәрийа Мирсевдинә ч'әпеда вәнәк һәйә, дәрхә. Әви вәнә дәрхьстьнер'а дөвхвина диса

гөллә сәр мәда барандын, әви вана кырә бәрий.-
хвә, һынаки жь мә дур к'әт, фашист да бәр гөллаа

Мын хваст Мирсевдин бьдмә мьле хвә, әви нәһ
һишт:

— На,-гот,-әз заньм, әзе бьмьрм. Р'ьща жь тә
дькьм, тә сыламәт вәгәр'ийане, һәр'ә мала мә, вана
р'әвайи дайка мьнкә. Бежә, бе лауе тә бой вәләт
мьр, была ч'ә'ве ве р'е нәминә. Ве гаве Николай
диса незики мьн бу |у гот:

— Сөһ'әдин, зу бькә, дьньһер'и чәнд си незик
мә дьбьн.

Мын гот:

— Тә щие хвә бьгөһезә, вана бьхапинә, әз тем.
Әв чу. Вәгәр'имә сәр Мирсевдин:

— Бьра, әз қә навнишана мала вә һьзаньм.

Әви навнишана мала баве хвә, наве де, баве хвә
готә мьн. Ве гаве пар'ава бь қөндаха т'ьфьнгева ль
мьн хьстьн.

Мын ч'ә'ве хвә вәкьр, кә ханики нәмк'еши тари-
дамә у щики мьни сыламәт т'өнә. Һәр дәре мьн дь-
зьқтин, тә қәй дьгот әз кьрмә щони к'отамә.
Сьбәтьре әз бьрмә бал сәрәке әскәре дөжмөн. Әв
йәки зьравьки бәжьнбьльнд бу. Әви готә мьн.

— Гәр тә бәрсива пьрсе мьн р'аст бьди, әме тә
бәрдын у тә чь бьхвази әме бьднә тә.

Пьрсе вийә сәрәкә әв бун, вәки әз чь дәрһәқа
әскәре мәда заньм жер'а бежьм. Мьн тыштәк нәгот.
Әвана әз к'отам. Диса мьн тыштәк нәгот. Әз бьрм.
Һ'әвте дө, се щара әз дьһаним дьк'отам у дьбьрм
дькьрмә қәрсе, щие сар. Щарәке әз к'отане, мьн
т'укьрә р'уе йәки. Әви қьрмә к'ьшанд у гузәка мьн-
да леда. П'ак бу әз нәкөштьм. Паше мейт'е мьн ә'р-
дер'а к'ашкьрын, аним әз авитьмә нава дилемә. Мә-
рвьед мә һибуна әзе бьмьрама.

Лагереда әм мәрвьен советие гәләк бун. Вана
әм минани һ'әйвана дьк'отан у дьданә хәбате. Хвә-
рьна мә жи нә т'ө хвәрьн бу. Щарәке мә се забыте
ван жәрдадайи кьр. Әм р'езкьрын. Вана чьқаси
әм эшандын, чьқаси щьзарәти данә мә һәр была хвәде
бьзаньбә. Р'ожәке жи әм бь сьре данә р'езкьрыне.
Паше се мәрвь жьмьрин е чара жь сьре дәрхьстьн
у бәр ч'ә'ве мә гөллә кьрын. Әз ве гаве жи сыламәт
мам. Әм өса бь һ'әзар щьзарәтийава дьданә хәбате.
Р'ож пәй р'ожар'а дәрбаз дьбун у мә һаж тыштәки

т'онэ бу. Нэрр'о мэр'а дьготын, вэки иди Москва
йа мэйэ, мэ н'эму дэр нълдайэ. Н'эта р'ожэке мэ нъ-
нер'и дэнге т'оп-т'ыфнга нат у эскэре мэ эм аза кърн.
Ле эм-дил бэрнэдан, аниэ кэла бьнт'ара Москвае.

Дэ, к'и сыламэт ма бу, диса шөкөрбуна хвэ дьһани.
— Ль вьра гав бь гав жь мэ дьпърсийан, эм к'едэре
чь вэхти, чава дил к'этынэ. Мьн чава бьбу дьгот,
ле нэдьбу тыштэки. Ле исал мэһа гөлане р'ожнамэк
к'этэ дэсте мьн. Мьн вөрда ванэе генерале, кö шэв
эм шандьнэ спартыне дит, эв мьқала дэрһэда вида
хвэнд у шабуна гьрийам. Нэвала жь мьн пьрсин,
чь буйэ? Мьн чь һэбу өса ванр'а қалкър.

Пэй ве йэкер'а мьн дэ'вкър, кö пьрса мьн ви
генералир'а бежын. Р'ожэке мэзыне кэле гази мьн кър
у гот, вэки ван р'ожэ, ве ль Москвае бьбэ щьватэка
п'ьргьран. Эзе быщэ'диньм, ви генерали бьбиньм.
Эв ньһа қөльхдарэки даһа мэзынэ. Эве э'сэ бе ве
щьвате. Чь сэре вэ бь эшиньм, пьшти чэнд н'эвтий
сэрк'аре кэле гази мьн кър у гот:

— Те к'ьвше шөхөле тэе п'акбэ. Мьн генералр'а
бэрсива тэ қал кър. Тö бежэ мьн бьне, вэде генерал
һун шандьнэ спартыне тэр'а чь гот?

Эв гьлине генерал ве дэме, чава һэбу к'этэ бира
мьн даһа р'аст қэ бира мьн нэчьбун у гот:

— Шире дийа тэ ль тэ н'элалбэ. К'изанэ, дьқэшь-
мэ пэй шер'а, эм ль мала вэ р'унен к'ьбабе Кавказе
бьхөн.

Сэркаре кэле ль каг'эзе дэсте хвэ ньер'и у бь
бэшэрэкэ ша гот:

— Эре, өсанэ. Ирода тö азайн, ле чэнд р'ожэ
шунда эме тэ вэр'екьнэ мал.

Паше гази дэвсгьрте хвэ кър:

— Ирода Сөлһ'эдин бьһ'эсивинэ азайэ. Дэстэ
к'ьнше эскэрие бьдыне, была т'эви хэбаткаре кэле
р'абэ-р'уне, н'эта пьрса ви бь шарэке сафибэ. Н'эв-
теке шунда диса гази мьн кърн, эз бьрьмэ бал сэр-
к'аре кэле. Эз к'этыне һөндөр' сэркаре кэле сэр п'и
бу, йэки р'унышти бу. Мьн элбер'а генирал нас кър.
Мьн эв н'эмеэ кър, эм натынэ р'уе һэв.

— К'өрде бьра-генерал гот-дьньнер'и э'мыр
чьйэ? Ве гаве нөқөти дьле мьн, кö эме диса р'асте
һэв бен. Ньһа тэр'э сэрфинийазе дьхвэзым, һэр'э
мала хвэ, р'астие жи дьқэшьмэ р'ожэке бумэ меване
вэ у к'ьбабе Кавказе бьхөн.

! Әһи дйса эз һ'әмез къръм у сәрда зедә кър:

— Төе ә'сә бьби хвәдан медал у орден!

Сөлһ'әдин вәстийа. Ле баве пьрси:

— Лаво, ле тә ванә шарәкә дьне чава дәстхьст?

— Эз к'әле дәрк'әтне, мьн хвә-хвәр'а гот, к'а һәр'ым мала Нйкалай. Әһ жь Москвае бу. Мьн навнишана ви заньбу, жь бәр кō вә'де шер' ма навнишане мала хвә, де-баве хвә дьньвисй дьда һәв. Н'әму бира мьнда бу.

Мьн дәре ван к'отане п'орсьпикәке дәри вәкър. Мьн пьрси:

— Нун дийа Нйкалайн?

— Бәле,-әве гот,-Ле тō к'ийи?

Мьн һе бәрсива ве нәда бу, Нйкалай хвә авитә песира мьн. Иди чь бу была дьле мьнда бьмннә. Эз шәвәке мала ван мам, Нйкалай ванә хайи кърьбу.

Сөлһ'әдин дйса нсқи бә'ра мьтала бу, бистәки дьн гот:

— Баве, дае, шанзә эз һәр'ымә мала баве Мирсевдин, жь бәр кō мьн гьли да ви р'ә'мәти.

— Әре лаво, шанзә тō һәр'и, ле әзе жи тәр'а бем.

К'әси те дәрнәхьст, вәки Әсәд сәр ванәе жьньке шькбәрбуйә. Ләма пьрси:

— Лаво, Сөлһ'әдин, тә жь Мирсевдин нә пьрси, наве дийа ви чьбу? Көр' дьхвәст бәрсива баве бьдә, дәрва газй ван кърьн. Сөлһ'әдин дәрк'әтә дәрва, ль бәр чармәдоре дō мәрьв сәкьнибун. Йәк комисаре нәһ'нейи әскәрне бу, е дьне сәдре совета гōнд бу. Вана эвархери данә Сөлһ'әдин. Комисар бь дән-гәки ша гот:

— Эз һатьмә тә пирозкьм.

— К'әрәмкә мал, паше.

Әвана дәрбази мал бун. Комисар йәко-йәко дәст да мәрьве мале у гот:

— Вә гьшка пироз дькьм. До жь Москвае мьнр'а т'еле хьстьн, готьн, вәки көр'е вә шер'да ә'фати кьрийә у бь ордена «Стәйрка Сор'ва һатийә р'әва-кьрьне.

Шайи сәр шайнеда һат. Әсәд нәһишт комисар вәгәр'ә нәһ'ие. Дәрщирап хут ве шәве һатьнә ч'ә'в р'онае. Ле сьбе әв бә'са хере бу мьзгьнийа гōнд гōндити. Шькбәрбун нава һ'әму наса, нә насада, нава қәһьм-лезьмада, нава хвәстийа у нәхвәстийада бьбу бәрсива қәнщие, хер у хвашие.

Ле Әсәде шамер һым бь ша бу, һым жи эша р'оже
бәһһори, шәватә П'әришане р'әһ'әтбун нәдьянә ви.
Әви бь хвә-хвәр'а дьгот, вәки һәқәтийә дьле мьн,
әв к'әлфәтә ль ванә тә қәй дьбежи П'әришана хушкә.

Чәндәк бу жи дәсте һатийә-чуйә хәвлә нәдьбу,
кә қә нәбә әв ве йәке дийә хвә-фәқир'а Гөзер'а бежә
у һьнәки жь бә'ра мьтала сьвькбә. А, иро әви мәчал
дит у чу бал ве р'унышит. Малда әв һәрдә бун.

— Дае, әзе тәр'а гьлики бежым, ле һәлә нәкә
дәнгә, һым жи дьл бьдә бәр дьле хвә.

— Лаво, дьқәшымә бә'са П'әришане... Әве гьлие
хвә хьтым нәкьр, к'әлә гьри һатә пирәдайка, кә әвә
бист сали гәләтьрә ве көле дьле хвәда дьгәрийә.
Әсәд дәсте хвә стәе вер'а бьр, һатә р'уе ве, һесьре
ч'ә'ве дайке пақьш кьр.

— Дае щан, гәр тә бьгьри, әз иди тыштәки на-
бежым.

— На, лаво, на, тә бь ве налинеки, кә әз пе дь-
налым зу бежә. Хвә әз йәки мина һьло зедәтьр ниньм,
вәки көлә П'әришане жи хвәр'а бьрә ахе сар.

Әсәд шыкьл дәрхьст, незикә де кьр.

— Дае, әви жи бь дәнгәки к'әлогьри гот, әв к'әл-
фәтә тә қәй дьбежи П'әришанә.

Де жь ве бәрсивае вәщьньқи, ванә жь дәсте кәр'
станд ле бьньһер'ә, дәст ле һәжийә, хьрә-хьр к'әтә
гәврие. Әсәд р'абу зу һьнәк ав ани. Р'әбәна Гөзе
ав вәхвар, диса ванә һьлда, ле әве иди р'ьнд нәдь-
дит. Ванә мач'кьр, һьлда да сәр ч'ә'ве хвә у гот:

— Лаво, Әсәд, дөнеда һ'әму тышт дәқәшымә.
Ләма ве п'еле тә гот, кә әзе жи Сәлһ'әдинр'а һәр'ым.
Һәр'ә, лаво, һәр'ә. Вәки әв шыкбәрийә мә бьбә р'ас-
ти, қә на, әз мьрьне, әзе бәрсива хере бьдьмә р'әһ'мә
лебуе баве тә.

Де у әвләд мина дә хәрибе сала һәв һ'әмез кьрын
у йәкә кәр'әкәр' һесьр барандьн, е дьне к'әтә мьтале
кур. Һ'әлә ви али мә бьһист, кә П'әришане Мәмә-
де кәр'е Осман аг'е көштийә. Гәло, пышти ве йәке
бәхте-мьразе ве ль к'ә сәкьни? Дьбен, пәй мәр'а чәнд
сәд малә к'әрдә мина мә хьин р'етьн, бь һ'әзар-
һ'әзар дьжварийәва дәрбази ви али, бал қәшм--ле-
зьме хвәйә бун. Гәло, әвана әв к'әрд нинин, кә сала
1937 пайизе һатьнә нәфи кьрьне? Гәло, Асийә Навин
к'ә, к'әрд к'ә?»

Тә һәw заньбу ве гаве дәнгәк лъ wi т'әсәлә бу:
«Әсәд, бьра, вәрә һьнәки әм вәгәрһнә сален дәрбаз
буйи, вәки бәрсива пьрсед тә бенә зәлал кьрьне.»

Дә, была бав у к'өр' жь г'онд дәрк'әвһн, қәста мала
Мирсевдин вана бькһн, ле әм пашда вәгәр'һн у ван
р'изе лъ вьр', лъ вьр бигинә һәв, бькһнә р'екә шәмал.

Н.фикьрың.

Гәле к'өрд т'ьме буйә пыштоване р'ожа хвәйә
дьжвар. Һ'әтани диروقван, һьвискар қәләме һьлдә,
һьлнәдә қәwmандьне қәwьми, кьрьна wә'дәйә к'өти,
быньвисә, нәньвисә, гәл бь хwә we йәке һәвтинә, дь-
кә к'ьлам, йане бәйт-сәрһати у мора хвәйә һәрт'ьми
ледьдә, бь хwәр'а дьдә жийине. Бь дәһ сала, бь сәд
сала, бь һ'әзар сала аһа буйә.

А, иро к'өлфәтәкә навсәрә лъ жоре бәрбьри бәш-
дара бу:

Нәфийә, баво, нәфийә,
Мале мә манә дәв гелийә,
Нә һәварә, нә газийә,
Дор мә бьр'инә буйә тарийә.

Ле, лъ жере букәке к'өла дьле хwәр'а һьжанд:

Әзе кәwьм кәwa дь мергеда,
Стөе мә харбуйә алие р'еда,
Гөне мә стөе мәзьнабә,
Чава бәре мә данә хәрибеда.

Р'оже ог'ьрме гьран мера ч'әк һьлдайә бой аха
wәләт, бой нав-намусе нәйар к'өштийә, һатийә к'өш-
тьне. Ве дәме барә жьна к'өрд дөбарә, на wәлләһ,
себарә буйә. Әwa һьм лъ зар'а, малһ'але дөһйәе
буйә хайи, һьм ч'әк һьлдайә буйә п'ьштәване мер-
хаса, һьм жи буйә һәвание, һьт'рандаре, ә'фран-
даре қәwmандьна.

Пайиз бу. Пайизәкә дәрәнг бу. К'өрде г'онде
К'ар'езе, Чатме, Шьране, Йәпе, Котание, Һ'әшми-
ро у ед майин зува к'аре зьвьстане кьрьбун. Хан-
мане к'е нәр'ьнд бу һәтьбу сивах кьрьне, навмал
һәтьбу шуштьне, палаз, әмәни, хали-халичә, к'өлаф

хатъбунэ давышандьне. Дәре ве мале, ве мале қәлә-
г'а к'әрма, лоде гиһа у ка хатъбу бьльндкьрьне,
баре эзинка бәрав кьрьбун. Тәвлә, гом, к'ольк, к'оз
бы п'әргар бун. Малдыск к'ым-к'ыми бу, жь бәр кō
мал мал қәли қәләнд бун, ә'йаре пенер у торәде дани-
бунә р'әх һәв. Т'ер'е ара, савара к'отабунә һәв. Н'әвте
шарәке, йане дōда ль гōнда тәндур дадьдан, нане лош
дьһатә п'ә'тьне у һәйло бин жь ви гōнди, дычу гōнде
дын.

Гьшкә хәбатева гиро бун. Сәре сьбәкә ве пайизе
бу. Әскәр дәр-доре гōндда гьртъбун. Әскәр т'ьфьнг
мьлада нәһиштън т'ō р'ōһ'бәр жь гōнд дәре. Дае
деране, гьшк ә'щербмайи ман, әв чь йәкә? Бә'са нә
бьхер ль гōндан бәла бу. вәки кōрманшан нефи дь-
кьн. Нә быч'укан, нә мәзьнан нъзаньбун әв чь шәп'у-
кә? Сәдәман чьйә?

Жь ве бәрсиве дәсте меран р'әхта к'әтън, кōлфәта
дәст бы гьри кьрьн, к'ьламе шине һәванин.

Эп'ешәки дын се мер, се мер, хенжи әскәре дора
гōнда гьрти у чәнд әскәр бы ч'әкева хатънә нава
гōнд. Жь вана йәки зәрин бу, дōдә р'әшқәмьл. Мә-
рьве гōнд бәравкьрьн, гьшк бәшдәрбуне, йәки бы
урьси, е дыне бы әрмәни ахвандьн. Мәрьва һьнәка
фә'м кьрьн, һьнәка қә дәрз нәкьрьн, кō гьли дәрһә-
қа чьдайә. Паше мере сьсийа бы к'ōрди гот:

— Хушк-бьрано, де-бавно, һун қә бәр хвә нәкә-
вьн, ве вә бышининә щие һәр'ә р'ьнд . Нав мал к'әл
мәле хвә бәравкьн, һьм жи дәстур һәйә, пенщ пәза,
ч'еләкәке, йане һәспәки хвәр'а бьвьн.

Әви эп'ешәки бы «гәрм», бы «ширьн», гьли сәр
гьлийада ани. Ле ве гаве тә т'ьре жь дōнйа тари дән-
гәк ль ви т'әсәлә бу. «Ло, зьмане тә р'әшбә, ло, дәст
ль тә қопбын! Нәла тō чьма һати у бьра-хушка хвә,
де-баве хвә дыхәпини. Нә зу, йане дәрәнг шире дай-
ка к'ōрд тә быгьрә? Чьма тō нъзани мьрьна тәв эле,
шайа дōнейә? Чьма тō нъзани «Мәм у Зин» һьм йа
мьнә, һьм йа тәйә? Чьма тō нъзани Кәр у Кōльке
бьра һьм мерхасе мьнә, һьм мерхасе тәйә? Чьма
тō нъзани Вәрдәка дайик һьм дийа мьнә, һьм дийа
тәйә? Чьма тō нъзани һ'ōба Хәща Зәре һьм йа мьнә,
һьм йа тәйә? Чьма тō нъзани бьһне зьмане мә йәкә?
Ло, мал шәвьтийо, нә тō һати пешбәри мьн сәкьнийи
бы зьмане де мьнр'а дыбежи: Бьрао, тō һәр'ә р'ийа
һатън, нә хатъне! Бона ве йәке дәст нәдьнә тә, бона

тõ һәр'и п'ъләканәкә жи мәзынби! Ло, мал Һерано,
чма навәки дьне ль хвә дьки, бьн п'әрда динда хвә
вәдышери? Һәй бьрао, была агьр сәр пышта тә векәвә,
шәмс ошар'а тә коркә».

Әви гьлине хвә к'ота кьр, зьвьри ль һөвалә урьс
һьһер'и. Урьс вәгәри чәнд гьли гөһе эздида гот. Әви
бь һ'әмде хвә:

— Һөвално,-гот,-пьрсе к'е һәнә?

Һ'әсәне дәрсдар пешда һат:

— Һөвал, мә'нийә һәфикьрьна мә кәрманща чьйә?

— Жоре аһа р'е тера дитьнә.

— Гәло,-веда дәнгәк һат,-бавә мә гьшка Сталин
дзыанә, кә әм тенә һәфи кьрьне?

Пьрс бе бәрсива ма. Ле сәле бен дәрбазбьн, к'өр-
де пе бь һ'әсьн, вәки хьинр'ете хьинр'ета, бавә
мә гьшка Сталин әв шьп'ука бь хвә сәрһәвда анийә?
Мә'нә? Мә'нә әв бу, кә к'өрдан у азербайшанийан
жь щиваре кал-бава р'әгәтиньн, вәки гәле әрмәни
быщывә щики: Ләма жи Микойане р'уви бь һ'әзар
фән-фелава Сталин да бавәркьрьне, вәки хвәдегь-
рави к'өрд хофәкә гьранә бона совете. Ле әврәде
һ'өкөмәтеда һатә һьвисаре, гьва к'өрд синоре нав
совете у Т'уркийәе зу-зу дьт'әрибинә, һьм жи шәр'әк
быбә к'өрде дәрбази алине т'ьркабьн.

Ат'әе шамер жи р'әбу у пьрси:

— Һун дьбен, әм пенш пәза, йане ч'еләкәкә хвәр'а
бьвьн, ле һ'әйване майин чава бькьн.

Бәрсива:

— Бьдьнә колхозе. Әва йәк. Йа дөда бәр мале
дөне нәкәвьн, һ'өкөмәте вә бе һәд бьбә. Ве шунда
пьрса фәрз әвә: Сер'ожа вә'дә дьдьн, готи һун к'әре
хвә бькьн, қәwm, пьсам, әвләде к'е, кә нә ль гөндә,
бежьнә мә әм вана бьннә анине, вәки т'әвайи
р'екәвьн. Һьм жи дәстура т'ө к'әс т'өнә, кә жь гөнд
дәре.

Дае дәрәне...

Бәр эваре машинә, ә'рәбәен баркьри, -чәнд сәри
дәшар, бьрә пәз, йәк жи нава ван да һәспәк жь гөнд
дәрк'әтын у р'е к'әтын. Бу һәуерзә. Гьри сәр гьрида,
шин сәр шинәда һат. Сә зьнщиреда ман, кьрьнә
к'узә-куз, п'ыщьк мале валада ман кьрьнә мәшә-мәш,

ч'елэк, гольк бэр сынг гередайи ман кърнэ о'р'э-о'р',
бэрх, кар козедэ ман кърнэ к'алэ-кал, кърнэ мькэ-
мык.

Вэ'даки шэве э'рэбе баркърн гъништынэ стан-
сийа Қэмэрие. Қэлфэ мер у к'олфэте к'орде эзди ль
стансийае бэшдэр бьбун. Вана к'е чь карьбу дэс-
те хвэда бьра у хушке хвэр'а ани бун. Ат'о у К'элэ-
ше шамер хатънэ дэст-р'уе хэв. Хэв х'эмеэ кърн,
к'эла х'эрда жи р'абу, ле нэ гърнйан, жь бэр кэ лэ-
қэм зу-зу ч'ийа нак'эбьн.

К'элэше шамер к'өр'к'е хвэ дэрхьст, авитэ нав-
мыла Ат'о у гот:

— Бьра, хвэде занэ шарэкэ дьне эме хэв бьвиньн,
йани нэбиньн? Эви к'өр'ки р'эвайи тэ дькьм, т'эме
хвэкърне бьла бина бьратне бе.

Ат'ое шамер тыштэк нэ гот, ле эв жи т'эзбийа
дэсте хвэ да ви.

— К'элэш бьра,-гот,-эв жи бин-бавэрийа мын.
Гава тэ т'эзби к'ышандьне, бьне чь вэ'дэйн йа мэе
зо бе? Бьне к'инге к'эдхварен мэйэ хондөр' фэм-
кьн, кэ мэ гэле к'арк'эр т'ощар фьрқи нэ кърнйэ
нав хэв. Э'шир-бьре э'ширейэ.

Иди дэрэнг бу. Мал дьхатънэ баркърне. Дае,
деране... Чэндн-чэнд вагоне барбьр пэй хэв сэкьни
бун. Хатън готън, вэки дэ мал, дэ мал бь х'эйване
хвэва бари вагонэке бьн. Ат'ое шамер, р'эсьпе
гонд, хатэ бал мэзьне вагона у хиви кър, вэки дэс-
туре бьдън эв чар малава тек'эвьнэ вагонэке.

— Хэвал,-Ат'о готэ ви,-мын дэвса п'ез, дэвер
т'эне хэспэк хьлдайэ. Лэма жи хиви дькьм, мала
хэрдэ кэч'ык у к'өр'е мын бехельн бьла т'эви мала
мын баркьнэ вагонэке.

Дэстур дан. Ат'ое шамер бь ве йэке шабу, хвэ-
хвэр'а дьгот, ээ нькарьм мала П'эришане, мала
Шэрбэт жь хвэ бьрэгиньм. Дэ мал, дэ мал баркър-
нэ. Ниве вагоне мал щивар кърн, алики х'эйван,
хьнэ гиһа у ка, конщэки эса чекьрьбун п'еч дани
бун, ль сэре хьлаз буне щие дэставе бу.

Дэре вагона хатэ гьртъне. Бэлэнгаза к'этынэ дэ-
ниһа тари. Т'эне жь п'эищэр'а вагонейэ вэкэ кэла-
кэкера ишьқ дьхат. Поезд р'екэт, бу т'эқэ-т'эқ, р'э-
қэ-р'эқа вагона.

Мэра, к'олфэта р'е нэдьданэ хэв, вэки қэ на шара
к'отасне ль вар, щие кал-бава бьньһер'ьн, т'эрбе

дэла, һ'эзкырие хвэ мезэкын. Ле дөнья тари бу. Ле һ'эму вагонда шәп'ука гыран бу, йәке дәрде һәбуна дөньяе, йәке дәрде мьрие хвэ, йәке дәрде қәшым пьсмаме хвэйә ль ви э'рди майи дьк'ышанд, жь бәр кә дәсте дьлшәвитиия жь һәв бьбу.

...К'орде, кә ль р'оһьлата Әрмәнистане, чава дьготын, ед гола Көйчәе, ед ль— ван гөнде ч'ийайә бе һ'удә дьжин, дәст нәдане, әвана нәһатнә нәфи кьрыне. Чава гөнде Әсәд вана. Ле чьма? Жь бәр кә ван дәра жийин дьжвар бу. Бьнәлине ль ван дәра һ'ымли Азәрбайшани у к'орде мөсөлман бун. Ле вә-дәе бе, дәмен сала ве пәй һәв дәрбазбьн, ль ван дәрән ә'мьржине п'акбә, дәwsа бьнә'рда, хание р'ьнд бенә чекьрыне, дәwsа бьхерийа, дәwsа тәндур дь малда, к'өрсийа собәе бенә данине, дәwsа р'ейед бь һ'әри, кәвьр-көч'ык р'еед фьрә бенә авитьне, а ви чахи ве диса кәрдан у Азәрбайшанийан жь щие кал-бава р'ақәтиньн

Диса сале пәй сала бен дәрбазбьн, һьнәк әрмәни бәқи ақьле һьнәк «пешк'әти» хвэ ве нәхвашийа мьләтие бьк'әвын у ишар, щара сьсийа бь һ'әзаран Азәрбайшанийар'а т'әваи т'әмаийа к'орде мөсөлмане ве жь щие ваии дироки бенә дәрхьстьне. Әв гәле ишар жи бенә талан-тажан кьрыне, бенә зерандьне Дае, деране... Әва сала 1988-а бу.

...Р'ож дьбунә шәв, шәв дьбунә р'ож. Мәрьвед вагона қә нзаныбун р'о жь к'ө дәрте, к'өда дьчә ава? К'уфә-к'уфа пөезде бу дьчу, т'ьрпә-т'ьрна вагона бун. (К'орде бәләнгаз һини гьли, готьнед ну дьбун: Пөезд, вагон, стансийа, буханка у ед майин.) Дьжвари сәр дьжварийада дьһат. Иди дәст бь нә-хвәшие бьбу. һьнәк ч'ә'вәше, һьнәк сәрәше, һьнәк зәрьке к'әтьбун. Зар' жь дәсте хвэ дьчун, навәше, иш'але к'әтьбун. Нә дьбу, нә дәрман. Нә һәвар бу, нә гази.

Әв мөһәк бу р'е дьчун. Нава ве мөһеда чәнд мәрьве мәзын у зар' мьрын. Мәри мьрыне, әскәре вагона пешьн; ед вагона пашьн дьһатьн мөйт һьлдьдан дьбьрын, дьготын әме хвэ бьвын ч'ә'лкын. Гьри, һәвар-гази бәрга тыштәки нәдьгьрт. Мөйт бьрыне ль сәре к'өлфәта р'әш дьма, дьле мөрада нөхөсан кьрын, дьле зар'ада тьрс-хоф.

Һәйваше бьри жи р'өже дөдө-сьсе мьрар дьбун. «Хәбата» щамере Ат'о, әв бу, вәки р'адьбу бьне

Һ'эмеза баве, һатә р'уе баве у р'абу жь кон дәрк'әт.
Дәрк'әт ә'лб һылда, бу шьнгә-шьнга we, чу 'кание.
Чу мьзгыние бьдә кәч' һәвалә хwә.

* * *

Сөр'-сәрма пайизе к'әтбу. Һәрр'о баран, шьли у шьлопә бу. Ч'ере дәр-доре гөнд зәр дькър, дара бәлге хwә wәшанди бун, аве ч'әма шоли бьбун. Ви wәхти хәбате ль һ'әму дара дьжwари пешда дьһани. Ль колхоза «Нур»-да жи дьжwари һәбун. Ле гәләк гөһастьн бьбун. К'әло чубу әскәрие, Синәм у Зине институтеда дьхwәндьн, Сөлһ'әдин дурәкә қәбули института малһәбуна гөндитие бьбу у колхозеда бригадир дьхәбьти. Чәндәки пешда мала баве Сөлһ'әдин бәлгә Авгәрдәнеда кьрьбун.

Ньһа, we пайиза дәрәнг, бьч'ук-мәзыне гөнд шәв р'о кьрьбунә йәк, хәw ль хwә һ'әрам кьрьбун, wәки әк'ьне картола, геньм, шәһ бәрәвкьн.

Исал жь сәлен дәрбазбуйи әк'ьни п'ак бу, ләма кә һьм р'ьнд һәтбуна р'әшандьне, һьм к'аркьрьне, йа дәда сәдр пешийа бәлакьрьне гьртьбу, нәдһишт кило тьшт вьрда, weда бәләбә. We дәмә пьрса зор әw бу, wәки картола дәрхьн у бышинә ньқьт-ка нәһ'иейә зәг'ирәкьрьне, лә машинә кембун.

Сьбе зу, wәхте сәрәке колхозе һәтһнә идаре Мьраз һәма бәр шемике готә Сөлһ'әдин:

— Ньһа һәр'ә нәһ'ие, директоре стансийа машинә трактора Бәдьрр'а бежә: бе, Мьраз дьгот, нә тә гьли дабу машина бышини, ле чьма дәрәнги дьхи? Wәки wә'дәда машина нәшини әкьне дьәрсбә, we тек'әwә бьн шьли-шьлопийа.

Паше Мьраз бь к'ән сәрда зедә кьр:

— Әз заньм тә ләз дьк'әви бона дә'wате, ле р'ьнд дьбә, кә әм дәст-п'ие хwә бьдһнә һәв. Мәһәке шунда ай әме ч'әпьла һьлдьн, бьләйзин. Әме дә'wатәкә оса бькьн, wәки һ'әта-һ'әтае бе готьне.

Сәр we готьна wанда бригадире майин у чәнд колхозван һәтһн. Сәдр бәрбьри wан бу:

— П'акә, wәки бригадир гьшк вьрьн. Ньһа Сөлһ'әдин дьчә нәһ'ие, ле бригадире майин тек'әвһнә нава мала.

Ль гонд чьқас мари һанә, быч'ук мазьнар'а бе-
жын, была бен, әв һәр'ынә картола вәдн, дәрхн.
...Сөлһ'әдин гьһыштыне нәһ'ие р'о эп'ещәки бы-
лнд ббыу. Әв т'ө дәра нәсәкьни у р'аст чу идара
СМТ. Сөлһ'әдин р'аст дәри вәкьр, к'әтә һондөр. Сәд-
ре СМТ Бәдър, аврук да ын у гот:

— Мари гәрәки һьнәки фә'мкә, чьма бе дәстур
һати һондөр'?

Әван гьлийана мина к'ере дьле Сөлһ'әдин қол
кьр, ле т'ө гьли нәгот, дәрк'әтә дәрва у жь һерса леве
хвә шу. «қә, әз нъзаньм мәрьюе аһайә қафсәқәт чә-
ва дьбьнә хвәдие қольхе?...

Чәнд мари һатын, чунә бал Бәдър, паше әви га-
зи к'атьба хвә кьр.:

— Бежә, бригадире колхоза «Нур» была бе.

Сөлһ'әдин қә сәлам нәда ын, чу пешбәри ын р'у-
нышт у Мьраз чавә т'әмә дабу ын, өса ыр'а шьро-
вәкьр.

— Һун һәв заньн т'әне колхоза вәйә, һәла бьж-
мьрын бьне нәһ'иәда чьқас колхоз һанә. Машина
пер'а нагьһиньн.

— Һун заньн, вәки әва чәнд р'ожә баран дьба-
рә, картол гәни дьбьн, әв шөхөләки өса нинә, мари
пашда бьхерә.

— Дә, диса мина сәдре хвә дәст бь вьр'а нәкә,
к'әнге машин вала бун, әзе бьшиньм!

— Әз һиви дькьм, һьнәки п'ак һәвалдә әва йәк,
йа дөда сәдр на, әз тәр'а һәвалддьдм. Вәки тә дь-
хвәзи бь we йәке һ'әйфе һьлди, әв нә һ'әйф һьлданә.
Мә т'ө хьраби нәкьрийә.

— Чь һ'әйф һьлдан, -Бәдр бь һерс гот, -һун һ'әмо-
ва һәвда к'әтынә, әз чакьм. Әз шөхөлә дәвләте сәр
Һ'әму тыштир'а дьгрьм.

Әв бьразие һ'әмо бу.

— На, һун нәфса хвә сәр һәр тыштир'а дьгьрин!
Сөлһ'әдин әв гьли гот у дерива дәрк'әт. Әви
р'ьнд заньбу, вәки Бәдр қәст өса дькә баран кар-
тола гәникә у әвана бәр дьжварне бьсәкьньн, әв
р'аст чу р'айком.

К'атьб бь пьрсе һ'әсйане шунда, гот:

— Сөлһ'әдин, мьн шарәке, дөда тә дити у чәнд
шара дәрһәда тәда р'ожнама нәһ'ие у р'еспублика-
да хвәндьнә, мьн қәт нъзанбу, тәйи һақаси бь һерси,
Һ'әмде мера готи фьрәбә. Бәдр әв йәк кьрийә, һун

хапандьнэ машинэ нэшандьнэ, тышт набэ. Эм Н'эму тышти р'ынд заньн, вэ'дэе бе, эве бь хвэ бьбэ баисе хвэ. Р'абэ, һьнэки бьгэр'э, р'аст сэх'этэке шунда вэрэ дэ машиина бьвэ гөнд.

Сөлһ'эдин р'азидуна хвэ да к'атьб у дэрк'эт чу. Р'аст сэх'этэке шунда эв бэр хан-манер'айкоме р'эх автоажоки сийар бу, к'эт пешне, автойа дьне да пэй ван у'һатьнэ гөнд.

Мыраз авто дитьне шабу у готэ Сөлһ'эдин:

— Эзе дэ'вата тэда гэлэки былизьм, говэндэкэ бса бьгэр'ым, бьхыгэр'ым, вэки тейр-ту бенэ лехь-р'андьне.

Сэдр вэгэр'и сэр автоажойа:

— Гэли бьра, һун автэе хвэ бьк'отьнэ дэве э'м-баре, была колхозаван баркын, ле эм һэр'ын һьнэ нан бьхөн.

Һэрдэ машине т'ьжи картол жь гөнд дэрк'этыне Н'эмо гэлэки п'осидэ бу у хвэ-хвэр'а гот: «Э, иди бэхте мын р'аза. Нэ мын ви нэтыштыр'а чэнди-чэнд шара гот, кэ машина нэшинэ, была картол дьрзбын. На, иди эз бь Мыраз нькарьм? Мерька э'мбар т'ьжи кьрьнэ, лодед ги'не данэ ледане, т'эвлэ, гом данэ ну кьрьне. Гышк жер'а һ'өрмэте дькын. Э, кэр'эки минни ч'ийа чу эскэрие. Эсэд кэч'ык жь дэсте мын дэрхьст. Хвэли сэре тэбэ Н'эмо, иди тэ...» Эв һе ван мыт'алада бу, һе хвэ-хвэр'а шэр' дькэр, машине баркьри пыш ч'иева қольбин.

Р'о бь р'о хэбата колхозе сывык дьбу. Чэндэки шунда Мыраз готэ Сөлһ'эдин:

— Иди ньна эм дькарын р'эһ'эт дэст бь дэ'ватикын.

— Сэдр, лэз мэк'эбэ, һ'эвта дьне эме ч'эпыла һьлдын.

Чэнд р'ожа шунда бэрфе ль феза гөнд сыпи кьр. Чава дьбен, һеди-һеди дьбу меване гөнд. Дэма зьвьс-тана эв гөнде чийа бь р'эвшэкэ хэмыли дьһатэ хэмы-ландьне. Мыровен гөнд вэ'дэда к'ара Н'эму тышти кьрьбун, ньна жи бь сэрфинийаз бун у дэстбь шайа дькьрын. Сыбэкэ зьвьстанейэ ч'икэсайи бэр дэре ма-ла Эсэд бу р'ынгэ-р'ынга дьһоле. Мерьв қэлфэ-қэл-фэ дьһатьнэ дэ'вате, гсээндэкэ гьран гьртыбун. Сэрговэндн дэсмала сорэ бь мори һэваеда ба дькэр, гьран-гьран, бь һ'эвас дьхыгьри у к'ылама «Бэр-буки» дьстыра:

Хание баве буке к'ортэ,
Ль сэр хени мортэ-мортэ,
Буке мэгрыи зава хортэ.

Шотэ буке бь к'офи-к'ьтан к'ьлам вэдьгэр'анд,
р'еза к'отасие хьлаз буне, ишар бука дьгот, сэрго-
вэнди вэдьгэранд:

Буке дэлалэ, р'абэ хвэ к'аркэ,
Шуша гөлавэ бь сэр хвэ дакэ,
Зава щиванэ, хортэки п'акэ.

Ле ль пыш мале бэроше хвэрэк хатьбунэ р'езкь-
рыне, шарна зар'ан, хортан, хвэ дадьданэ малдыске,
нанэки лош хьлдьдан у бэр кэвание дьгэр'ийан, вэки
хьнэ гоште пэ'ти текэ нава нане ль дэсте ван, һэма
ль дор коч'ьк чит дьгэртын бь мэдэ дьхварын. Дэ,
мала дэ'ватэ бу... Ле ль мал к'ар сэр к'аре дьхатэ
кьрыне. Иди һэр се одэ хатьбунэ хьлдан, данине.
Ода жоре, ода буке дьхатэ хэмьландыне. Амадэ дь-
бун һэр'ын буке бинин. Дане нивро хале Сөлһ'эдин
сазбэнди да сэкьнандыне у гот:

— Гэли сийаре буке, иди вэдэйэ эм һэр'ын, бу-
ка хвэ бинь!

Қәлфә мер-жын, к'ома сазбәнда бәре хвә данә
мала Р'әсул.

Ль вьра жи говэнд һатэ шен кьрыне. Ве гаве бэр-
буе у дө к'өлфәте дьлшәвьти бук хэмьландын. Бь-
ре бьч'ук һат пышта хушка хвэ гьреда. Һ'эма ньһа
к'е ль э'нийә Авгәрдәнейә кәвәр, ч'э'ве бәләк, бөр'уе
к'ьлдайи, р'уе һ'ьнари у бәжын-бала р'ьһ'ани бьнь-
һер'ийә, we чок вәда. Қәли готийә, иди дьһолвана
дьһоле хвә дьр'андын, зөр'нәледийә зөр'не хвә қәль-
шандын, говәндгьрта чок ле қәрьмин у жь сийаре
буке йәки бь дәнгәки бьлнд гот:

— Хвәде ве мале шенкә, была т'ьме ль ви дәри
дәнге сазбәндие бе! Р'әсул, бьра, е һати we һәр'ә.
Дәстуре бьдә эм бука хвә бьвьн.

— Хвәде вә т'ьме шакә. Һун тә'ли-тәнгасие нә-
бинин. Мьн дәстур да, ле ль бәр дери кәр'е мера сә-
кьнийә, к'и шөләтә была пешда һәр'ә.

Бәр дери бьре букейи мазьн сәкини бу. Һәваләки
Сөлһ'эдин пешда һат, хәләта хорт да у бук дәрхьс-
тын. Һәспе һешин сийар кьрын. Йә р'әби! Тәйр-ту
к'едәрәнә, была бен ль ә'рше ә'змин баске хвә хайикьн.

мә'нина «Зәр» чархиева пақыш дыкыр, паше бь п'инә, бь п'ьрти кōлавва әва қәшав дыкыр, дыхōранд, гиһа дыда бәр. Ыһнәки шунда дычу жь «мал», жь ви сәре вагоне п'инә, п'атьк дыһани дыда бьн хвә, бал мә'һине р'удьнышт у дык'әтә мьтала. Р'ожәке ньһ'ери, вәки ч'ә'вед мә'һине к'орда чунә, хвә-хвәр'а гот: «Мере бь намус, жьна бь хирәт у һәспа че р'әвшә дōнейә. Һәсп кō һәйә, әв мьразе дылайә. У диса бә'ра мьтала әв һылда: «Гōнде п'еда-п'еда к'әтьнә бире. Р'ожа, кō дыбу шин, бь сәда мер-жьн бәрәв дыбун, мәйт оса дыһатә һылдане тә дыгот дә'ватә. Гьшк дыһатьнә алик'арийа һәв. Йәки пәзәк, йәки кавь-рәк, йәки чәнд сәд нане тәндуре, йәки барә бырьнщ дыһани. Т'ьрбк'ōла әлбер'а т'ьрб дык'олан, мьри-шушта мьри дышуштын, к'әфәнбыр'а к'әфән дыбырин. Ле ньһа?»... Ат'ое шамер р'абу ч'ә'ве мә'һине мьзда у шакә дын һат щие хвә р'унышт у думаин да мьтале хвә у р'әже бōһōри һатьнә бәр ч'ә'ва, гьли-готыне дәрбаз буйи һатьнә бире: «Ле ль шайа?»... Ат'о, кō дызаньбу, we сьбе һәр'ә дә'вате, дыһани тәнг, зин, зәнгүе зин, бәрзинг, гәма һәспе дыньһер'и. Ләвра сийаре че бь зине п'әргарва те ханекьрьне. We шәве әви һәсп бырчи хвәйи дыкыр, вәки сьбе р'ьнд бьбзәә, эварда бәр'ие хвә тьжи к'ьшмиш дыкыр.

Сьбе мә'һина «Зәр» дык'ьшандә бәр дери, зин дыкыр дыһатә һ'әрдō ч'ә'ве we, дәст давитә бәр'ийа хвә, һьнә к'ьшмиш дыда we у сийар дыбу, бәр бь мала дә'вате дычу. Ч'ә'ве сазбәнда ль р'ийа һатьна ви бу. Әв веда һатьне сазбәнд пешва дычун. Мә'һина «Зәр» һ'әрдō п'ие хвәйә пешьн бьльнд дыкыр, сәр һ'әрдō п'ие пашьн дырәқьси. Мәрьв бәрәви доре дыбун, сийар жи бь к'ōбар-к'ōбар ль ван дыньһер'и. Әп'ешә-ки хорт аһа дәрбаз дыбу., паше пәйа дыбу, шабаша сазбәнда дыда.

Дане нивро сийар жь мала дә'вате дәрдык'әтын, дычунә щие к'ьвшкьри у жь вьр һәсп дыданә р'ьк'е-ва, бәза, к'и пешие быһата дәре мале, хәлат дыстанд. Сийаре бәри гьшка һатир'а дыготын, филанк'әсе бал-гие буке ани. Әва ә'фатийа т'ьме Ат'ор'а ль һәв дыһат наве ви, наве мә'һина «Зәр» ль сәр зар у зьмана бу.» Ат'ое шамер бь мьтале хвәва ль шай-шина бу, ль ч'ийа, дәшта бу, ль шәве щә'зьна меван бу, ньшкева т'әқини жь дәре вагона һат у готын, вәки we се р'ож ль ве стансие бь һевьрын.

Әу бь 'живори |у п'осидә жь вагоне пәйә бу. Бь-ч'ук у мәзыне һ'әму вагона дак'әтһнә ә'рде. Алие р'асте чәйди-чәнд р'иед һәсьни бу, алие ч'әпе һһнәки мелнәвал бу у ль ьър щәва аве бу. Әскәр дәстур да һәр'һнә сәр щәве.

К'өлфәтан бәрош һылдан, тьжи ав кьрын, меран агьр дада, коч'ьк һазьр кьрын, крашо данин.

Һһнәки бөһөри чәнд р'ез вагоне дьне һат ль we стансие сәкьни. Дь ванда жи к'өрдә «бар» кьри бун.

Дае деране... Мьрова бьч'укан, мәзынан, калан-пиран, ед һәв наскьри, нә наскьри ль һәв қәсьдин. дәст стөе һәвр'а бьрын, һәв һ'әмез кьрын у шин-гьри әу дәрәна һыгавт!

Һәсьр дьбу тәв тәһийә р'уе ван, тә ль р'уе ван дьһһер'и, тә һәв заньбу, р'уе ван тьш-тиши буйә, һатийә қәльшандьне. Бина қьлере у ду сәре мерьв геж дькьр.

Гәл шабу, ьәки диса дәсте ван ль ви щие хәри бие гьһиштә һәв. Ле ве шабуне жи гәләки нәк'ь-шанд. Р'ожа сьсийә чәнд мер у жьһнәкә п'ор'зәр, левсор һатһнә щәм к'өрдан. Гьшк бәшдәр бун. Мәрьве һати ә'лам кьрын, ьәки we вана жь ьра һәв бьқәтиньн у бышининә щие «һ'имли». We вана-к'өрда ль сәр чәнд р'еспублика бәлакьн, р'еспублике жи вана сәр қәза, сәр марза, ль сәр гөнда т'ар-т'ари бькьн. Дә, дьбен, ьәки жь р'әнге р'әштър ведатър р'әнг т'өһә...

Мәрьве һати бь ә'щәбмайи ль к'өлфәте к'өрд дь-һһер'ин. Дьһһер'ин, ьәки әвә гьшкә бәдәһьн, ви һ'алида жи йәк жь йәке р'ьндтърә. Де гәло, чьма гәләка дәсмале р'әш, п'әрч'е р'әш гьреданә? Ле һь-заньбун, ьәки дәләле һәр йәкие р'ева мьрийә у ләма жи к'офийә зер'а һатийә данине, финое бь хьшьл һатийә вәкьрьне, зәнде ван бе базьнә, стө, гузык бе мори, бе мьрщанә. We жьһна п'ор'зәр жь һ'әсәне дәрсдар пьрси:

— Чьма к'өлфәта һһнәка дәсмале р'әш, һһнәка п'әрч'е р'әш данә сәре хвә?

Һ'әсәне дәрсдар ахинәкә к'ур к'ьшанд, чава дь-бен, бәндьке һ'әвт салайә ль пышта мерьв қәтийә у мә'һийә р'әшгьредане шьровәкьр у гот:

— Һәлә кәч'ька һане бьһһер'ә чава п'осидәйә-бьра мьрийә. Һәлә бука һане мезәкә, чава пышт ле-хар буйә-мер мьрийә, һәлә дайка һане бәр ч'ә'ве хвәр'а дәрбазкә, чава қьһщьлийә сәр һәв көр' мьри-

йә. Һәлә кәлә һанә дьбини, чаһа һәж пек'әтийә, жь бәр кө барә вә'дә, ғырания сәлән һ'әшър-мәшърә сәр п'иланә.

К'өлфәтә п'ор'зәр жь вә бәрсивәе р'әшқәмьли, р'әнг да р'әнг стәнд у сәрә хвә бәржер кьр, т'ө ғыли нә гот, һеди-һеди мина бьриндара, да гава, чу.

* *

*

Ши-варә, малбәндә Ат'ойә «һ'ьмли» бу гөндәки бьч'уки бьнт'ара бажарәки. П'ак бу, вәки П'әри-шан, Шәрбәт, Ә'лоә бьра бунә ширанә Ат'о. Малед ван п'еда-п'еда р'әх һәв бун.

Ль вьра иди зьвьстан бу. Бәрфә давитә бәжьна. Р'ожа дьбу т'ьпи, лә шәва минани қәшаханә бу. Мәрвьән нәфи кьри п'әе п'ьр һәва ви ә'рди һьлнә-дьда, зьвьстана бь ба-багәр бьбу рөһ'өстин, бьбу сийарә қьтикә шәвә дәрә маләкә дьк'өтә. Оса дьбу т'ьрбк'ола т'ьрб дьк'олан, вәдьгәринә мал, һәвар дьһат, кө фьланкәс мьрийә... Хенжи вә йәкә сөр'е-сәрмә т'ьли, печ'и, гоһ у позе гәләкан бьрьбу.

Маләдә т'әнә комьр дышәвьтандьн, һанә соми дьк'ьрин, п'ьшрук, авсир һазьр дькьрьн у вәки ар мала к'еда һәбуйа сәр селә нан дьп'әт.

Гәлә к'өрд т'ьмә жь һ'әйванәт һ'ьзкьрийә. Һ'әй-ванә бь хвәр'а ани жи р'о бь р'о кем дьбу. Ат'оә шамер щики мина «тәвләкә» мәннийә «Зәр»р'а чекь-рьбу. Әв һ'әйвана бәләнгаз р'о бь р'о жь дәстә хвә дьчу. Щаран Ат'о әв бәрдьда дора малә дьльк'ьми. эварә дәрәнг һьнә ка дьда бәр вә.

Р'ож пәй р'ожа дөбдөһори, лә шинә-һ'әшрә һәлә конә хвәйи р'әш жь бәр дәрә хәриба һәк'ьшандьбу. Сыбә һә р'он бьбу, Ат'оә шамер бәр собә р'уньшь-бу, к'әтьбу зькьр. Бь бьста дәстә хвә хвәлийа к'омь-рә вьрда-верда вәлдьгәрәндә сәр һәв, тә һәв заньбу, әви бәрсива һ'әзар пьрси вөрда дьгәрийа. Һәма вә гавә дәри һәгә к'өтанә, дьлә ви кьрә п'ьртә-п'ьрт: «Хвәдә херкә, диса чь қәвьмийә, диса ишәв к'и мь-рийә, к'е р'өһ'дайә?» Бь ван мьталава әви дәри вәкьр. Шәмоә пьсам бәр дери бә мә'дә сәкьни бу.

— Шәмо, мал вәран чьбуйә?-әви бь шашмайи пьрси.

Шәмо ль ви дьньһер'и, әви ль Шәмо. Ат'о бь дән-гәки р'ьшаф, бь дәнгәки ләрьзи пьрси:

— Мал веран нэбуйо, чь буйэ бежэ?

Шэмо бь шэват гот:

— Эз жь мал дэрк'этьбум дьчумэ комьре. Мьн ньһер'и мә'һнийа «Зэр» бьнт'ара зьнаре феза мала мэрьхийэ. Эз шыкбэр бум, чумэ бал, эва жь зьһер к'этийэ...

Ат'ое шамер иди гөһ нэда гылие шийэ к'отасне, хвэ өса шаш кьр п'ехас, сэррот жь мал дэр-к'эт у бэрбь мә'һине р'эви. Эв гьһиштэ we, һэспе сьме хвэ дьреж кьрьбу, ч'э'вед хвэ гьртьбу. Ат'ое шамер шаш бьбу, ньзаньбу чь бькэ? Ым жи һала ньзаньбу чь қәһьмийэ. Эв дора we чу, һат. Ч'э'в сьме вейэ пешие к'эт, хар бу ньһер'и. Ньһер'и, wа-ки һ'эрдө п'ие пешин жь монькада шыкэстьнэ, һ'эс-тө дэрк'этьнэ дэрва, хвина сор сэр бэрфе гол буйэ у қәрьсийэ. Эви чоквэда, сэре мә'һине һьлда да сэр чока хвэ. ч'э'ве «Зэр»е мьзда, хар бу һатэ ч'э'ва. «Зэр»е һьнэки ч'э'ве хвэ вэкр, ль хөдане хвэ нь-һер'и у һесьр жь ч'э'ван һатын. Ньшкева Ат'о өса кьрэ курэ-кур гьрийа, жь дэнге ши кэвьр-коч'ьк һатын бьһ'элън. Сэре «Зэр»е бэр хвэва кьрьбу у дөн-йа бал ши бьбу муки. Һеди-Һеди мэрьв доре бэшдэр бун. К'өлфэте к'олозе ши, сола ши, п'оте ши ани бу, ле эви сөр-сэрма зьвьстане жь бир кьрьбу.

| Ат'ое шамер һедика сэре мә'һине жь сэр чока хвэ һьлда дани э'рде у һ'эрдө чоке хвэ да ахе сар, дэс-те хвэ һьлбьри һэва у бэрбьр'и ч'ие бу:

— Һэйло ч'ийао, тө т'ьме буйи шэ'һ'эде р'аст-гэлэк у һэбинийае дөһйае! Қә мэрьве бьриндар шаке бьриндар дькьн! Нэ ч'ийа у һэсп мьразе мьн, мьра-зе баве мьн, кале кале мьн буйэ. Чийао, гэлэ wэ'де тэ эв шэп'ука сэр мьнда ани, тэ эв ч'ийае мэйэ һ'эс-рэти-Агри, Эгришэ, Қьзьлзийарэт да һ'эсандьне. Ч'ийао, мьн һ'эму э'мьре хвэйи 60-70 сали бэр пеша wэ дэрбаз кьр. Шарна зөлма wэ жи дьбэ мина зөлма мьровен қәтьлк'ар, дьбэ баисе мэрьвае. Ч'ийао, ши али у ви али э'рде кал бава ма, т'ьрб, зийарэт ма, йа сэрэкэ гэл бэла-бэлайи бу. Э'рф-э'дэт жь дэст чу у «һатым», «һатым» ль тэ қәсьдим. Р'оже чэнд-чэнд шара мьн ль тэ дьньһер'и, дьго бэлки щэлэбе ч'ийае мә ль дор тэ, ль сэр тэ бьвиньм. Эв зьһарана мина зьнаре ч'ийаен мэнэ. Ле чьма тэ мьнр'а жан сэр жа-неда ани? Э, диса эзе пышта хвэ бөк'отьмэ тэ. Диса бавэрийа мьн ль тэйэ. Гоне, кьрьна коне р'эш текэ

мори, мора эша дьле мын ледэ у сэр т'ызбийа хвэйэ сэдсалийдаа зедэкэ.

Тэ. қай дыгот, Ат'о п'эрт'ука дьле хвэйэ сала вэкьрийэ у дыхвинэ. Шэмо недика к'этэ бн мыла у гот:

— Мал авао, р'абэ сэр хвэ, иди бэсэ. Тэ чь шиштийэ, пэй чь к'этийн? Йа мэ не р'ода дьчэ, была хвэ-де хвэ бе һэварийа мэ! Р'абэ, бэр хвэ бьдэ, хвэ бьпарезэ у бьзаньбэ зу, йане дэрэнг р'оже ль мэ дэре. Ве тирежа хвэ баве сэрмэ. Иро сарэ, ле р'эбе жорин ве сьбе мэ гэрмкэ.

...Ве шэве Ат'ое шамер хэв нэкьр. Эв к'елэк-к'елэк вэрдьгэрийа. Тэ һэв заньбу, сөр'-сэрма дэрва тьжи ши-нивине ви бьбун. Бь мьтала чу дэрк'этэ вэлэт, аран бьрэ зозана, зозан ани арана. Ё'эзар йэк көлен дөнйае дьле хвэда һьлхьст, дахьст. Т'э-не т'арибара сьбе ч'э'вен хвэ да сэр һэв, вэки бькэ-вэ хэве, дэри к'отан. !

Дьрэшьмэ э'мырда шара э'влин бу, вэки Ат'ое шамер вэшьньқи. Дэри диса һатэ к'отане. Эви дьле хвэда э'йан кьр, хвэде херкэ диса һэварийа мьрьне анинэ. Бь лэз шэ'л, былуз хвэкьр у хвэ дерир'а гиһанд. Бэр дери дё қьрқызе бь р'идан у Злое к'орд сэкьни бун. Вана сьбэхери данэ Ат'о у Зло гот:

— Ат'о, пьсмамо, эв һ'эрдё шамера һатьнэ һиви кьрьне, Вэллэһ, эв пьрс бона мын жи дьжварэ, мын жи тьште аһа нэдитийэ. Ле эварда ван мерька эз дамэ сэрвахт кьрьне...

Һьнэки бин һатэ бэр шамере Ат'о, те дэрхьст, вэки пьрсэкэ дьне һэйэ у гот:

— Шаньм, была мьрын нибэ, вэки дьне сэр сэра, сэр ч'э'ва. Дэ, к'эрэмкьнэ мал.

Вана готын, вэки хвэде мале авака, ле р'ьнд дьбэ Ат'о хвэ бе дэрва, жь бэр кө к'олфэте мале п'ал-дайэ.

— Эвана дэрва Ат'ор'а қал кьрын, вэки хвэр'ьна гоште һэспа э'рфе қьрқызанэ. Эм һатьнэ тё дэстуре бьди, вэки мэ'һние сэржекьн. Йэкэ эва иди р'анабэ сэр хвэ у һ'эйфэ ве мьрарбэ.

Ат'о жь ван гьлийан к'этэ һ'алэки нэмьр-нэжийи-не. Дэрва жь сэрма мэри дьқэрьси, ле хвэйданэкэ зьпик-зьпик һатэ э'нийа ви у бь к'орди готэ Зло:

— Эм бежын готын готьна тэйэ, чийи мын ван шамера нэк'этийэ. Ло, малшэвитио, ле п'ие тэ чава

э'рд гьрт. Натийи дэре мала мын у ван пьрса дыбежи. Хун хвәдекын, һәр'ын чь дыкын быкын! Бьрина мын к'урә, һәр'ын, һәр'ын, нә к'ольн! Хвәзыла ве сыбе тә быгота, кә агьр мала мын к'әтийә дышәвьтә.

Ат'о ве сыбе бь һ'әсрәти ч'ә'ве хвә к'өта ч'ийәе пешбәри мале, бистәке ле мезәкьр у бь п'осидә, гь-ран-гыран вәгәри мал.

Пышти чәнд р'ожа қырқьзан эп'ещә дьрав нава дәсмаләда анин, кәр данә мала Ат'о, готын кә эва дьраве гоште һәспейә. Ле была Ат'ое шамер вә'дәки нызаньбә.

* *

*

Сөлһ'әдин у баве ви-Әсәд жь гөнд дәрк'әтын у бәре хвә данә Асийа Навин, мала баве Мирсевдин ва-на. Сал әв сал бу, вәки иди жь ве р'ожа нәфикьр-не дор бь дор баһар дәрбаз бьбун. Бьрине вә'дә һеди-һеди һатьбунә кәв гьртые. Гәле к'өрдайә нәфи кьри иди к'әтьбунә говәка ә'мьр. Сәрбәстийа чуйин һатьна жь ви гөнди, ви гөнди, жь ги бажар'и, ви бажар'и, жь ве р'еспубликае, ве р'еспубликае дабун. Р'ожәкә баһаре, бәрәваре бав у көр' гьһиш-тьнә гөнд. Дьбен, мәри бь пьрсе, дьчә қөрсе. Бав у көр' бь пьрс һатын гьһиштьнә к'еләка мала шамере Ат'о. Р'е өса бу, готи жь мала шамере Ат'о дәрбаз бьбуйайи вәки бьчуйайи мала дайка Мирсевдин. Ве гәве Ат'ое шамер ә'рде пыш һ'әвшә р'адькьр. Әви дит, вәки дө мәрьве хәрибә нәнас бәрбь ви тен, мәрә дәсте хвә ә'рдеда ч'ьканд, жь нава шове дәр-к'әт. Әвана гьһиштьнә һымбәри ви. Әсәд сәлам да шамере Ат'о у пьрсн:

— Р'ьспн, мала Тәйфур к'ижанә? Наве жьна ви жи П'әришанә.

— П'әришан-Ат'о гот,-кәч'а мынә?Һун к'инә? Әз вә нас накьм?

Жь ве готые йәк шабу, вәки һат гьһиштә нәта хвә, һат вәки вәсийәте һәвалә хвәйи р'ожа һ'әшър-мәшьре быгьһинә сери. Ле е дьне, жане гьртә дьл. Бавәрийа ви бу дәрәви. Вәрмәка салайә дь дьлда, кьрә зьдә-зьд. Нә веда, нә вьрда лап'ьтандын бь ви нәбу. Сөлһ'әдин һаж тыштәки т'өнәбу, ле те дәрхьст кә дәвса бав шабә, р'әшқәмьлийә. Әви һедика нь-ч'әндә баве. Бав жь баре қәвмандьна салайә гьран әмәки қәтийа у хвә бәрәви сәрһәв кьр у гот:

— Шамер, әм р'еуинә, меваньн, чь тө сәр р'е, пьрса пәй пьрса сәр мәда дьбарини?

— Фә'мдарийә, к'әрәмкьн, әм һәр'ьн. Ат'се шамер к'этә пешийа вана, әвана жь дө мала дәрбаз бун, бәр дәре мала сьсийа сәкьнин.

— А, әва мала Тәйфурә,-Ат'о гот,-к'әрәмкьн, к'әрәмкьнә һөндөр.

Әвана дәрбази һ'әвшә бун. Жьнәкә бь к'офи-к'ьтан, бь бәжьн бал пеш ванва һат. Әвана гьһишт'ьнә һьмбәри һәв. Ат'ое шамер хваст ахьвтә, хушке бьра нас кьр, бьре хушк. бь шәватә сала һәв мезә-кьрын.

Хушке дәсте хвә бьльнд кьр, бәре да гава, бьра жи бәрбь хушке чу. Бьрина к'ем гьртийә чәнди-чәнд салайә, кә дьле П'әришанеда бьбу вәкә сәрт'әшике, тә һәв заньбу, дәрәвәһат у ньшкева дәсте хушке сьст бун, р'әхта к'әт'ьн. Әвә қамәта хвә онда кьр у һат, кә әрде кәвә. Әсәд әва һәведа гьрт, бь һ'әрдө дәстава хушк һ'әмез кьр у сәр веда хар бу. Бин бөх-са бьре у хушке мина һөлм-гөлма к'ур'әхане һәв п'ьч'ьлийкин, леле бун дәрдоре хвә бьшәвьтиньн. Бьстәке шунда П'әришане ч'ә'ве хвә вәкьр у дәст стөе бьрер'а бьр у минани каникәкә мьч'ьқи бьлқьни пек'әт өса гьрийа, өса һесьр баранд вәки кәвьр-зьнар дьһ'әлийан. Әсәд жи дәнг да дәнге ве. һесьре хушк-бьре ль п'есира велийа дьләш гол бьбу.

Нә Ат'ое шамер, нә Сөлһ'әдин, нә мәрьве вьрда-веда бәшдәр буйи, ньзаньбун әв чь һ'әвалә?

Әсәде шамер дьл да бәр дьле хвә, қамәта хвә р'аст кьр у гот:

— Хушке, бәсә мәгьри! һесьре хвә хайикә бона р'ожа шае...

Иди һеди-һеди пьрс жь пьрса дьһатә ә'йан кьрьне. Мәрьвен бәшдәр буйи те дәрхьст'ьн, чь бь чийә. Дәр-щир'ан, қәвм-пьсмам дьһат'ьнә ч'ә'вр'онае. Һати-чуйи әвқас бун, вәки бьре у хушке нька-рьбун бь һ'әмди хвә һәвр'а дәрһәқа р'оже р'әшда һәвьлдьн. Дәстп'е к'ьшийане шунда бьра у хушк, Ат'ое шамер, Шәрбәт, Сөлһ'әдин у к'өлфәте мале-майин бәшдәри одәке бун. Әсәд р'әх П'әришане р'у-ньшт, дәсте ве кьрә нав дәсте хвә, паше бьльнд кьр да сәр синге хвә, гьвашд у гот:

— Әз һ'әйран, һьндьк майә дьле мьн бьсәкьнә, ша қалкә тө к'ө, әв дәр к'ө?

П'эришан хатэ р'уе бьре, несьре шабуне пақыш кыр у гот:

— Эз һ'эйран, ша тō бежэ, бьнем баво чаванэ, дае чаванэ? К'и һэйэ, к'и т'онэ? Вэ чава қэста вьра кьрийэ?

Эсэд ньһер'и пьрсе хушке нэ йэкын, нэ дōдōнэ, бь һ'эмде хвэ гылие ве бьри:

— Хушке щан, пешие тō бежэ, паше дора мьнэ.

П'эришан диса хатэ р'уе бьре, кōр'е бьре у дэст бь сэрһатийа хвэйэ т'э'ли-тэнгасиева к'ым-к'ыми кыр. Эве бь шэват, бь дьләки бьриндар, бь дэнгэки р'ь-щаф қал кыр у хат дэрк'этэ ве дэре, кō кōр'е Осман аг'е Мәмэд кōшт у дэрк'этэ дэрва.

Сәқьртие мал һынгавт бу. Нэ дэнг бу, нэ һ'эс. Бь-ра к'этьбу һ'аләки нәмьр, нэ жийине. Хвэст р'абэ бэр ве щōлә'тбуна хушке т'эмәнэбэ у бежэ, вәки дэ-лалэ, бавэ бьзаньбуяа тэ эв мерхаси кьрийэ, өса зу хвэ нэдьда п'эре мэрзэл. Ле дьле хвэда гот. ньһа һе зуйэ, шине сэр шинедэ нәйним.

Сōлһ'эдин жи к'этьбу мьтала: «Ша кьрьна э'мьр бьньһер'э, р'ийа дōнйае мезэкэ-чава бь һ'эзар-һ'эзар тишийэ. Бьне һэйло эз кōр'мәте хвэ к'ō р'асти һэв һатьнэ. Эз кор'бьм, кōр'мәт. Қэ на, тэ бьзанбуяа эм к'инэ?»

П'эришане һ'але бьре р'ьнд дэрз дькыр у дьхвэст зу сэрһатийа хвэйэ р'оже р'эш хьлаз бькэ. Ле қал кьрьна ван қәwmандьна жи дьжвар бу. Диса дума-йин кыр:

— Дэрва өса тари бу, мьн нькарьбу п'ие хвэ ба-вежьмэ э'рде. Ве гаве Шәрбәт гьһиштэ һәварийа мьн, эве дэст авит п'еси́ра мьн қәлашт. Гот, вәки была хвин тэ нәгьрә. Паше дәсте мьн гьрт у эм бәрбь мер-ге чун. Эве һәспе аг'е жь тәwле вәкыр, сийар бу у эз дамэ т'эркийа хвэ у нава тари- мьне бун.

Бьрао, эв шэв қэ жь бира мьн дәрнае, к'этьне бира мьн тэвзи мьн дьдьнэ бэр жана. Была эв шэв һәр'э э'рде сар, была эв шэв нәе сәре т'ō к'әси.

Р'ева мьн готэ Шәрбәте:

— Йа р'эбе аләме, мьн хвин р'етийэ һьм шадь-бьм, һьм дьк'әwгьрьм, дьк'әньм, һьм дьгьрим, эв чийэ?

Шәрбәте дит, кō хушка вейэ р'ожа һ'эшьр-мәшь-ре иди нькарэ қәwmандьна сэр һәвда бинэ, ләма гот:

— Хушке, бьһелэ эзе қәwmандьне майин сэр

хэвда биньм. Ньзаньм к'өр'а к'этэ ацъле мьн... Мьн
хэсп да хайи къръне у готэ П'эришане:

— Хушке, хэспе пэйабэ.

Эва пэйабуне мьн ньшкева силэк ве да у эва
х'эмеэ кър. П'эришане шарэке, дōда кърэ искини у
готэ мьн:

— Эз х'эйрана дэсте тэмэ! Эз сэр х'эше хвэда
натьм. Ду ве йэкер'а мьн дьл да бэр дьле ве:

— Леле, П'эришане, тō дьбежи мьн хвин р'ети-
йэ? Тō дьтърси? Тō бэр хвэ дьк'эби? Ле вэ'де шие
сэкьни аг'е баве мьн да гьртъне, кэледа да кōштъне,
бу цэтълкаре дийа мьн, эз эт'им ньштъм цэ эв тьр-
сийа? Цэ ве гаве, эв тэлацр'эши дэрнэца мэрьвта-
еда, бэлэнгазиеда мьталэ кър? На, бь сэд цōрани на!
Эв цэт дьле хвэда к'эвгьри? На. Хан-мане ви, хэ-
буна ви гьшк к'эда фэцир-бэлэнгазайэ. Аг'е бь дэна-
ва к'олфэт бьрчи ньштиэ, стōхар кьрийэ у не
буйэ хōдане ве хэбуне. На, хушке, тō готи шаби.

Диса эм хэспе сийар бун у бэре хвэ да алиэ ч'ийа
Мэ хэвр'а дьгот, вэки т'эне хьлазк'аре мэ ч'ийанэ.
Вэ'дэки шэве мэ те дэрхьст, кō эм гьништънэ ч'ийа.
Мэ диса хэсп хайи кър, пэйа бун у тариэда кэвьр у
зынар х'эмеэ кър, мач' кър. Сар бу, мэ пышта хвэ к'ō-
та хэв, эмэки бэр зьнарэки хвэ гэрм кърън. Мэ диса
да сэр р'е.

Иди бэлэки дьк'этэ тарие. Мэ хвэ-хвэр'а гот.,
вэки эм жь хэспе пэйа бьн, жь бэр кō сэр хэспе ве
мэ зу бышевиньн. Бой хэспе мэ гэлэки бэрнэв да. Це-
миши хэспе нэдькър. Жь бэр кō хэспэки ахайи к'ь-
не'л, ньм жи хэвишкаре мэ бе хвэийи бьминэ. Дэ, эм
натънэ сэре ве нете хэспе бэрдьн. Дьбэ эве бэ-
ре вэ бьдэ к'анбаг'а Осман аг'а, ле э'йанэ начэ на-
гьнишэ вьр, ве р'ева бе гьртъне.

Эм жь хэспе пэйа бун. Чавэ дьбен, хатьре хвэ жь
хэспе хвастьн. Хэсп бэржер бу, эм бэржор. Эм к'э-
тънэ нава кэвьр, зьнар у зэра. Мэ хвэ дьт'эланд. Бь
търс, бь хоф жь бэр ви кэвьри дьрэвинэ бэр кэвь-
рэки дьн, жь ви зьнари дэрбази зьнарэки майин дь-
бун. Эв нэвала дьништ, дэрбази йэкэ майин дьбун.
Жь т'и дьнатън бьбэ'щън. Ньнэки шунда эм дак'э-
тънэ гэлики к'ур. Ве дэме эз жь х'энэке хвэ нэмам у
гот:

Леле х'эйран, гэли к'урэ бе ав набэ,
Кэч'ьк дь мала багеда бе йар насэ.

Р'асти жи эм һьнәки һатън, дәнге хwәшә-хwәша ч'ем һатә бһһистъне. Мә хwә ч'ем гьрт. Эм дәрк'әтнә сәр ч'әмәки мәзън. Мә иди т'ө тьшти нәһер'и, дәве хwә кьрә аве у т'ер вәхвар. Мә сәре хwә бьльнд кьрьне дит wәки һьрч'әки, wәкә ч'ийаки ава ч'емра дьлизә, тә қәй дьгот, әв сәр ч'ә'ве хwә дьшо. Эм жь тьрса ләрзын, ле мьн ә'шәрәти да П'әришане, wәки кәрбә у дәвәрийа вәлөзә. Әз жи вәләзийам. Дә, дьле мә минани дьле ч'ьвика дәсте зар'а нә'сда, дькьрә п'ьртә-п'ьрт. Дае деране... һьрч' һ'әйра хwәда бу. Паше ви али, ви али ньһер'и у кьрә ор'ә-ор', бәрбь мә һат. Эм әрдева зәльқи бун. һьрч' пешие ньзики П'әришане бу, бин кьр, паше әз бин кьрьм.

Вьра П'әришане хwә хайи нәкьр, гьрийа.

— П'әришан, дәлалә, -Ат'ое шамер к'ельми, -мәгьри. Тө ә'мьрда гәләки гьрийайн, ле иро шабә. Жь бәр кә бьрае тәйи минани ч'ийаки, бьразие тәйи дәлал лә тә бунә меван. Бь һ'әмед хwә гәпкә у была эша салайә дьле мә гьшкада р'әһ'әтбә.

П'әришане р'асти жи бь һ'әмед хwә думайин да р'оже бөһөри:

— һьрч'е бь зьмане хwә р'уе мә даласт у ньшкева р'абу сәр һ'әрдө п'ие пашьн, ле п'иен пешьн бьльнд кьр, бәре хwә да ә'смин. Әви өса кьрә ор'ә-ор', тә қәй дьгот, гоште ви жедькьн. Чәнд дәриқа шунда леда чу. Тә т'ьре һьрч'е бәре хwә дабу хwәде у дьбежә:

— Йа р'әби, тө лә ван кәч'ькан wәрә һәware!

Әп'ещәки дьн әм сәр һ'ьш-сәwдае хwәда һатън. Мә р'абу сәр-ч'ә'ве хwә қәнщкьр у жь ч'ем дәрбаз бун.

Р'ева думане әрд-ә'сман һьнгавт. Дьр'ийа хwәде, әм к'ода һәр'ьн? Бәре хwә бьдънә к'ө?

Бь гьлики мә дьщә'данд, wәки дәрк'әбьнә алики. Qә мә хwә жи ньзаньбу әм лә обәке қәсьдин. Мә дит, wәки әва гөһара пезә. П'ак бу алики гөһаре шкәвт бу. Ньшкева са хwә авитьнә мә. Эм к'әтънә шк'әвте.

Ль вьра П'әришане хwә кәр кьр у р'уе Ат'ое шамер ньһер'и гот:

— Апе Ат'о, әз һ'әйран, хwәде сийа тә жь сәр сәре мә кем нәкә. Жь вьр weда тө бежә.

Ат'ое шамер көхөйа, лә р'уньштигья йәко-йәко ньһер'и у к'ельми:

— Wәлләһ, дәстә бәрбанг бу. Әз р'абубум дәр-доре обе бәр ч'ә'ве хwәр'а дәрбазкьм. Мьн дит, wәки

сәе обе ль гōнаре, дор шкәвте бър'ннә. Өз бь ләз ви алида чум. Мьн көрәвәкьрә са. Мьн ньһер'и дō кәч'е дөлал, дō т'ьфал ль шкәвте қөнщōлине жь тьрса бунә гōлокәке.

Мьн чь жь вана пьрси, вана дәнг нәкьрьн. Мьн әвана аниә бәр коне хвә. К'ōлфәт жи р'абун. Мьн т'әмә да к'ōлфәте мале, вәки зу бькьн бьк'әвьнә һ'әй-ра вана. Әсә вьра тыштәк һәйә. Никьбьн бьнһер'ин әв чь һ'әвалә?

Кәч'ькан һьнәки сәр хвәда һатын у жь тьрсе-хофе хьлазбуне шунда, чь һатыбу сәре ван мәр'а готьн. Мьн әлбера бьч'ук-мәзьне обе да бәрав кьрьне у гот:

— Һ'ал-вал әвә. Ирода бьзанбьн кәч'а мьн нә йәкә, ле сьсенә. Намуса ван, намуса мьн у йа вә т'ә-вайийә. Бьла р'е-дърб вәбьн әм дәсте П'әришане бьгьһинә мала баве. Әм һьло р'ьнд нас дькьн, мерә-ки бь нави-дәнгә.

Сьбәтьре бьр'ә сийар, бь ч'әк һатынә обе. Мә'на һатына хвә, нав-дөрбе кәч'ька готьнә мә.

Мә хвә-хвәр'а гот, кō мьрьн һәйә, ле дайина кәч'ькан т'ōнә. Әвана кон, кон гәр'ийан, ле һьм щōләт нәкьрьн, һьм жи мьр'а қәдър данин, мала мьн нә-гәр'ин. Мьн жи пәзәк да вана. Вана минани гōре сәре ч'ийа пәз һьлдан у жь обе дәрк'әтын.

Р'ож пәй р'ожа дәрбаз дьбун, һ'ал қәнщ нәдьбу. Р'ож бьбунә р'оже һ'әшър-мәшъре. Әве йәке чәнд мөһа к'ьшанд. Паше әм пе һ'әсийан, вәки һьлойа бь чәнд қәбиле дьнева дәрбази ви али бунә. Саләке к'ьшанд, нә к'ьшанд әм жи дәрбази ви али бун. Мә диса мала вә гәр'ийа, ле тыштәк дәрнәк'әт. Дә, вә'-дә һат гьһишт. Чава кәч'а хвә у өса жи П'әришан, Шәрбәт бь ав-ә'бур да мер. А, иро һәрәк буйә хōда-не маләке. Се зар'ен П'әришане һәнә. Көр'е мәзьн Мир-севдин чу шер...

Ат'ое-шамер аһа готьне Тәйфур өса кьрә ахьни, тә қәй дьгот дьле ви данә бәр тира. Әви хәма көр'дьһа гәләки дьк'шанд. Чава дьбен, дәрде көр'дьле вида бьбу сәрт'әшике. Жь we йәке бәжьна бь-льнд сәр һәвда һатыбу, р'уе ви т'ьли, т'ьли қәрч'ьми бу. Тә те дәрдьхьст ч'ә'ве ви ль р'ейә, дьли бьрин-дарә.

Әсәд әв һ'але заве р'ьнд дәрз кьр у эмәки к'әтә мьтала: «Дәрд у һ'әсрәт к'ьшандьна мера тыштәки

хьрабэ. Эвана хвэ бэре хвэ дьһ'элын. Жь бэр кō мер зу-зу дэрэвэнабэ. Ви алида жьн п'акьн, к'и һэбэ кō-ла дьле хвэ вэдькьн, шарна жи дьгьрин у бь we йэке-ва, чава дьбен, баре хвэ сьвьк дькьн». Ле пьрсэке зува дьле ви дьсот, лэма пьрси:

— Нэ к'орде нэфи кьри нэдьбьрнэ шер', ле чава бу, кō Мирсевдин бьрн?

Тэйфур диса кьрэ ахьни у гот:

— Эз қөр'бана бэжьн-бале у хирэта ви бьм. Жь вьр, жь хорте мэ к'орде нэфи кьри, т'эне Мирсевдине мэ чу шер'. Эви бь хвэ вьрда, веда ньвиси, вэки дэстуре бьдьнэ ви, эв һэр'э шер'.

Эварэке Мирсевдин жь хэбате вэгэр'ийане гэлэки шабу. Дэсте вида каг'ызэк һэбу, нишани мэ да у бь к'эн гот:

— Шькьр, эз гьһиништмэ мьразе хвэ. Баво, дае, дэстура мьн данэ, кō эз һэр'ьмэ шер'. Сьбе готи р'е-к'эвьм.

Эм нава шае у шинеда бун. Һ'этани вэ'дэки шэ-ве мэ к'аре ви кьр. Хэвна we шэве қэ бира мьн на-чэ. Мьн дит, вэки баһарэ, ль стуна пешийа мала мэ думэқэске һелуна хвэ чекьрийэ, вьрда-веда дьфь-р'э. Ле ль пьш мале һелуна тэйрэки баскр'эшэ. Тэйр дькьр, нэ дькьр нькарьбу бьфьр'э.

Тэйфур хвэст хэвна хвэ шьровэкэ, ле дьле ви нэһат. Эви нета хвэ бь ван гьлийава хьт'ьм кьр:

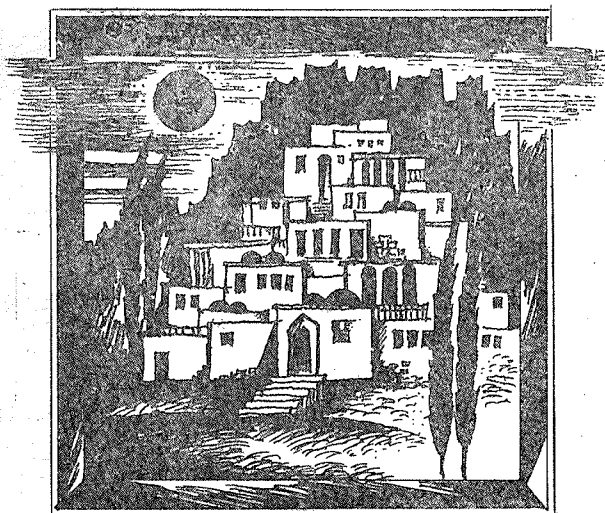
— Дэ, ч'э'ве мэ ль р'ейэ. Хвэде һелуна тэйре баск-р'эш хьрабкэ. Сэбр жь хвэде.

...Шэв кьн бу, гьли-готьн, қэвмандьн жи п'ьр. Ишар, чава дьбен, дор һатьбу сэр Эсэд у Сөлһ'эдин, вэки қэвмандьне дэрбаз буйи та у дэрзиер'акьн. Ве дэме Эсэд қэста дэставе р'абу, дэре дэрва. Эви ч'э'в кьрэ Сөлһ'эдин, эвана бь һэвр'а дэрк'этьнэ дэрва.

Эсэд көр'ва чэнд гава жь мал дурк'этьн, эви гот:

— Сөлһ'эдин, лаво, вэрэ ви э'мьре хвэда дэрэ-вэке бькьм. Мэг'а хвэ ванар'а қалкэ, кō тэ у Мир-севдин т'эв шэр' кьрьнэ, вэ'де һун жь һэв қэтийанэ, эви эв ванэ дайэ тэ. Тō дьбнни, эвана чава һивие-нэ, вэки Мирсевдине жь шер' вэгэр'э. Вэрэ эм ба-вэрийа вана нэбьр'ьн. Бавэри нибэ, мэри нажи. Чьқаси жи р'ожа р'эш сэр мэрьвада дьгьрэ, диса бавэри дь дьле мэрьвада п'энш вэдьдэ у тэ бэрбь сьба р'онкайн дьбэ.

СӘРҖАТИ

ДЭРМАНЕ ДЬЛЕ ДЕ

Р'эвайи дийа хwэ
Гöлöстана Иса дькьм.

Мьн институт к'öта кьрьбу, дьчумэ мал. Мьн п'ьр бира дийа хwэ у кöр'е хwэ кьрьбу. Эw эп'ещэ wэ'дэ бу, кö мьн эw h'эрдö жи нэдитьбун. Бэр хwэ нэдьда эз к'энге быгънижмэ гöнд. Позе мьн бона wа-на дьшэwьти.

Тарие э'рд һьлч'ьни бу, эз гъништ'ьмэ гöнд. Гөн-де мэйи бь п'эргар. Эw ль р'асте һат'ьбу ши-вар-буне. Аван гышк педа-педа бь сьре һат'ьбунэ чекь рыне, йэк жь йэке р'ьндтьр, бэдэwтьр бу. Эвара дур-ва шэwq вэдьда у ль р'уе мерьв дьк'энийа. Р'о дар-фекийайэ р'энг бь р'энг, мовен т'ирийа, ахе р'акь-ри, р'анэкьри, кöлилке h'эwша ве мале, we мале дь-ле мерьв т'ьжи h'ьзкьрын дькьр. Мэри бэрбь хwэ дьк'ьшанд.

Мьн бэрбь мале лэзанд, ле ньзаньм чава гъништ'ь-мэ бэр h'эwша мэ сэкьним. Нэ дэнг бу, нэ h'эс. Нэр ч'елэка мэ бэр капе хwэ мэг'эл һат'ьбу у дьк'айа. Эз пешда һат'ьм бэр we сэкьним, дэсте хwэ да стöрие we. Эве сэре хwэ вьрда-веда бакьр, леле бу р'абэ. Мьн стöрие we бэрда, бэрбь оде чум. Недика к'этьмэ һөн-дöр'. Тари бу. Ве гаве дэнге дайке ль мьн т'эсэлэ бу:

— Эw. к'ийэ?

Эз һэма бэр шемике бумэ р'ьсас, жь бэр кö дэнге дайке бь h'эсрэт бу, бь р'ьшаф бу. Мьн бь дьжwари бышкока р'онае гьwашт у р'онкае одэ һьлда. Дайкэ нава ши-нивинада бу, р'энги сьпич'олки бу. Кöр'ке мьн жи р'эх п'алда бу. Дайке эз дитьне шабу. Соран һатэ р'уе қәршмэк. Мьн бь к'элогьри хwэ авитэ п'е-сира дайке, мэ һэв р'амуса. Бистэке мэ һэв h'эмеz

кър, дайке кър'-кър' несър баранд. Мън дæсте we да сър дьле хwæ у дор бь дор мач' кър. Ньзанъм дьле wера чь дәрбаз дьбу, ле мьн т'ьре шәпук сәр мьнда хатийә, мьн т'ьре дөне р'әш гьредайә, жь бәр кō дайик нәхwәш бу. Дайка дөньяе.

Дайка мәрьвæ. Дайка, кō бәр гәрме, бәр сәрме гōликә хwæ р'әш кьрьбу, гōликә хwæ сьпи кьрьбу. Дайка, кō жь н'әвт салие н'әта р'ожа ироин к'ар кьрьбу, чәрчър'и бу, wәки дæсте лавæ хwæ быгьһинә нане ә'мьр.

Һьнәки шунда кōр'ьке мьн н'ьшйар бу... Мьн әw да мьле хwæ, мач'кър, ле әw мьле мьн нәсәкьни, хwә авитә песи́ра пирке.

Һәма ве гаве дайке хwәст р'абә, мьн пьрси:

— Дае, чь дьки? К'ōда р'адьби?

— Лаво, нә тō р'е хати, ньһа бьрчийи, р'абъм тәр'а тыштәки һазьркьм.

Дийа мьн к'ьнще хwæ ль хwәкър, кō р'абә, сәри ле геж бу, к'әт. Әз к'әтымә бьн мьле we, диса кьрә нава щи-нивине we у пьрси:

— Дае, әз бь гори, тō чьма һа н'әлийайи, чьма к'әти ве р'оже? К'едәра тә дьәшә?

— Ә, лаво, чь бөжьм...

Мьн те дәрхьст, wәки дайик нахwәзә дәрде хwә бежә. Әз зу р'абум гәрмпив ани, кō бьзанбъм гәрма-ийи we чьқасә. Әwe нәһишт. Мьн гот:

— Дае щан, нә әз дохтьрьм, готи тō дәрде хwә мьн-р'а бежи? Готи әз м'әнийә нәхwәшийә тә бьзанбъм?

Пәй ве, мьн дæсте хwә дани сәр ә'нийә вейә қәр-чмәкийә дәлал у гот:

— Дае, п'оре тә жи н'әму сьпи буйә.

— Ә, лаво, пәй чь к'әти, дьбен: «Бәроше аша р'ода дьчьн, әw пәй чәқә-чәқе к'әтийә...»

Әwe әв гьли гот, диса ч'әвен we т'ьжи несър бун левей хwәйә бьзмаргьрти щу, ахьникә к'ур р'аһьшт.

Әз өса п'осидә бьбум, қә ньзаньбум чь бькьм, wәки дайка хwә жь wi н'али дәрхьм? Гьли-готьне we дьле мьн дьсотьн. Гәло, чьма әwa өса бөхәм буйә? Тә т'ьре, дури we бә, әwa мьрьна хwә дьхwәзә. Мьн хwә-хwәр'а гот: «Кōла кор мьнда бе.»

— Лаво, Исмайил, тō чава дохтьр дьхwәзи дәрде мьн бьзаниви, әре?

— Әре, дае, әре.

— Сәре мьн дьәшә, дьле мьн бь зәхьм дөк'отә.

— Дә, ӧса бежә, ай эз р'абьм, бал мьн һьм дәрмане дьләше, һьм е сәрәше һәйә.

— Лаво, дьбиньм тӧ нахвәзи дәст жь мьн бьк'ьшини. Бьһелә к'ӧла дьле хвә тәр'а бежьм. Хвәзьла дәвса ван дәрмане бал тә һәйә, дәрмане шекьрдарие, е мәрьвае һәбуяа.

Әве һа гот, эз к'әтымә мьтала, ле дайке нәһишт эз бьгьһижмә нета гьһи-готьнә ве, әве бь һ'әмдәки фьрә гот:

— Кӧр'е мьн, нә тӧ зани баве тә баг'ван бу. Баг'ванәки ӧса бу, мьрова әв бь т'ьлийа нишан дьдан. Саләке, р'ьнд те бира мьн, даре севан, һьрмийан, зәрделан р'ьнд ани бун, ле ньшкева, р'ожәке ба-багә-рәкә ӧса р'абу, хвәде нишан нәдә. Тыштәк сәр даран нәһишт. Ве сале баве тәйи р'әһмәти жь к'әрба нәхвәш к'әт. Мьн готе:

— Ло, хвәде мал ава кьро, чь сәба һьнә р'әза-фекийа һақаси мьтала дьки? Мер жи қә р'ӧһ'е хвә дьдә мале дӧне? Һәбуна дӧне қьрежа дәстайә.

Әви эз к'еләка хвә дамә р'уныштандьне у гот:

— Морморке, эз жи р'ьнд заньм, вәки һәбуна дӧне қьрежа дәстанә, иро һәйә, сьбе т'ӧнә. Ле пьрс нә әвә. Эз бәр хәбата хвә дькәвьм. Ләма готьнә, к'аркьро мала хвәда нәмьро.

Мьн иди нета дайка хвә фә'м кьр, ле тыштәк нәгот. Хвә-хвәр'а гот, дьле ве тьжийә, была гьшки бежә у баре нәхвәшийа хвә сьвьккә.

Әве думайин да нета хвә:

— Дәләле мьн, эз жи бума баг'ване се кӧр'ан, дӧ кәч'ькан. Мьн бь п'ьр дьжварийава гьшк фьр'е хвәстьн. Шамә, ле...

Тӧйи дӧ сали буйн, гава баве тә чу р'әһ'мәте. Мьн тәр'ишанийа хвә да сәр вә-бьра у хушка. Р'ожа дәрва хәбьтим, шәва малда. Һун һеди-һеди мьнр'а гьһиштьн, эз шабум. Бьре тәйи мәзьн институт хьлазкьрьнер'а зәвьщи, ле саләке нәк'ьшанд шьһе бу. Мьн го, была шьһебә, была дәр-ширан бежьн: ай әв мала һане мала һ'әсәне кӧр'е Ә'зизә.

Эз диса хәбьтим: шәва хвә кьрә р'о, р'ожа хвә кьрә шәв. Ве щаре кәч'ька мьн-Ханьмзәр гьһишт, бу йа мера. Хазгинийа дәрә ль мьн бьр'ин. Мьн әва бь р'умәт, бь шьһез вәр'екьр, го была нәбежьн әвә бе бавә. Бәле, ве щаре жи кӧр'е мьни дьне-Вәло тьжи ә'мьр бу, хвәнд, бу тракторист. Мьн әв зәвьшанд,

бук ани бэр дэсте хwэ, ле гэлэки нэк'ышанд эw жи шьне бу. Шабум. Мьн го, была шьнебэ, была эw жи бьбэ малэке.

А, аһа дайка мьн р'ийа э'мьре хwэ, кьрына мэ эwлэда қал кьр. Мьн дьхwэст чэнд гьлийа бежым, эwе һедика дэсте хwэ дани сэр дэве мьн у гот:

— Бьсэкьнэ, тэ хwэ кэр'кэ. Эзе ньһа бемэ дора тэ.

Паше эwе ав хwэст. Мьн р'абу ав дае. Ав] вэ-хвар, гот:

— Лаwо, р'ьнд бьзанбэ һа, эз газьне хwэ накм. Ле кьрын һэнэ, кэ дьле мерьв дьк'эвьн... Ижа бьре тэ шьнебун п'ьр пак', жь гонд жи дэр'кэтын, баркь-рын, һэрэке дэве хwэ алики гьртын чун.

Т'ьме мьтала дькьм, гэлэ, про эwлэде мьн р'ож чава дэрбазкьрын, гэлэ, нэхwэш ниньн, гэлэ, зар'е ван чаваньн, гэлэ, т'инэ-бьр'чине?... П'ьрти нан, хwэрэкэки гэрм бе ван мьн т'ьре, лэ мьн жэ'ра мэ-райэ...

Лэбе, лаwо, эwана шьне бун, чун, малда манэ эз у тэ. Тэ дьхэwэнд, мьн жи дьса к'ар кьр, чава дьбен, һ'эта мьрьне ч'э'ви кьрыне. Тэ дэрсхана дэһа к'ота кьр, мьн тэ шанди институте. Ёе курса йэке тэ сэр Э'йше бэнги буйи. Мьн го, чьма дьле лэwе хwэ бышкеньм, тэ эwьшанди. Ле ч'э'ве фэлэке бьр'ьжэ, Э'йше сэр ви т'ьфали чу р'эһ'мэте. Мьн һе хwэ дани дэwса букэке, кэр'ьке тэ хайи кьр. Иро шамэ, эwi иди се салийэ.

Көр'е мьн, занэбуна эз заньм, тэ готийэ, wэки пэй к'ота кьрына институтера, эзе бажер бьминьм. Бьминэ, хwэде йа дьле тэ бькэ. Ёэр һивийа мьн жь тэ эwэ, кэ тэ нэвие мьн жь мьн нэстини, қэ на была эw бьбэ бина бэр мьн, һ'этани қодум чоке мьнда һэйэ, эзе wi хwэйикьм.

Эва йэк. Йа дэда эwэ была wаре Э'зиз вала нэ-минэ. К'и занэ, дьқэwьмэ эw мэзынбэ у э'мьре хwэ ви гондир'а гьредэ. Эз бавэрьм, агьре мэ бь т'эмами натэмьрэ. Эз бавэрьм, ве маледа дэнге мера бь ша-рэкева нае бьрине. Р'ожен щэжна we э'са баде кэ-лилка бинэ сэр т'ьрбе мэ, ве маледа we хер-херат лэ мэ бе даине.

Лэ wьра дийа мьн хwэ кэр'кьр, ч'э'ве хwэ п'ақыш-кьр у гот:

— Э, чь бежым, хwэзыла we мале, кэ т'ьме же ду-те... Лаwо, тэ дьпьрси, чьма п'оре мьн сыпи буйэ?

Ле эв баре гьран, эв кōла дьле мьн п'оре мьн сьпинә-кә, we йе к'е сьпикә? Ле была хвәде п'әр-баске хвә бьдә сәр һ'әму әвләда, wә жи т'әваи. Әва хвәстьна мьн, ньһа к'әрәмкә.

Әве бь һ'әсрәти эз мезә кьрм у һивийа бәрсива мьн бу. Мьн дәсте хвә стōе wep'а бьр у гот:

— Дае щан, дае, эзе мьзгинийа хере бьдмә тә. К'е тәр'а готийә, wәки эзе бажар бьминьм, ньзаньм.

— Ле бь һивикьра мьн эз шандьмә һәма ль гөн-де мә бьхәбьтм.

Эз т'ō гава қайл набьм, кō р'онайа мала кал-пире мьн бьтәмьрә. Эз т'ō гава ви дәри гьрти наһельм. Дае щан, мала бе р'онайн, дәре гьрти, дәстәхана бе меван, аше бе авә.

Дае щан, һәма һьнәки сәр хвәда һати әме һәр'ь-нә мала һ'әсән, Wәлос бьра, мала зә'ва.

Т'ә һәw заньбу, эв гьли бунә дәрмане дьле дайке, we дәме кōлилка э'нийа we вәбу у худанәкә зьпик-зьпики сәр'а авит. Р'абу, ми́на букәке хвә һәжанд у гот:

— Эз һ'әйрана wi ақьли, wi зар-зьманим! Эзе ве гәве эгьр дадьм, была ду дәре, һьм жи кōр'е хвә-р'а хварьнәкә бь тә'м чекьм.

КӘВЬРЕ Р'ӘШ

Алики гōнде мә ч'ийа бу, алик дәшт. Һәбун у дәw-ләмәндбуна гōнде мә һьм ч'ийа, һьм дәшт бу. Йәке йа майн дьда хәмьландьне, йәк бона йа дьне дьбу р'әwша сале.

Жь алие ч'ие ч'әм дькьрә гōшә-гōш, гиһа дьһа-тә лисандьне, һ'әйwan ле дьсәкьни. Феки-р'әз ле дь-һатә бәрав кьрьне, бой зьвьстане бь дәһа п'ьнцар'е нав бь нав дьһатә һ'ьшккьрьне, дьһатә зәхирә кьрьне. Бь кәвьре we диwаре ода, тәwла дьһатә чекьрьне. Жь дарьстане we к'еран, стун дьбунә р'ьндайа ода. Сале чәнд мәһа әм ль зозане weйә р'әнгин дьбунә ме-ван.

Ль дәште әк'ьне бостана, зәвийа, р'әзе баг'а хер-бәрәк'әт дьда гōнде мә.

Зьвьстан дара дьле мьнда дәма салейә һәрә бәдәw у бь к'ардар бу. Алие ч'ие бәрфе сәр бәрфеда ле дь-

кър. Сәр кәвҗра, лҗ гәли-гәбәзока, дор зынара мала хвә датани. Дара қәшав дьгҗрт, сәре хвә бәржер-дькҗр. Дурва тә т'җре букәке хәмҗлийа хелийа сьпи авитийә сәр сәре хвә.

Малада сеп'и дьһатә данине. Фьрет, һәвьне р'әнг бь р'әнги, масур, к'әрк'ит, пижьк, даргөр' у бәвш дьһатә амәда кьрне. Жь бәрбанге һ'әтани эвара дәрәнг кәч'-бук т'и-т'әвне хали-халичава, зили-әмә-нийава, хөшр-тер'ава дьзәльқин. Дәнге шәқа-шәқа к'әрк'ит, бәвш у мек'өт т'әви дәнге мори-мьрчане зәнда зәр, тәви дәнге хьшыл-мышле к'өртьк, эләка дьбу у тә һәв заньбу мьқамәк щи бь щи те ледане. Нәхш пәй нәхшәки дьһатә һунане, т'әвын пәй т'әвы-на дьһатә бьр'ине у ләма жи иро лҗ ве мале, сьбе лҗ маләкә дьне дьбу шан

Пәй шивера, гәләк щара әм бәрави мала р'ьспие гөнд-Ә'лие Хәзале дьбун. Ле чьма әв бь наве баве нәдьһатә готьне, нәдьһатә гази кьрне? Жь бәр кә бьч'уктиеда баве ви мьри бу у мәзынтайи лҗ мале Хәзале кьрбу. Дьбежьн, вәки әва жьнәкә сәр хвә, бь нав-намус у бь мерани буйә.

Ә'лие Хәзале мерәки бәжьн нивчә бу. Деми фьрә, ә'ни бәр бу. Мерәки гьлихвәш, зарширьн, р'ек'ь-шанди, ақьлбөнд, нандар бу. Бәле, бәле р'ьспие гөнд бу. Чава гәл дьбежә, щие ви т'ьме лҗ бьльндщи-йа бу.

Әв мәрики гьран бу, веда һатьне бе һ'әмди хвә тә хвә шаш дькҗр. Һәр гьлики ви дьбу р'уне һ'әланди у дьле һәр йәкида щие хвә дьгҗрт. Һ'әму мәри дьбунә һ'әвше шевьра ви. Чава дьбен, әв һьм дь-карьбу һьлк'ьшә ч'ийае һәри бьльнд, һьм дак'әбә р'аста. Ләма жи дьготьн, Ә'лие Хәзале бьч'укар'а бьч'укә, мәзынар'а мәзынә. Бона ве йәке жи һәр эва-ре зьвьстане қәвм-пьсмам, дәрщиран бәрафи мала ви дьбун.

Вана вәкә занәбуна хвә жь ә'мьре дөнае, жь к'архәбате гьли дькҗрьн. Ле т'ө эварәк, т'ө шәвәк бе к'ьлам, бе бәйт-сәрһати, бе қәвльк, бе ч'ирук, бе дьлок дәрбаз нәдьбу.

Се оде ви һәбун. Лҗ ода мәзын-навсәрә у аһьл, дь ода навинда кәч', хорт у бук, лҗ ода бьч'ук зар' бәрав дьбун.

Тә һәв ньһер'и хорте бәнги, кә зува нивийа ве эваре бу, дурва ч'ә'ве һ'ьзкьрийа хвә мезәкҗр у гот:

Нат нава мала қәйси,
Мын нә к'ър'и нә п'рси,
Хәзал щане, ду м'ыр'а,
Қәшыл нәдә т'ө к'әси.

Жь ве шунда минани кание былқ'ни дьк'әтә дьле хорт
у кәч'ька у р'езен к'ьлама пәй нәв р'ез дьбун. Ишар
жи кәч'ьке кәла дьле хвәр'а дьгот:

Лавке мын р'абу щә'ни зин к'р,
Дәвләк ледае һар-дин к'р,
Лавке мын гәлен мә һишт'н,
Чу шилане хәлқе бин к'р.

Иди тә зәфта т'ө к'әси нәд'һани. Хорт-кәч, бук дь-
к'әт'һнә дәсте нәв у говәнд шен дьк'ьр'н.

Бистәке шунда мер, жьнен ә'мьр дити дәрбази
ода нави дьбун, йәко-йәко дьк'әт'һнә говәнде, һәр
йәке дәсте хортәки, дәсте кәч'ькәке дьгьрт у говәнде
говәк дьда.

Ах, сәд шар ах, әвана өса дьрәқ'син тә т'ьре
ә'рд дьһәжә, өса дьст'ран былқ'ни дьк'әтә дьле мәри-
һа! Һьм аһаза п'ел дайи, һьм р'әқаса һ'әйр-һ'әж-
мәк'ар мәри бе һ'әмди хвә дьбьрә дөһһа к'ьлама,
дөһһа р'әқасен һ'әвте һ'әвт р'әнгин. Паше, әп'ещә
сал дәрбазбуне шунда мын фә'м к'р, вәки ван р'ьс-
пийа, ван п'орсьпийа бь ве йәкева гот'һнә мә: «Кәч'ь-
кьне, хортно, һини р'әқаса, һини мьқама, һини к'ь-
лам ст'ранебьн, зу, йане дәрәнг әме жь говәнда ә'мьр
дәрән, готи һун дәвса мә бьг'ьр'н у әве дәвләмән-
дие һини әвләде хвә бьк'ьн. Жь бәр кә әв сазбәндийа
гәле к'өрда бь сәд сала һа һатийә хвәйик'ьр'не,
готи һа жи бьпарезьн».

Ай, шәвәкә зьвьстанейә аһайә бь шаи бәр чармә-
дора мала Ә'лие Хәзале са һьндьк мабу мәрики хә-
риб п'ьрти-п'ьрти бькә. Хортен мә әлбера дәрк'әт'һ-
нә дәрва у әв мәрьве хәриб жь дәве са хьлаз к'ьр'н,
анинә мал. Әв хортәки бәжьн бьльнд, сьмел р'әш бу.
Ве дәқице ав данә ши. Щи нишандане. Әв р'уһышт,
бина хвә ст'әнд. Ә'лие Хәзале п'рси:

— Лаво, наве тә чьйә? Тө к'ийи? Жь к'ө һати,
к'өда дьчи?

Әви т'ука хвә дақөртанд, ль мәрьве бәшдәр бу-
һи ньһер'и, паше гьран-гьран гот:

— Наве мьн Балойэ. Апо, эз эт'имим. Нэ баве мьн хэйэ, нэ дийа мьн. Эз жь фьлан қэбилемэ. Ле р'эспие we қэбиле сал бь сал к'эда мьн дөхwэ у на-
хелэ эз жи бьбьмэ хөдан мал. Мьн наве Э'лие Хэзале бьһистийэ, хатьмэ ви гөнди, кö һәр'ьм хwэ баве-
жьмэ бэр бэхте wi.

— Лаво, Э'лие Хэзале эз бьхwэ мә.

Э'лие Хэзале һа готье, эw жь щие хwэ р'абу у
һат һ'эрдö дэсте wi гьрт, хар бу, р'амусэ, ле эwi
нәһишт:

— Хорто, эз тыште һа һ'ьзнакьм. Тыште һа дури
мэйэ. мер готи мербэ.

Эв йэка мә гышка хwэш нәһат. Э'лие Хэзале жи
те дәрхьст, wәки нава мәда п'елэе ве йэке п'елда, ле
эwi хwэ ван э'рда данәни у диса к'ельми:

— Тö һатийи, wәки хwэ бавежи бэр бэхте мьн,
гөнде мә, эре?

— Эре, апо.

— Эме сьбе пьрсе сафикьн. Ишэв һьм зуйэ, һьм
дэрэнгэ.

П'аше т'эмэ да лавька, wәки Бало р'е һатийэ,
бьрчийэ, бьбьн нанкьн, авкьн. Была р'ән'этбэ, хwэ-
де к'эримэ. Чэнд р'ож дәрбаз бун. Шэwэке бавөркэ
гөнд гөндити диса бэрави мала Э'лие Хэзале бьбун.
Гэлэка жь wьр жь вьр бьһистьбун, кö ишэв we бе
бийар кьрьне, гэлэ Бало гөнде мәда бьминэ, нәминэ?
Ишэв р'эспие бежьн, эм wi тэ'мул дыкьн, йане на?

Диса говэнд шен бьбу, ль ода мэзьн дөнгбежа к'ь-
ламе мерхасие дьстьран, ле ль ода дыне дөнге к'ән-
һ'әнэке кэч', хорт-бука бу.

Жь шэве эп'ещэ wэ'дэ дәрбаз бьбу. Һатьн готьн,
кö wөрьнэ ода мэзьн, we пьрса хорте һати бьньһе-
р'ьн.

Эwқас мәрьв бәшдәр бьбун, wәки гэлэк сэр п'ийа
бу. Сәқьртие одэ һьлда. Э'лие Хэзале бь гьран-
гьран, бь к'өбари жь щие хwэ р'абу у гот:

— Хорто, Бало, р'абэ шып'е, а ль дэра һане бь-
сәкьнэ, была гышк тэ бьвиньн.

Бало р'абу һат щие к'ьвшкьри сәкьни.

— Гәли гәле мьн, Э'лие Хэзале гот, эм пәй пьрс-
һ'өwала к'этьн, мә р'е-дьрб пиван, һьлхьст-дахьст
у һатьнэ сэр we нете, wәки эwi хорти һьлдьнэ бэр
бэхте гөнде мә. Һун чь дьбен?

Т'ө к'әси дөнге хwэ нәкьр. Ле хале мьни Сэ'до гот:

— Эм хорт т'эмул нәкьн сьбе к'и бьбһизэ, we бе-

жын, жь кэри нане хwэ тьрсийан у ль эт'имэки нэ-
бунэ хwэйи. |

— Бэле ёсанэ,-дэнге Э'лие Хэзале былнд-былнд
натэ бынистьне,-ле пьрс бь we йэкева хьтм набэ.
Эм готи, бь һэр али быбьнэ п'ыштоване ви. Готи эw
быбэ хөдан мал-һ'ал. Гөнде мада мере һэри к'асьб
нивсэмэрэ пэзе ви һэйэ. Эз бистэки дьдьмэ Бало, р'ь-
спие майин, кэрэмкьн.

Р'ьспийа йэки пенш, йэки дэһ пэз дане, жьмара
пез дөвө-дэви сэмэрэки бу.

Мэ һ'эйван да тэ,-Э'лие Хэзале гот,-быбэ хө-
дане һэбуне у мала малмевана.

Йэки одэкэ хwэ да.

— Мэ одэ да тэ, быбэ хөдане авайи.

Йэки дэстэ ши-нивин да.

— Мэ ши-нивин да тэ, стер'е тэ былндбэ.

Йэки ч'эк да.

— Мэ ч'эк да тэ, быбэ мерхас.

Йэки һэспэк да.

— Мэ һэсп да тэ, хwэр'а нав-дэнг дэрхэ.

Пэй ве йэкер'а Э'лие Хэзале диса бэрбьр'и Бало
бу:

— Эме кэри пэзе гөнд жи былднэ тэ быч'еринэ,
бь к'ардарбэ. Мере бе к'ар, мьрын сэрбэ! Готи тэ хwэ
быби хөдане к'эда хwэ. Ле пьрсэкэ һэрэ фэрз ма.
Эw жи пьрса зэwаша тэйэ. Бь мэрьве гөндр'а р'абэ,
р'уне, дь ирода тэ буйи к'өр'е ви гөнди. П'ьрса
зэwаше, эwэ кэ тэ бейи һ'ызкьрьне. К'ижан р'оже
тэ готэ мэ, wэки эз кэч'ька фьланк'эсе дьхwэзьм,
эwа жи мьн һ'ыз дькэ, эме тэ бьзэwьшинин.

...Эw мөнэк бу, wэки Бало ль гөнде мэ бу, т'эви
хер-шэр'а гөндийа дьбу. Хортар'а дьчу, дьһат. Ён-
нэка пэсьне ви дьдан, дьготын эw хортэки эгьнэ.

Эwi ч'э'вбэрда бу мьн. Ль говэнда т'ьме дьһат
дык'этэ дэсте мьн. Щарэке эwi т'ьлийа мьн гьвашт.
Мьн хwэ шаш кьр, п'ел п'ие һэwала хwэ кьр у жь
бэр ве йэке сэрговэнди шаш бу, говэнд т'эрьби. Жь
we р'оже мьн п'оркөр'а п'оркөр', дури сэре бав-бьра
эw һ'эбанд. Ё'оба wi фьр'и дьле мьн. Р'ожэке жи
натэ мала мэ. Эз сэр т'эвне бум, готэ мьн:

— Леле, Гөлизэре, нэхше тэйэ һэвани, мина тэ
бэдэwьн. Wэрэ мори-мьрщане зэнда зэр wэкэ у эв
бэнда к'ьламе сэрде зедэ кьр:

Ле бь домаме ле, тэ зу быгота,
Көр' хөламе ле, тэ зу быгота.
Йэк базьнбу ле, текьра шотда,
Йэк базьнбу ле, текьра шотда.

Мэ қәшъл-қийар да һәв. Р'ож һатьн дәрбаз бун. Иди баһар бу. Эварәке Ә'лие Хәзале у чәнд р'ьспие дьне һатьнә хазгыни. Әз Балор'а хвәстьн. Чәндәке шунда бу дә'вата мә. Әз анимә мала Бало. Ә'лие Хәзале дәрә мале нава һ'әму мәрие дә'ватеда готә Бало:

— Мә тә зәшъшанди, вәки бьби хөдан к'өр-кәч'а. Гәлен гөнд һәбун да тә, тә кьрийи һәвале р'өһ'бәрәке. Ле ә'мырда жийин дь дәсте тә хвәдайә. Бьзанбә, жь прода нав намуса ве эла р'әнгин йа тәйә, нав-дәнге тә йа мәйә. Хвәде п'ирозәкә.

Мале мә ль зозана бун. Р'ожен мә п'ак дәрбаз дьбун. Ле шар-шара дәрһәда Бало гьли-готьне нәте бәр гөһе мьн дьк'әтын. Вәлләһ, шарәке, дөда мьн те дәрхьст, кә дор ви тәлык-толав һәнә. Мьн вира кьрә шәр', әв ширәт кьр, ле...

Мә кәч'-бука ль зозана бериванти дькьр, пәз дьдот. Кәрие пез һатьне берие, дьбу шәп'а-шәп'а шәп'але мә, шьнгә -шьнга ә'лбе мә, дьчун йәк ви али, йәк ви али ч'ок вәдьда, сәр кәвьрәки р'удьньштын у дәст бь пәз дотьне дькьрын.

Пәй бериер'а беривана нав һәвда дькьрынә п'ьч'ә-п'ьч'. Жь мьн вәдьшартын. Р'ожәке аһа, дөда аһа, ле данәки, беривана к'әрие Бало готә мьн:

— Леле, хушке, кәрие пәзе Бало дьч'еринә шир кем дьдә. Әв чь һ'әвалә?

Мьн сонд хвәр, вәки әз тыштәки һьзаньм. Әв чь йәкә, чь һ'әвалә? Тә нәбе, әва йәка зува аһанә. Әве пьрсе дьгьһинә Ә'лие Хәзале. Пешие әви готийә, вәки әва вьр'-вьзе жьнанә, шәрмә тыште аһа нә һьлдьн-нә дайинин. Ле нәбуйә... Диса бериван тен дьбежьнә Ә'лие Хәзале, кә вәлләһ, әв чәнд мие Бало дьһа гәләк шир дьдә, нә кә кәрие мийа. Әв жи дьбе п'ак. Һ'әйрана серимә, бьнва т'әмә дьдә дө хорта хвә ль Бало бь тәлиньн. Әв хортана хвә ль ви дьтәлиньн. Дьньһер'ьн Бало мие хвә щәһе дькә, бәрә мергә дьдә. Паше һьнәк мане вәде бериер'а, әв кәрие мийа дадьхә нәвалә, тьжи заг'е дькә. Мийа йәко-йәко һьвши-нивщи дьдошә, шир тьжи мәшка дькә. Паше мәшке тьжи шир датинә бәр кә-

вьре тәрәсийа у жь оба дьне тен дьраве ви дьдье,
шир дьбьн.

Хорт тен чь дьтнә Ә'лие Хәзалер'а дьбежьн.
Сьбәтьре әв днса дьсперә чәнд хортен бь дәг'ьм-зә-
г'ьм у дьбежә, вәки бьла әв шир бьдошә, тьжи мәш-
какә, паше ви бь мәшке ширва бининә обе.

Сьбе хорт өса жи дькьн. Вәхтәки, нивро зар'е
обе бь һәр'а-һәр'а дьдрийан:

— Дьз гьртнә! Дьз анинә! Әз жь ван гьлийа вә-
щньқим, дәрк'әтмә дәрва. Бьнт'ара коне Ә'лие
Хәзале мелр'аст бу. Тә т'іге, бьч'ук мәзье обе.
гьшкә мьрбун, хенжи мьн. Әз жи һатьмә вьра
Хушкен мьн, кәч'-букен мә дора мьн шьвийан, бәр
дьле мьнда һатьн.

Әва дәқида ә'мьре мьни һәрә дьжвар бу, мьн дь-
хвәст әрд бьдәльшә әз текәвьме.

Мәрьве обе дора ви чит гьртьбун. Әв шьп'е, сә-
ре хвә кьрьбу бәр хвә сәкьни бу. Дьһатә к'ьвше
лашька әв р'ьнд к'өтанә. Ньшкева Ә'лие Хәзале
веда һат. Мәрьва р'е дане, әв һат чәнд гава дури Ба-
ло сәкьни. Деме ви р'әшқәмьли бу, жь һерса левен
хвә дьшу.

Һеди-Һеди сәре хвә бьльнд кьр у бәрбьри бәш-
дәра бу:

— Гәли қәвм-пьсмама, дост-ширана, иро нане
мә һатийә п'еп'әскьрьне. Мә ви нәмәрьвира һәр тьшт
кьр, ле әв жь р'ийа хвә хальфи.

Паше қәвмандьн чава бьбу готә һазьра у сәрда
зедә кьр:

— Пьрс т'әне нә пьрса мале дөнейә? Ле пьрса һә-
рә шәват әвә, вәки әви һәрр'о пәзе хвә щәһе кьри-
йә, бәрә мерге дайә. Йен һа т'ө шар нькарә бьбә шь-
ване эле, ә'шире. Мә (әви дәсте хвә дьрежи р'ьспие
дьне кьр) иди сале ә'мьрен хвә п'ьш ван ч'ийа һьш-
тийә. Дора мә һат, әме һәр'ьн. Ле хвәде нәкә, сәд
шар нәкә, йәки аһа бьбә мәзье эле! Әве һәр маләке
навәке лекә, йәке ве жь йа майин щөдакә, нәфса хвә
ве сәр һ'әму тьштира бьгьрә. Мәрьвен аһа дькарьн
гәлан бь һәв бьдье қьре. Нә'ләт ль тә!

Паше готә хорта, вәки мәшкен бь шир т'ьжи би-
нинә бал ви. Әви ль мәшка ньһер'и, ньшкева мина
зьнарәки ләқәм п'ек'әвә, да гава бәрбь Бало һат. Ле
хвә зәфт кьр, пашда вәк'ьшийа, гот:

— Дәве мәшка вәкьн! Шир һьршининә сәре ви.

Йа р'эби! Хорта мәшкен шир бълнд кърн у сэр сәре вида һыршандын. Мьн хвә-хвәр'а гот: «Хвәзь-ла әв ве гаве шәд-шәқи бькьрана».

Пәй ве йәкер'а Ә'лие Хәзале диса хвә мөкөр һат:

— Шьвәке бьднә мьн.

Хортәки бър шьва дәсте хвә да ви. Гьшка т'ьре әве бь шьве Бало бөк'өтә, ле на.

— Хорто,-Ә'лие Хәзале бәрбьри шиwane шьв ани бу,-әве шьве бьбә бьдә дәсте ви бәразн.

Хорт бър шьв да Бало.

— Ло, эз тә ә'рдекьм,-Ә'лие Хәзале бь һерс гот,- һ'әйфа ә'рде! Тө бь шьвәкә аһа шәвәкә зьвьстане ль мә қәсдийи. Мә шәва тә кьрә р'ожәкә аһайә вәкьри Әз дькарьм тә бь лавька бьдмә көштьне. Ле нахва-зьм хвина бәразе мина тә ван дәра бь һ'әрьминә. Шьв һьлдә, жь обе дәре. Бьла р'ожа тә бьбә шәвәкә тари. Бьла шәва тә нәбә р'онкайи.

Баве мьн к'еләка Ә'лие Хәзале сәкьни бу. Әви готә баве мьн:

— Әв гөнә гөне мьнә. Мьн бәһ'әвзинә. Баве мьн гот:

— Гөнә гөне мә гьшкайә,

— Гөлизәр, кәч'а мьнә бь ақьл, пешда вәрә.

Әз жь нав кәч'ька, бука дәрк'әтым у һатьмә бал Ә'лие Хәзале.

Әв һатә ә'нийа мьн у гот:

— Дә, тә һәр тышт дит, чь бежьм һызаньм? Ле дьхвәзьм тө мина Вәрдәка дийа Көльк бь шөлә'т-би. Бежә мә бьне төе вир'а һә'р'и, һәр'ә. Әм һька-рьн нәйнукә жь гошт бькьн.

— Апе Ә'ли, баво, р'уе мьн бәр п'ие вә. Хвәзь-ла, мьрьна мьн һәбуя, ле мьн әв йәка нәдита. Әз һаж ван кьрьне вийә бь фән-фел т'өнәмә. Бьла гьшк бьзанбьн.

Мьн аһа гот у харбум жь ә'рде се кәвьре р'әшә бьч'ук һьлда у диса гәп кьр:

— Әви кәвьри давежьм, әв бәхтр'әш жь ирода «бьре» мьнә. Әви кәвьри давежьм жь ирода намуса мьн нә намуса вийә. Паше мьн бәре хвә да апе Ә'ли:

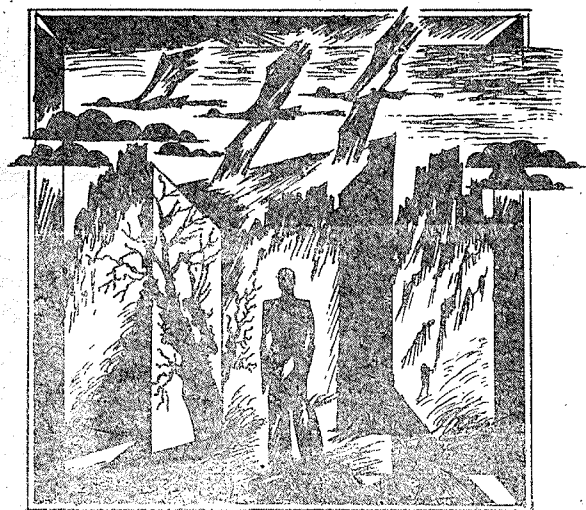
— Бежә ви көр'е нәмәрда, бьла жь вьр һәр'ә, кәвьре сьсийа эзе паше бавежьм.

Әв тәлақр'әша иди һивийа готьна Ә'лие Хәзале нәсәкьни, һеди-һеди, мина бьриндара п'ебәржер да гава.

Мын кэвѣре сьсийа пѣй авит у бѣльнд-бѣльнд
гот:

— Нѣр'ѣ, мѣрьна тѣ нѣбѣ, лѣ жийина тѣ т'ѣнѣбѣ!
Нѣр'ѣ, бѣла хвѣдѣ р'ѣжа тѣ р'ѣшкѣ мина ви кѣвѣри

ЌАДБӘСТЕН ВӘЖҖРИ

Р'АБӘ ДӘЛА МЫН

Бәрбангә, дәлала мын, р'абә. Р'абә, дәсте хwә бь-
дә дәсте мын, әм һәр'ынә сәре ч'ийаен мәйә һәрә бь-
льнд, жь wьр кәлилкен р'әнг бь р'әнг, кә хәбара сьбе
һе ль сәрә, дәсте бькьн у ве бәрбанге бьбьн дайининә
сәр т'ьрбен мерхасен К'өрдөстане. Нә дыбен, әвана
һәма р'ожәкә һа минани р'әфен қөльнга ль һәв к'ә-
тьнә, мьл к'өтанә мьле һәв, пышт к'өтанә пышта һәв
кал-пир, де—бав, хушк-бьра, кәч', кәр', һ'ьзкьри
һьштьнә у ч'әк һьлданә, к'әтьнә р'ийа һәрә дьжвар,
wәки зар'ен бьч'укә һеләшанер'а к'ән биньн у ль
һәбун, бәдәwийа К'өрдөстана хwә бьбьнә хәдан. Әва-
на чун. wәки нәһельн wәлат текәбә бьн бандура хер-
нахаза. Әвана чун, wәки дьжмын нәбә хәдане кә-
ч'а кәзи. һ'ьзкьрийа мын, р'абә. Р'абә, гәло тә зани,
wәки шарна бәдәwи ль кәч'а дьбә бәла? Тә зани, wәки
бәдәwийа Wәлате мә чь бь чийә? Wәрә тәр'а йәко-
йәко бежьм, педа-педа қалкьм. Ч'ийаен wейә өса
һәнә, бьльнд-бьльндын, сәре ван дьгьһижә әрше
әсmana, сале донздәһ мәһа бь бәрф у қәшайә. Ч'и-
йаен wейә өса һәнә, бь ньфт, к'омьрә, бь зер'-зивә,
бь хасимә, һwдьн. Ч'әмен wейә өса һәнә, wәки жь ви
wәләти дәст педьбә һәwло дьк'ьшә дьгьһижә wәләтә-
ки майин. Дарьстанен wейә өса һәнә педа-педа хали-
халичәнә. Дарьстанен wейә өса һәнә р'әwша wана
тәрәwьл, һ'әйwanен к'увийә нав бь навьн.

Дәшт, зозанен wейә өса һәнә мәри ль сәр һ'әйир-
һ'әжмәкар дьминә.

Ль дәшта пәмбу, шәһ, гәньм, бьрьнш, бьрьншә
клар-кларийә. Ль зозана кәрие пез, гарана dewер,
р'әвое һәспа сәд бь сәд, һ'әзар бь һ'әзарьн.

Р'ьндька мын р'абә! Р'абә, чь кә мын гог әв һьн-
дьк-һьндькә. Ай, әв р'ьндайи, әв бәдәwи у әв дәwлә-

мэнди буйэ бэла сэре Вэлате мэ. Нати-чуйи ч'э'в
лейэ. К'и бь ч'э'внэбари Вэлате мэ дьньһер'э кэлэм
ч'э'вара һэр'э, дэст, п'е ле қопбэ.

Дэлала мьн, р'абэ, баһарэ, баһарэ! Һэр дэра бэрф
һ'элийайэ, ава ч'эма гөр' буйэ, қольнг жь Бэр'ие
һатьнэ. Р'абэ, эм жь қольнга бьһьрсьн, к'а бьне
көлилкен бь бин чава сэре хвэ жь сэр т'ьрба шерен
к'өрда һьлдьдн.

Һорийа мьн, р'абэ! Баһарэ, хвэш барэ. Р'абэ, эм
ве баһаре агьре дьле хвэ, һ'эзкьрына хвэ мерхасе
к'өрдар'а бышиньн, кө минани пьльнга к'этьнэ шер'
к'этьнэ дэ'w-дозе, дэ'ва р'астгэлэке дькьн, вэки
дэстура хорт' у кэч'ен К'өрдөстане жи һэбэ бь зьмане
де нэма һэвр'а бышиньн, дьле хвэ бэр һэвдө вэкьн,
сөра эвинтийа хвэ ль һэв бьһ'эсиньн. Дэстур һэбэ
ль дэ'вата говэнд бе гьртьне, к'ылам бь к'өрди йэк
пэй йэке бе стьрандьне. Дэстур һэбэ ль шина к'ь-
ламе шине бь к'өрди бе готьне. Дэстур һэбэ к'өрд
хвэ бьбэ хөдане һэбуна Вэлатэ ль сэрэ'рде у бьн-
эрде. Дэстур һэбэ ль мөщлисен дөһйаейэ бьльнда дән-
ге к'өрда жь бе бьһистьне.

Һэвала мьн, р'абэ! Р'абэ, эз у тө бь һошэриева жь
пенщ т'ьлийа йэке жекьн у была хуна мэ т'эви һэвбэ
у минани хуна қөрбане э'нийа һэвхьн. Бь we хуне
сонд бөхөн, бь сэдан, бь һ'эзаран лахен мэ бэшдэр
бькьн у һ'эта дьлопэ хвин дьле мэда һэбэ бой аха
Вэлат шэр'кьн у нөһельн дьжмьн жь лана хвэ дэре.
Нөһельн дайик һесьра бьрежьн.

Р'абэ, мьн гори! Иди сьбэйэ...

ДАРА ГУЗЕ

Эз у Эсмэра хвэ р'оже дө шара р'асти һэв дьһа-
тън: Сьбе шэбэде у эваре. Бэрбанге эве шер' һьлдь-
да у дьһат дэре мала мэр'а к'өбар-к'өбар дэрбаз дь-
бу, дьчу кание.

We гава мьн жи сабуна р'эде у п'ежгир һьлдьда,
қэста сэрч'э'в-шуштьне дьчумэ сэр кание. Һ'этани
эве шер'е хвэ тьжи дькьр, эв бь бэшэра эвинтиейэ
агьр we дэма көрт бь һэв ша дьбун... Ах, мьн чьқаси
дьхвэст, вэки шер'е дэлала мьн дэрэнг т'ьжибэ.
Ах, мьн дьхвэст ышкева кани бьмьч'ьдэ, кэч'-буке
дьне бен бьньһерьн ав т'өнэ, вэгэрьн у сэр кание эз

бьмама, эва бьма. К'н занэ дьрəшьмэ we гаве т'ер-
т'ер нэв мезəкьра, мын бьгота:

— Эсмэра мын.

We бьгота:

— Чийэ, бэр дьле мын?!..

Эз у Эсмэра хвэ р'оже дō щара р'асти нэв дь-
хатън: Сыбе шəбəqe у эваре. Эваре wə'де иди гōнд
хали дьбу, Эсмэра мын жь дохтърхане, эз жи жь дь-
быстане дəрдьк'əтъм у н'əтани дара гузе нэвр'а, нэв-
р'а гав дьда. Лъ гōнде мə даре гузе гəлəк бун. Ле
дарəкə нэрə мəзын лъ сэр р'ийа мала мə, сэр р'ийа
мала wан п'əнщ вəда бу. Əм дьгъништънэ we даре,
qəста бинстəндъне бистəке дьсəкьнин у нэв дьнь-
нєр'ин, Əw дəма нэрə нəбиркьри, нэрə н'ьзкьри бу
бона мə нəрдōйа. Паше эва дадьгəрийа алие мала баве
хвэ, ле эз не щие хвəда дьсəкьним. Əва чəнд гава
чуне шунда, вəдьгəри лъ мын дьньнєр'и у паше эз
дадьгəрийамə алие мала мə.

Эз у Эсмэра хвэ р'оже дō щара р'асти нэв дьха-
тън: Сыбе шəбəqe у эваре. Т'əне р'ожан лə'де эваре эз
р'асти Эсмэра хвэ нəдънатъм. Wəки дəстур дəсте мын-
да нəбуйа, мыне р'ожа лə'де жь нава р'ожа дəрхъста.
Жь бэр кō we р'оже дəрс т'ōнэ бун. Ле we р'оже жи
дəре мале дьсəкьним, н'əта эва дьхатə бьн дара гузе.
Мын дурва бəжьнбалa we бь н'əйр-н'əжмəк'ар мезə
дькьр.

Эз у Эсмэра хвэ р'оже дō щара р'асти нэв дьха-
тън: Сыбе шəбəqe у эваре.

Эварəке, р'ожəкə лə'де баки ъсайи гōр' дьхат,
кō щиран нəдъчу мала щиран. Ə'wред р'əшə гьран
дак'əтьбунə сэр гōнд, qьрч'инийа əрд у ə'сман бу...
Щар-щарана ə'wра дькьрə гьрмə-гьрм, бьруске
шəwq вəдьда.

Тьрс к'əтə дьле мын, wəки ньна Эсмэра мыне жь
дохтърхане дəре у we р'єва шьлбə. Əва гъништъне
бын дара гузе qōрф к'əтə дьле мын у сəн'wəкə гьран
эз нънгавтъм. Ньшкева бьруске леда, qьрч'инийа
даре у qур'инийа əвинийа əвиндара мын к'əтə гōне
мын. Эз минани мəрики сəwdəсэр бəрбь дара гузе р'ə-
вим! Дар сэр Эсмэра мында шькəстьбу!

Дара гузейə п'ьрсалə, кō бьбу шə'де мьразе гə-
лəк кəч' у хорта, бу байсе мьразе мын у Эсмэра мын.

Ах, эз у Эсмэра хвэ р'оже дō щара р'асти нэв дь-
хатън: Сыбе шəбəqe у эваре!

WƏRƏ KANIE

Гөлидýрежа мýн, қәста аве щер' һýлдә, вәрә кание. Вәрә, иди эварә, диле һ'өба хвә вәрә р'ае.

Эз зува һатъмә сәр кание. Һати чуйи бь ә'щерб мýн дýнһер'ын. Дьбен гәло ви хорти* сәр кание чь онда кьрийә, ль чь дьгәр'ә? Эз дьтýрсъм бь һ'өб-һ'ызкьрьна мә бьһ'әсýн. Дьтýрсъм баве тә һýлдә щер'е тә бышкенә у нәһелә тә шарәкә дьне бейи кание.

К'арибара мýн! Эз зува һатъмә сәр кание. У мýн мори-мьрщане гәвьрийа зәрә шәве дьне қәтийайи кәла дьле хвәр'а лыг-льв, һ'әв-һ'әв бәрәв кьрийә. Вәрә әм һ'өба дьле хвәр'а р'унен, т'ор'а гәвьрийа чьлә-қәрқаш певакын.

Ч'әвр'әша мýн! Мәтýрсә, вәки херхаз мә бьвиньн, ве бежын: «Хорт у кәч' р'әх һәв р'уньштýнә, т'ор'а бәхте хвә дьһуньн. Ле ньшкева қомси мә бьбиньн, бауәр бькә, р'ьһ'ана мýн, жь дәсти һ'өба мәйә зийарәти ве жь ч'ийае пешбәр думане р'абә, әве р'ийа кание шашкын, ве бьхальфын. Мәтýрсә, йане жи нав ч'ийае, һ'өб-һ'ызкьрьна Сийабәнд у Хәще, тәйре симьре п'әр'е хвә һәвхә у бе мә бьвә щики өса, т'ее әз, тә у һ'өба мә бьвьнә меванә шәва бь һив!

Көлилка мýн, вәрә кание!

НАВƏРӨК

Бавəри (новест)	3
Сəрһати	
Дəрмане дьле де	98
Кəвьре р'əш	102
Һəлбəстени вəкьри	
Р'абə дəлала мьн	112
Дара гузе	113
Варə а не	115

Әһмәде Һəлə

ИНАМ

(күрд дилиндə)

Ахмәде Гапо

НАДЕЖДА

(на курдском языке)

Ванəк'əш Кулиев Исмаил

Р'едəкторе бəдəвəтне *Валери Мартинов*

Р'едəкторе техникие *Әһмəдов Сəлим*

Корректор *Адиле Щəмал*

ИБ № 1412

Шандьнə р'əзкьрьне 20/1'-90. Бона нəшьркьрьне қолкьрьнə 5/Х-90 чап 84×108/32
Каг'əз № 2. Һ'əрфе шоре бəдəви. Нəшьра болынд. Бəлге нəшьркьрьне
қəвли 6,09. Бəлге нəшьрəте 6,2. Р'əнге р'уе қəвли 6,52. Т'əмбə № 99.
Тираж 5500. Һəжə 1 мн.

Комитета Вəшандьна Азəрбайшане Дəвлəте

Нəшьрийата Азəрбайшане Дəвлəте хвəтан Ордена Достийа ш'м'əте

Баку—370005, соқоқа Һə.ö Һашев № 4.

Чапханə Гьзəл Шəрг'е, Баку, Һəзи Асланов, 80.

нежа 1 ман.

PDF:

Enstîtuya Kurdî ya Qefqasyayê

Web:

<https://www.ensiklopediyakurdi.com/>

Tel.:

+7 918 073 48 79

